

Alapította: Heimler Károly

Kiadja: a Győr-Sopron Megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, NYESŐ IMRE

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Dávidházy István: Soproni posztókallók

Dávidházy István: Soproni posztókallók

„Item von eim löden I 1/2 den.”, azaz egy vég kikészítetlen posztó vagy daróc (a *Loden* mindkettőt jelentheti) után a soproni keresztes vámnál fizetendő vámösszeg másfél dénárt tett ki 1394-ben, mint azt a Házi Jenő által is közzétett soproni vámjegyzék tanúsítja (SoprOkl. II/1:8). A kikészítetlen posztóval való kereskedelem, amelynek megléte az újkorig bizonyítható, részben a posztógyártó központokban a szövő és kikészítő kapacitások között fennálló aránytalanságokra, részben pedig arra vezethető vissza, hogy a nyers posztó kockázatmentesebben volt szállítható mint a már kikészített. Ebből viszont értelemszerűen következik, hogy szükség volt a posztógyártóktól (posztósok, *Tuchmacher*) függetlenül települt posztókikészítő mesteremberekre (kallózó, *Walker* posztókikészítő, *Tuchbereiter* és posztónyíró, *Tuchscherer* vagy *Scherer*) és az ezek által működtetett berendezésekre is, amelyek közül a legfontosabb a kalló volt. A Házi Jenő fentebb idézett tizenháromkötetes művében a posztókereskedelemre bőven található adatokkal szemben a középkori soproni posztóművességre vonatkozó bizonyítékok száma elég alacsony. Már az 1379-es házösszeírásban szerepel Nickel posztónyíró (I/1:183). A posztónyírók egy-két mesterrel szinte állandóan jelen vannak, ugyanis egészen a XVII. század végéig a soproni források tanúsága szerint is a bárhol is vásárolt posztót varratás előtt a posztónyírónak meg kellett nyírnia.

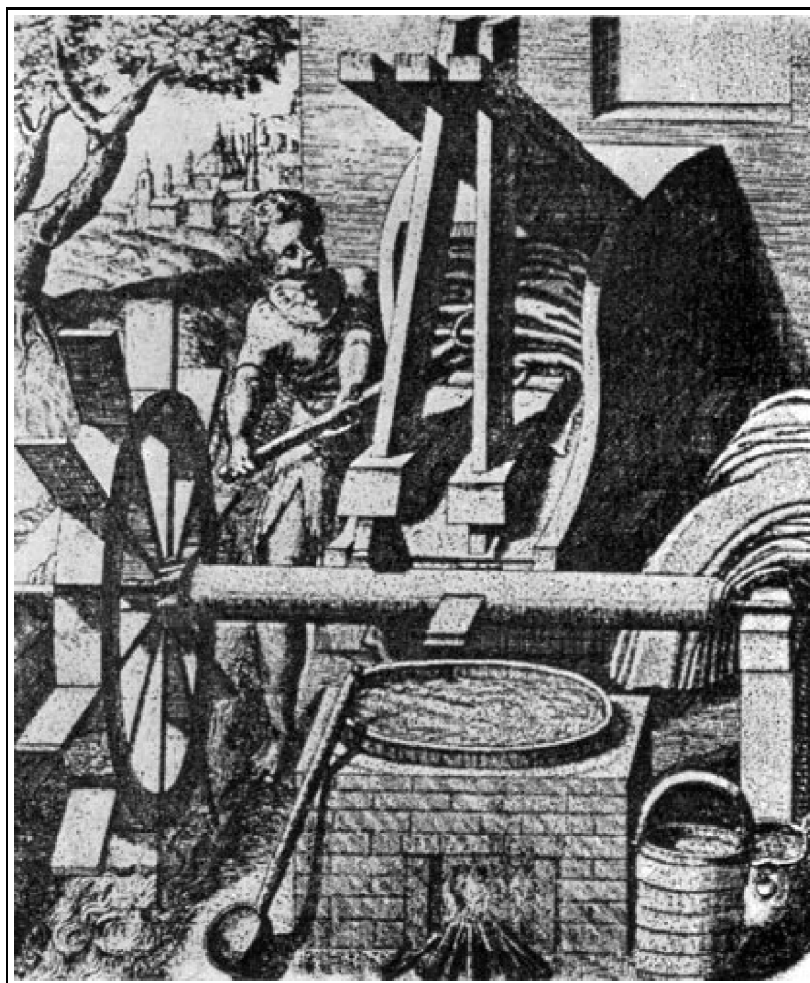
1416-ban említés történik egy Márton nevű locsmánci kallózóról (II/1:33); 1427-ben kilenc csehországi posztókikészítő telepedik meg Sopronban (I/2:335, a *tuchbraitter* téves fordítás folytán szerepel a magyar szövegrészben posztókészítőként). 1455-ben a közgyűlés (*die herren des rats vnd die vierundczwaincziger mitsamt der gmain*) megengedi a takácsoknak, hogy darócot is árulhassanak (*vnd mügen auch loden versneiden* II/2:176). Az első soproni posztómesterről 1454-ben történik említés (II/4:18). Niclas Hertelről van szó, akinek a foglalkozását az 1457-es adójegyzékből tudjuk meg (II/4:52). A posztógyártással kapcsolatos első céh is 1457-ben tűnik fel (*twehberayter-czeh*, II/4:59). A takácsok posztószövésére

történik utalás Benigna Häberleryn 1521. március 26-án kelt végrendeletében (*Item zwaynzig ellen tuech hab ich bey dem Weber...* I/1:370). Mindezeket összefoglalva, de különösen Niclas Hertel posztós működését figyelembe véve, jogosnak látszik egy posztókalló meglétének kb. a XV. század közepétől való feltételezése. Ezt támasztja alá Zierler Kastel puskaműves és puskaporkészítő 1521–24-es elszámolása is (II/5:236), amelyben annak van nyoma, hogy egy helybeli ácsmester készítette el számára a kallóval azonos működési elvű puskapormalmot (*das er mir den stampf hat gemacht*). Erről a malomról [194](#) az 1536-os számadáskönyv 20. oldalán a következőt tudjuk meg: „Mer zallt kxastel pulvermacher... zinß von der mill bey dem stainthor dem khloster zuegeherig.”

A kallózás vagy ványolás az a posztókikészítési művelet, amelynek célja a nyers gyapjuszövetben levő elemi gyapjúsálaknak a fonás-szövési folyamatot meghaladó mérvű tömörítése a gyapjúra jellemző nemezelődés segítségével. A nemezelődés elősegítésére a nyers gyapjuszövetet meleg alkalikus fürdőben különböző mechanikai behatásoknak (ütés, dörzsölés, nyomás) teszik ki. A beálló nemezelődés következtében nemcsak a szövetszerkezet válik láthatatlanná, hanem a készre kallózott posztó eredeti hosszúságából és szélességéből is veszít. „Elkallódik” szavunknak ez a magyarázata.

A kallózást kezdetben taposókádban és a posztós címerekben is ábrázolt kézi kallózó sulykokkal végezték és csak a középkorban került sor a vízmeghajtású kalapácsos kallók használatbavételére. Első írásos említésük ideje a X. század, a helye Toszkána. Középeurópai általánossá válásuk a XIV. századra tehető.[1\(1\)](#)

Soproni kallóra vonatkozó eddig ismert első adat az 1582. évi városi számadáskönyvben található (220., 232–233. l.). November 4-től január 13-ig dolgoztak az ácsok és a tóásók a régi Tómalmon egy kalló és hozzá szükséges vízikerek elkészítésén. (Az új Tómalom a mai kistóalmi tóval együtt 1563-ban létesült; szkv. 55–75., 102. l.). 1588-ban Georg Poll pokróckészítő egy szoba és a kalló bére fejében 12 font dénárt fizet a városnak (szkv. 91. l.). Marx Poll (1338)[2\(2\)](#) pokróckészítő az 1590-es számadáskönyv szerint csak 10 font dénár bért fizetett, mert ebben az évben nem volt kallója (szkv. 70. l.). Egybevág ezzel az adattal az 1589. évi Szkv. 195. lapján olvasható bejegyzés, amely szerint a városi ács a várárokban levő új malomhoz készített kallóberendezést. Az elkészült új malomról megtudjuk, hogy három kerékre jár, az őrlőkerék (*das Mahlrat ... zum Stampf gehörig*) még nincs beakasztva, a kerekék átmérője 5 1/2 Daumelle.[3\(3\)](#) Az előbbieket során már említett Marx Poll (1333) nevével még egyszer találkozunk. Az derül ki róla, hogy 1596-ban bérének kifizetése nélkül megszökött a háborúba és ezért hátrahagyott ágját, asztalát és néhány rossz szerszámát a városi kamarás 4 font dénárért eladta (szkv. 1598, 94. l.). Az 1607., 1614. és 1615. évi számadáskönyvek tanúsága szerint a városi ács többször dolgozott az alsó tóalmi kallón (*an der vnthern Teichtmühl den Wallichstampf verschlagen*).[4\(4\)](#) Hans Seppenhaußernek, akit a számadáskönyvek 1615-ben posztó-, 1617-ben pokróckészítőként említenek, szintén kallóra volt szüksége, hiszen megvette a város 215 juhból és 126 bárányból álló nyájának 470 font gyapjút 29 rajnai forintért és 3 solidusért (szkv., 1615, 11–12; 1617, 10. l.). Két pokróckészítő, Georg Wimmer (1562) és Georg Pussler (1888) 1619-ben, illetve 1624-ben menekülteként nyeri el a soproni polgárjogot. Letelepülésük feltételül ugyancsak működő kalló meglétét kell elfogadnunk.

1. Kalapácsos kalló a XVII. század elejéről (repr. Németh Ferenc)

1951625-ben nagyjelentőségű fordulat következik be Sopron kézművesiparának a történetében. A csehországi Iglából (Jihlava) idemenekül, a tanácstól polgárjogot és céhartikulusokat kap 13 evangélikus posztómester, megvetve ezzel egy két és fél évszázadon át fennállott céhnek az alapját (*Denen Tuchmachern ihr allhier fundiertes Artickelsbrief anghendigt...* Tjkv. 1625. VI. 2, 152. l.). Az új céhnek mindenekelőtt megfelelő teljesítményű kallóra volt szüksége és ezért a tanács megbízta Michael Sembler és Valentin Mäninger ácsmestereket, hogy készítsenek két vízikereket, két tengelyt, akasszák be azokat és készítsék el a posztókallót. A munka ellenértékéért kifizettek ugyan 28 1/2 forintot (szkv. 1625, 133. l.), de a következő évben két horvátnak további 20 forintot kellett kifizetni, mert az ácsok nem tudták a kallót megcsinálni. Ugyanakkor a tanács határozatot hozott, hogy a kallót keresztyéni könyörületből egy évig ingyen használhatják a posztósok és a letelepedésükkor a várostól kapott 200 forintnyi kölcsönnek is csak a kamatát kell megfizetniük, a törlesztést későbbre halaszthatják (Tjkv. 1626. 50. l.). Lényeges további fejlesztés volt, hogy a kallót a kallózóoldat melegítésére szolgáló üsttel, a hozzátartozó tűzhellyel és kéménnyel látták el. A teljesített 18 mester- és 7 segítő napszám fejében Péter kőműves mesternek 9 forint 2 solidus 12 dénárt fizettek ki (szkv. 1626, 131. l.).⁵⁵ 1628-tól vannak adatok arról, hogy a posztósok bért fizettek a kallóért. Ez a bér kezdetben évi 15 forint, amihez még 3 forint járult a posztószárító 196rámáért.

1630-ban az összeg 21 forintra emelkedik, mert 1629-ben a városi ács még egy rámat készített, amit a tóásó állított fel a felső falszorosban (szkv. 1629, 147–148., 166. l.). 1635-től a bér évi 36 forintra emelkedik. Ezért a kallóért 1641-ben történt az utolsó bérfizetés. Pontos helye a lebontásával kapcsolatos feljegyzésekből derül ki. Ezek szerint a puszkapormalommal közös épületben működő kalló az új bástya tövében húzódó várárookra volt telepítve és annak építése miatt kellett lebontani (szkv. 1644, 166/b., 182/a. l.). Az 1868-ig fennállott olasz bástya Volckmayer bécsi mérnök tervei szerint 1644-ben lett kész. Építéséhez a városi téglavető egyévi termelését, azaz 158 000 darab téglát használtak fel (szkv. 1643, 73/a., 164/b. l.).

A városi számadáskönyvekben 1643 és 1654 között csak annak van nyoma, hogy a posztósok a falszorosban álló posztószárító rámakért (szaknyelven: feszítőkeretekért) fizettek bért a városnak. A későbbi adatokat figyelembevéve lehetséges, hogy a tímárok kallóját használták. A most említett feltevést valószínűsíti, hogy Hans Hinterecker tímár (6495) 1641-ben és a következő évben háromszor kéri a tanácsot, hogy az új puszkapormalomnál kallót létesíthessen (tjvk. 1641, 111. l.; 1642, 18., 170. l.). Ez a kalló, a Széplaki azaz Balfi kapu előtti tónál, 1643-ban el is készül. Évi bére 20 forint volt (szkv. 1644, 11/a. l.). Az 1654-es tóásó elszámolásból tudjuk, hogy a malom a tótól 90 ölnyire, azaz 170,5 méterre volt (*Von Teücht amb Schlippperthor biß zur Mühl ist der Graben geraumbt worden, sind 90 Clafter...*). Ezt a malmot a hozzá tartozó puszkapormalommal és kallóval, valamint szántókkal, réttel és gyümölcsösökkel 1646. 11. 13-án negyedévi részletekben fizetendő 200 császári forintért (mindegyike 60-60 krajcár) a város Ambroßy Weber (11253), pecsétje szerint kereskedő, kezessége mellett Wolf Klinger, pecsétje szerint molnár, soproni lakosnak (*Inwohner*) bérbeadja (Lad. VIII et H fasc. V. nr. 233). 1647. január 10-én a tanács megveszi Erhard Freytag kaszakovács (4644) Újteleki kapu előtti posztókallóját 150 császári forintért (= 187 kamarai forint 4 solidus) és bérbeadja évi 37 forint 4 solidusért a már említett Hans Hintereckernek (6495) és tímártársának, Jacob Öllernek (szkv. 1647, 16/b, 119/a).

Az új kallónak az előzővel szemben az volt az előnye, hogy a város előtt és nem után lévén, tisztább vizet használhatott. 1648-ban Melchior és Hyeronimus Eller tímárok a bérlők. Az 1647-ben megállapított bért 1654-ig csak tímárok fizették. 1655-ben a posztósok és a tímárok által fizetett bér 45 forint. 1657 és 1664 között már csak a posztósokat tüntetik fel bérlőként a számadáskönyvek. 1664-től 1678-ig a két céh ismét közösen fizeti a kallóbért, de csak 40 forintot. 1679-ben, a pestis évében a tanács a kallóért és a szárítórámákért csupán 23 forint 4 solidus bért kér. 1680-ban arról tudósít a számadáskönyv, hogy a kalló már évek óta nem üzemeltethető hasznot hajtóan és ezért a posztósoktól csak a szárítórámák bérét hajtják be (81/b. l.). Ezt a kallót 1682-ben le is bontják és a még használható tölgyfaanyagát a városi majorba hordják be (szkv. 119/b. l.). A kalló épülete vagy annak egy része továbbra is megmaradt és így helye is meghatározható a Thaly Kálmán által kiadott Ritter krónika alapján: „...dann unsere Leuthe hielten das Vieh auf den Äckern bei den Ziegelofen hinauf, und als die Kruzen dieses ersehen fielen sie auch plezlich bei den alten Walchstampf und zwischen den Mühlen heraus und auf das Vieh los... Weilen aber die Kayserliche Reiterey gleich vor den Neustift Thor in Parade stand und solches gesehen hat: ist sie gleich ihnen nachgesprengt, und ausser Wandorf ihnen das Vieh alles abgenommen.”⁶⁶

¹⁹⁷Szó esik 1682-ben egy, a várárookban lévő pokróckallóról (szkv. 132/a. l.), amelyet már az 1679-es számadáskönyv is említ (232/a. l.). Ez a kalló nem volt városi tulajdonban, a számadáskönyvben csak helymeghatározási céllal szerepel. Az 1683. évben új kalló készült, amelynek megszemlélése után a mesterembereknek 4 icce sört fizetett a tanács (szkv. 53/b. l.). A továbbiakról nem tudunk, mert az 1684-es számadáskönyv elveszett, de hogy egy új posztókallóról volt szó, kitetszik abból, hogy a posztóscéh a számadáskönyvek szerint újra fizet kallóbért, még hozzá 1685-től 1692-ig évi 40 forintot. 1693-ban a

várárookban egy, az addiginál nagyobb teljesítményű kalló készül el. Ennek az olasz bástya tövében 1857-ig fennállott és kezdetben két kalapáccsal működő kallónak a bére már 125 forint volt (szkv. 153/b. l.). 1709-ig a bér hol ennyi volt, hol 100 forintra csökkent, sőt a kuruc ostrom évében további 20 forintot engedtek belőle. 1694-ben két további kalapács készült el, tehát ettől kezdve egyszerre négy véget lehetett kallózni (szkv. 173/b. l.). 1709-től a bérösszeg 150 forint és ennyi volt 1736-ig, amikor is a tanács a javítási és karbantartási költségeknek a posztóscéhre való áthárítása mellett a kallóbért 60 forintra csökkentette.

Ezekről a költségekről a szerző tulajdonában levő céhíratok közötti első megmaradt számadáskönyv (1755–1791) tartalmaz adatokat. Az 1755-től 1773-ig eltelt 18 évre a javítási költségek átvállalása felében elengedett bér $18 \times 90 = 1620$ forintot tesz ki, ezzel szemben a számadáskönyvből a szóbanforgó időre csupán 328 forint 50 dénárnyi ilyenmű kiadás mutatható ki. A város pénzügyi helyzetének és gazdálkodásának romlása, amit már az imént vázolt eset is mutat, 1773-ra oda vezetett, hogy más ingatlanokkal együtt a kallót is el kellett adni. A 800 forint vételár kifizetését igazoló, Johann Andreas Bernsteiner városi kamarás (837) aláírásával ellátott nyugta megmaradt a posztóscéh iratai között.

Az eladási ügynek kilenc évvel később folytatása is lett. A város ügyeinek rendbehozatalával megbízott báró Schilson királyi biztos vizsgálata során megállapította, hogy az érintett városi tisztségviselők a posztósoktól *titulo discretionis* két aranyat kaptak, a kamarát tévesen tájékoztatták, aminek folytán a posztósok áron alul és a hasonló esetekre előírt árverésen kívül jutottak a kalló birtokába (Lad. LXIII Fasc. 1 nr. 26; Schilson prot. 243).⁷⁽⁷⁾ Az észrevétel helytálló, mert a korban szokásos 5–6%-os kamat mellett az évi 60 forintot jövedelmező ingatlan értékének legalább 1200–1000 forintot kellett volna kitennie. A XVIII. század közepére felduzzadt a posztóscéh. a kialakult posztóscsaládok (Einbeck, Krausz, Scheffer, Töpler) több ága és generációja adott egyidejűleg mestereket a céhnek. Először a szárítókapacitás bizonyult szűknek, ezért a szárítókeretek számát kettőről nyolcra emelték (szkv. 1748. 30. l.). Ezeknek a helye a mai Templom utcától az Orsolyita kolostorig terjedő 491 négyszögölnyi falszoros, amely most már Schilson báró jelenlétében lefolytatott árverésen 1782-ben került a posztóscéh birtokába.

A kalló kapacitása, különösen a szárazabb években, a század végétől kezdve bizonyult szűknek, amikor a céh tagjainak a száma 44-re emelkedett. A szárazságok gyakoriságáról a kalló városi tulajdonának idejéből maradtak fenn adatok. Ilyenkor ugyanis csökkentették a bért és az okát feljegyezték. A számadáskönyvek szerint 1637 és 1733 között ezek voltak a száraz évek: 1637, 1638, 1676, 1711, 1713, 1714, 1720, 1721, 1727, 1732, 1733. Ha a soproni kallónak nem **198**volt elég vize, vagy nagyobb közszállítások miatt a kapacitás bizonyult szűknek, a posztósok kénytelenek voltak a bő és állandó vízhozamú alsó-ausztriai folyókra telepített kallókat (Ebenfurt, Eggendorf) igénybevenni.⁸⁽⁸⁾ Ez külön terhet is jelentett, mert a bérmunkadíjon és a szállítási költségeken kívül a Magyarország és az örökös tartományok közötti vámhatár miatt a kallózásra kiszállított posztót még a vám is terhelte (Acta pol. et oec. X. 860; X. 885).

A XIX. század közepére kialakult Sopronban művelt és vagyonos polgárokból, hivatalnokokból és az állandó helyőrség tisztikarából, valamint azok családtagjaiból összetevődött réteg, amely bálákat rendezett, színházba, hangversenyre járt és szép időben a sétateren az ún. Promenádon sétálgatva találkozott egymással. Ez a Promenáda, a mai Széchenyi tér, azután jött létre, hogy a Domonkos templom előtti tavat 1841-ben feltöltötték (Acta pol. et oec. VI. 863). Természetes, hogy a tér másik végén álló, rothadt vizeletet segédanyagként felhasználó és lármás kalló kirított és parkosított környezetből. Ezért, amikor a városi tanács kérdést intézett a posztóscéhhez, milyen feltételek mellett volna hajlandó a kallót jelenlegi helyéről eltelepíteni, Palló Tóbiás céhmester készséggel lemond a kallóról, mert az igény jogosságát belátja. Feltételül azonban egy új kallónak és a szükséges melléképületeknek a megfelelő helyen

való ingyen rendelkezésre bocsátását köti ki. A tanács döntése: a túlzó feltételek (*überspannte Bedingnisse*) elfogadhatatlanok, támasszon a posztóscéh észszerűbbeket (Acta pol. et oec. XI. 4024).

A határozat a szokásos közigazgatási elodázásnak bizonyult, annyi történt csupán, hogy a kalló környékét szépítették. Először a Pejachevich közben (ma Iskola köz) már 1841-ben beboltozott kallópatak (eredetileg a várárkot tápláló Bánfalvi vagy Rák-patak) boltozatát akarták a kallóig meghosszabbítani egy 16 öl 3 láb, azaz kb. 31,2 méter hosszú csatlakozással, de ezt a tervet az Eduard Reisch tanácsosból (8747), Ferdinand Kanfia szószólóból (2028) és Martin Hasenauer városi mérnökből (6207) álló bizottság árvízveszélyesnek véleményezte. Helyette a tanács utasítja Ferdinand Kanfia szószólót, hogy a patak partját 1843-ban ültettesse be líciumbokrokkaival (Acta pol. et oec. XI. 4021). Így a kalló továbbra is ott éktelenkedett a Promenádnál sarkán, mert a városnak sohasem volt elég pénze ahhoz, hogy szándékát valóra váltsa. Ennek az állapotnak a Bach-rendszer vetett véget, amely centralisztikus jellegéből kifolyólag rendeleti úton intézkedett a kisajátításról (Distrikt Regierung Erlaß B 236, 15. II. 1853.). Az eljárás így is négy évig elhúzódott. A bontás 1857. május 2-án fejeződött be, amikor Franz Schneider városi ács (9724) utasítást kapott a még használható faanyagok a városi majorba való beszállítására (Acta pol. et oec. XXV. 11614). A kisajátítási összeg a vízierő 16 746 forint 53 1/3 krajcárnyi és az épület 859 forintnyi értékéből álló 17 605 forint 53 1/3 krajcár volt. A vízierő értékét Medinger, Klaas és Wöhls nevű szakértőkkel külön-külön becsültette fel a tanács. A kártalanítási összeg valamivel kevesebb mint a három becsérték (25 718–11 500–14 740) számított átlaga. Az épülethez tartozó 609,9 négyszögöles kert a kincstár vette meg 1858. augusztus 24-én 15 247 forint 30 krajcárért.

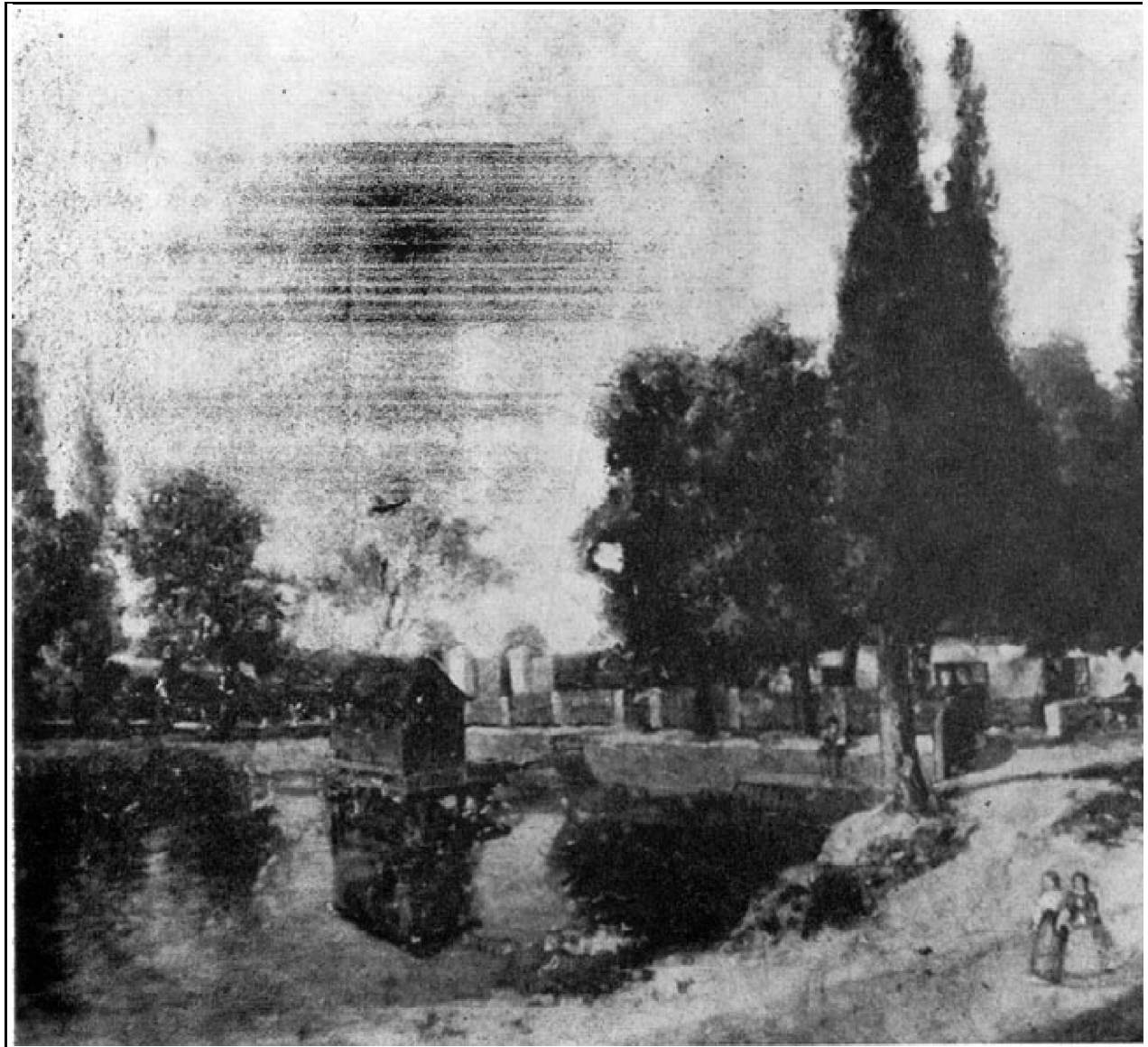
A posztóscéh most már jelentős tőke birtokosaként arra az elhatározásra jutott, hogy új kallót létesít. Ebből a célból megvették Mühl Konrád molnártól (8043) 1859. január 22-én 23 100 osztrák értékű forintért a Nagytómalom és [199](#) ott új malom- és kallóberendezést létesítettek. A malomüzem fenntartásának valószínűleg az volt az oka, hogy az épület és a vízierő a kalló működésének a szünetelése alatt is hasznot hozó legyen. A párhuzamos üzemnek a céh utolsó számadáskönyvében (1857–1881) 1864-ig van nyoma. Ezekre az évekre esik a magyarországi posztós kézművesipar hanyatlása. A kereskedelmi és iparkamarai jelentések szerint az 50 soproni posztós 1852-ben 750 vég, azaz 22 500 rőf (1 rőf = 0,78 m) posztót gyártott. 1853-ban ez a mennyiség 500 végre csökkent. Az 1857–1860-as jelentés már csak 22 mestert említ, akik 400 vég középfinom és finom posztót gyártottak. A Tómalom megvásárlásának az évében a céhtagok száma 13-ra zsugorodott.⁹⁹ Az új berendezéseket a Baden (Alsó-Ausztria) melletti Leesdorfban lévő K. K. Privilegierte Maschinenfabrik von F. v. May-Escher cégtől és kisebb reichenbergi (ma Liberec, CSSZK) gépgyártóktól szereztek be.

A céh számadáskönyve szerint az új kalló üzembehelyezéséig Lékán és Kőszegen történt a kallózás. A tómalmi üzemből az első véget 1859. július 28-án kallózták. A dátum a számadáskönyvből állapítható meg ilyen pontosan, ugyanis a kalló még nem működhetett kifogástalanul, mert Daniel Scheffer mesternek az első vég kallózásakor felmerült kárért 7 forint kártérítést fizettek ki. Ez az összeg kb. két rőf posztó ára volt. Kezdetben a céhtagok közül került ki a kallózómester, de 1860. október 1-jén feljegyezték a számadáskönyvbe, hogy a kallózómester mellé felfogadták Franz Ortigot kallózónak, aki 1868-ig maradt a céh alkalmazásában. Utódai voltak Wilhelm Kleber 1868–1869, Anton Altmann 1869–1873 és Albert Ortich 1873–1881(?) Az 1878-ban az 1872. évi VIII. t. c. alapján már csupán 6 taggal ipartársulattá átalakult céh feljegyzései az 1881-es évvel megszűnnek és így egyelőre nem állapítható meg, hogy meddig volt szükség külön kallózó alkalmazására. Az évenként kallózott végek száma mindenesetre csökkenő:

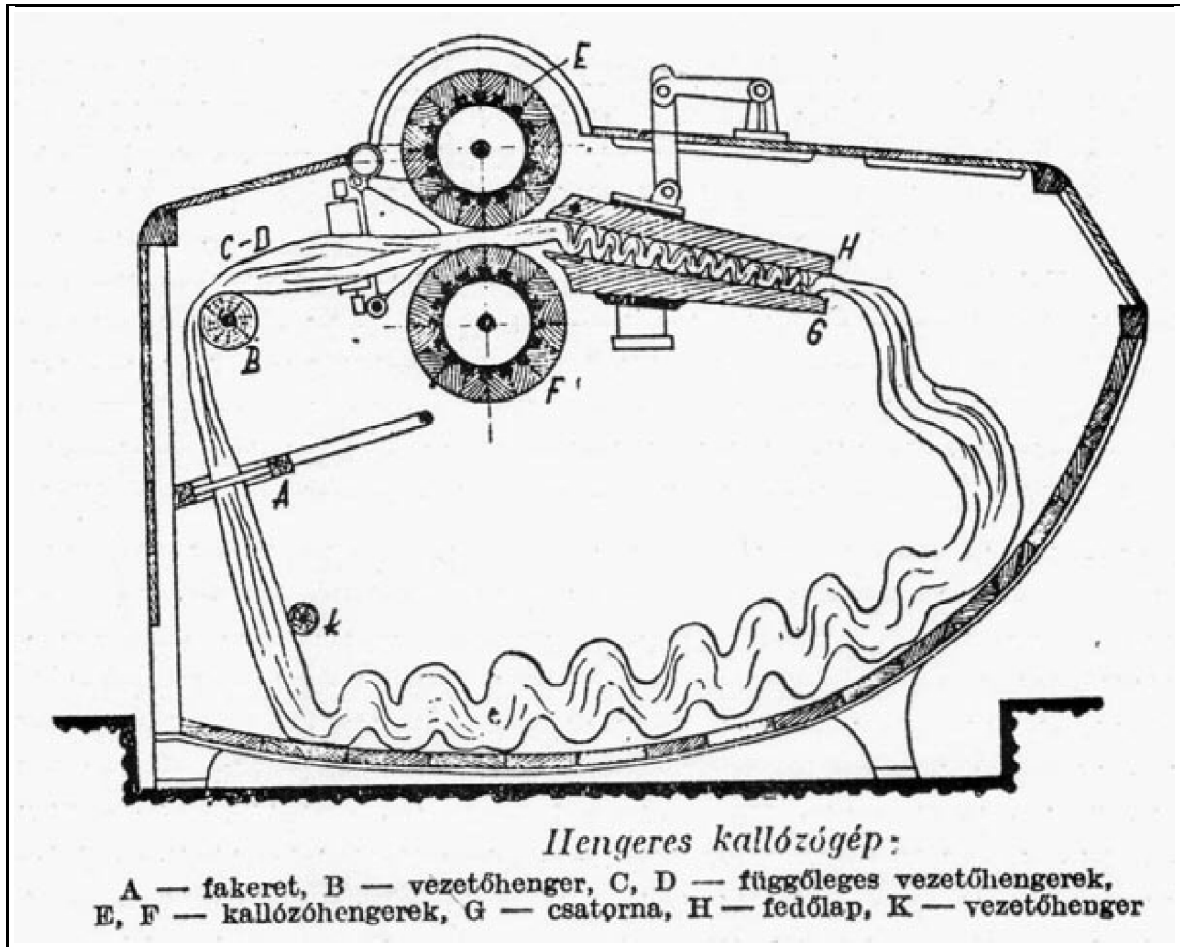
Év	egész vég	fél vég (Helftl)
----	-----------	------------------

2023. A tóalmi kalló az 1860-as években. Szignálatlan olajfestmény a szerző tulajdonában (Adorján Attila felvétele)

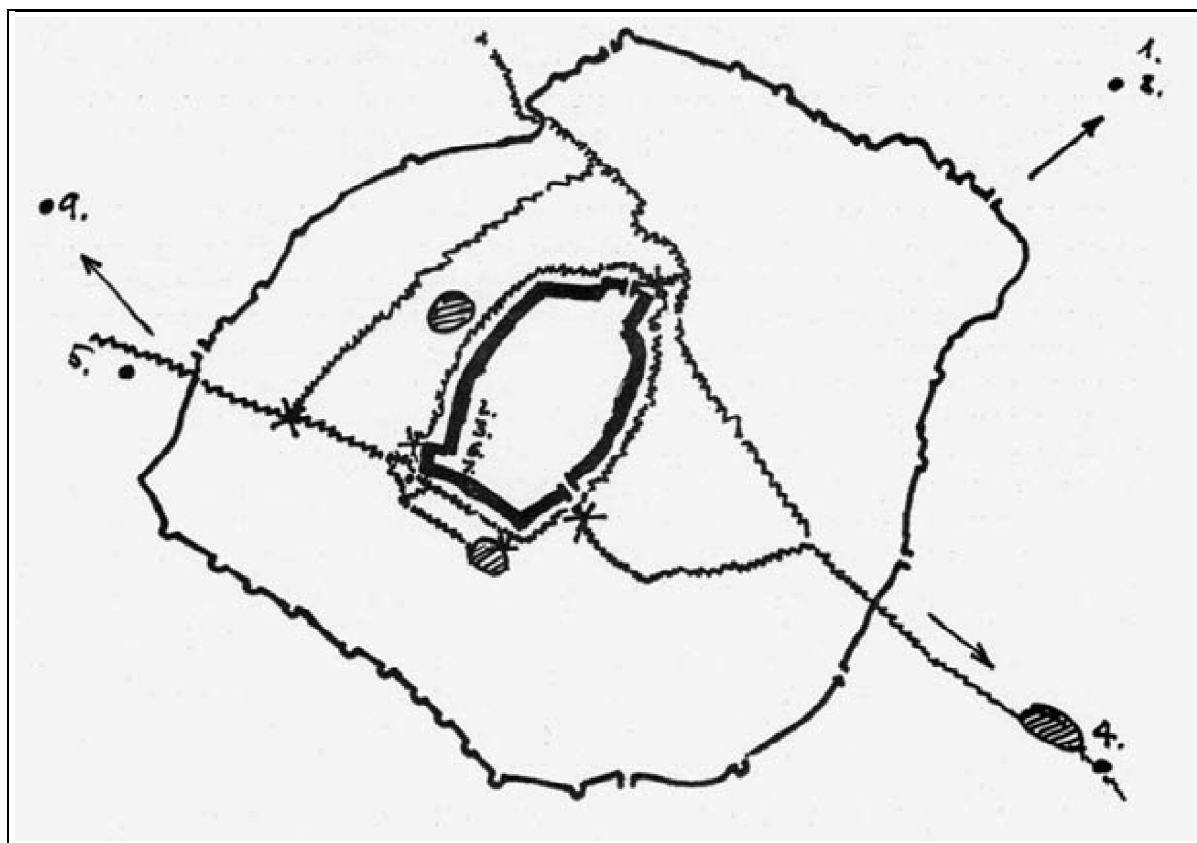

203 Hengeres kallózógép

A – fakere, B – vezetőhenger, C, D – függőleges vezetőhengerek, E, F – kallózóhengerek, G – csatorna, H – fedőlap, K – vezetőhenger

4. Hengeres kallózógép (repr. Németh Ferenc)

5. Soproni posztókallók: 1. Tómalom (1582–); 2. Várarok (1589–); 3. Várarok (1625–1641); 4. A Széplaki (Balfi) kapu előtt (1643–1646); 5. Az Újteleki kapu előtt (1647–1680); 6. Várarok (1683–1692); 7. Várarok (1693–1857); 8. Tómalom (1859–1922) 9. Baross út 24. sz. (1924–1964); X a feltételezett zsilip

Miután a Tómalom a soproni vámterületen kívül feküdt, a kallózott végeket a városba beszállító kocsinak a régi Szent Mihály temető mellett még ma is meglévő vámháznál kövezetvámot kellett fizetni. 1863. március 9-én a céh a tanácstól a vámkötelezettség alóli felmentést kért. A tanács méltányolva a céh érveit, válaszában megígéri, hogy október 1-jétől, ami a vámjövedelem újbóli bérbeadásának a napja, a posztósokat felmenti a tóalmi fuvarok vámja alól, de ez a kedvezmény az épületükben dolgozó molnármesterre nem terjed ki (Acta [204](#)pol. et oec. XXV. 12871). 1868. június 15-én kigyulladt és leégett a malomépület melletti zsúpfedeles gazdasági épületegyüttes. A kezdetben déli szélben a tűz a malomépületre is áttért, de azt a még időben érkező kőhidai cukorgyári (Oedenburger Rübenzucker Fabrik von Theodor Offermann und Co.) fecskendővel sikerült eloltani. A soproni tűzoltóság is kivonult, működésükről kritikus hangvételű nyílttéri glossza számol be az Oedenburger Bote június 18-i számának hasábjain. A kőhidai segítségéről az az akta tudósít, amellyel az 1679-es tűzrendészeti statutumok alapján jutalmakat utalnak ki a tűzhöz először érkező segítőknek (Acta pol. et oec. XVI. 915).[10\(10\)](#) A körülbelül 1400 forintos kárból biztosítás révén 735,81 forint térült meg, a többit az ún. Vorschuß Verein (Előleg Egylet) kölcsönével fedezték. A károk helyreállítása, köztük a malomépület cseréppel való fedése is, a számadáskönyv szerint augusztus 29-ére elkészült.

Az ipartársulat jogilag 1950-ben szűnt meg, de a századfordulóra ténylegesen csak a Krausz-család maradt meg posztósnak, amelyben a mesterség 1698 óta apáról fiúra száll. Így, amikor 1906-ban államsegélyként

új, az addigi kalapácsos kallótól eltérő rendszerű hengeres kallózógép kerül a Soproni Posztósok Ipartársulatának tóalmi üzemi épületében felállításra, a kedvezményezett nem az ipartársulat, hanem az 1907. évi iparkamarai jelentés szerint a két Krausz testvér, Lajos és Gusztáv. Ez a gép a húszas évek elején még működött. A soproni m. kir. iparfelügyelő 1930. évi gyárvizsgálati jelentésében felsorolt gépek között még ott van a kallózógép, de a bolyhozógéppel és a nyírógéppel együtt már használaton kívüli állapotban, mert a Krausz cég ebben az időben a kikészítést már Budapesten bér munkában végeztette.¹¹⁽¹¹⁾ A tóalmi üzemi épület sorsáról az 1945. szeptember 28-i iparfelügyelői jelentés ezekkel a szavakkal számol be: „Szünetel, az orosz hadsereg igénybevette.” Majd 1946-ban így: „Megszűnt.” A rideg tényközlés mögött az áll, hogy 1946-ban a tóalmi fürdőteleppel együtt ez a többszázéves ipari műemlék is az értelmetlen rombolás áldozatául esett.

1924-ben gyáripari szinten kezdődött meg a posztógyártás Sopronban. Az osztrák Creditanstalt Bankverein érdekeltségében levő Haas Fülöp és Fiai Rt. az 1909-ben alapított és 1918 óta szünetelő szőnyeg- és bútorszővetgyárát újra megnyitotta, méghozzá a termelési ágaknak a posztógyártással való kibővítésével együtt. Ezt tükrözte a vállalat új neve (Soproni Textilművek Rt.) is, amelynek táviratcíméből alakult ki a ma is közhasználatú SOTEX név. A gyár teljes posztógyártási vertikummal rendelkezett, természetesen a kallózógépeket is beleértve. A 30-as évek végén és a 40-es évek elején a nagy katonaposztó rendelkezések teljesítésének érdekében végzett üzembővítés során a kallózógépek számát 13-ra növelték. Érdekes momentumként említhető, hogy a gyárban a háborús vegyszerhiány idején visszatértek a többszázéves kallózási módszerhez és szóda helyett a helyszínen összegyűjtött vizeletet használták.¹²⁽¹²⁾ A háború után átmenetileg szovjet tulajdonba került gyárban egész 1964-ig folyt a posztógyártás és vele együtt a kallózás is. Ebben az évben még 129 000 m² volt a gyártott posztó mennyisége.¹³⁽¹³⁾ Ezután kezdetben még takarót és bútorszővetet is gyártva egyre jobban a szőnyegyártásra szakosodott a vállalat, mígnem 1972-től ez [205](#)kizárólagossá nem vált és ily módon véget ért Sopronban egy olyan ipari tevékenység, amelynek 1582-től, egy településen belüli közel négyszáz évre kiterjedő folyamatossága ritkaságszámba megy.

Dávidházy, Stefan: *Tuchwalken is Ödenburg.* Verfasser schildert die lokalgeschichtlichen Zusammenhänge des Walkens. Dieser Tuchveredelungsprozess wurde in Ödenburg über vierhundert Jahre ausgeübt. Die Verbreitung der Walkmühlen fand im mitteleuropäischen Raum in dem 14. Jahrhundert statt. Die erste urkundliche Erwähnung einer Walkmühle in Ödenburg stammt aus 1582, obwohl das Bestehen einer Walkmühle schon von der Mitte des 15. Jahrhunderts an mit grosser Wahrscheinlichkeit angenommen werden kann, da in dieser Zeit nicht nur ein Tuchmacher, sondern mehrere, aus Böhmen eingewanderte Tuchbereiter in Ödenburg tätig waren, die sogar eine eigene Zunft bildeten. Die Gründung der Tuchmacherzunft (1625) machte das Errichten leistungsstärkerer Walkmühlen notwendig. Die Walkmühlen der Tuchmacherzunft hatten bis zur Umgestaltung der Zunft in eine Gewerbe genossenschaft (1878) folgende Standorte: im Stadtgraben bei der Bastei am Kalten Eck (1625–1641), an dem Teich vor dem Schlippertor (1643–1646), vor dem Neusftifttor (1647–1680), im Stadtgraben bei der neuen Bastei (1683–1692, bzw 1693–1857), auf der Grossen Teichtmühle (1859–1922). Im Jahr 1906 erhielten die vorletzten Mitglieder der Genossenschaft, nämlich die Gebrüder Ludwig und Gustav Kraust vom Ministerium für Handel und Gewerbe im Rahmen der Gewerbeförderung eine Walzwalke, die bis in die zwanziger Jahre im Betrieb war. Die grussindustrielle Tuchherstellung und das damit zusammenhängende Walken begann in Ödenburg im Jahre 1924. Die Produktion dauerte bis 1964, als man in der heutigen Teppichfabrik (früher Philipp Haas u. Söhne) mit der Umprofilierung zur ausschliesslichen Teppichherstellung übergang. Damit fand eine fast vierhundertjährige, ununterbrochen ausgeübte industrielle Tätigkeit in Ödenburg ihr Ende.

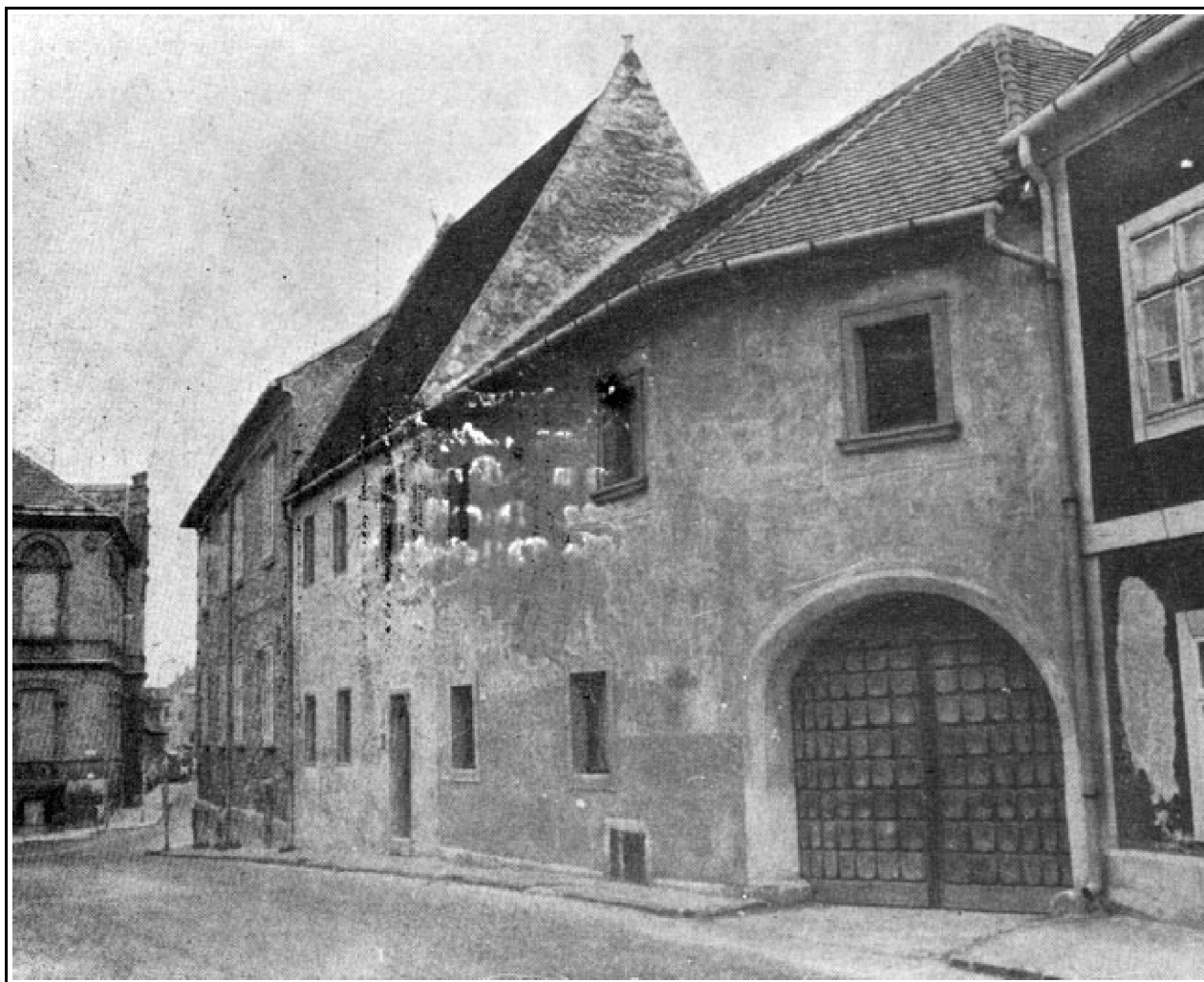
Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet Harmadik rész

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet Harmadik rész / IV.
A Halász utca 1. és 3. számú házak (1424–1553)

IV. A Halász utca 1. és 3. számú házak (1424–1553)

18. A 19. jegyzetben megtudtuk, hogy a Halász utca 1. számú ház (26–27. kép) 1424–1432-ig Wasner Péteré, 1433-tól kimutathatóan Miklós papé, valószínűleg még 1442-ben, sőt 1447-ben is, mivel a ház ekkor nem szerepel az adó-, ill. a bordézsmajjegyzékben (II/3: 350, 379). A ház bizonyára 1448–1453 között kerül Péter kötélverő (*sailer*) tulajdonába, akinek ingatlan vagyonát 1459-ben 32 dénárfontra, 1463-ban 21 dénárfontra becsülik; adója 6 dénársolidus (1454), 7 dénársolidus (1457), 1 dénárfont (1458), 6 solidus 12 dénár (1459), 3 dénársolidus (1461), 40 dénár (1462), 84 dénár (1463, 1464). A ház lakói még Tschach Farkas (1454: 60 dénár), ennek kertésze (1454: 60 dénár), Lang Miklós (1457: 60 dénár), Hebauf János (1457: Ø; 1459-ben 4 dénárforintnyi vagyon után 34 dénár).⁶²⁽¹⁴⁾

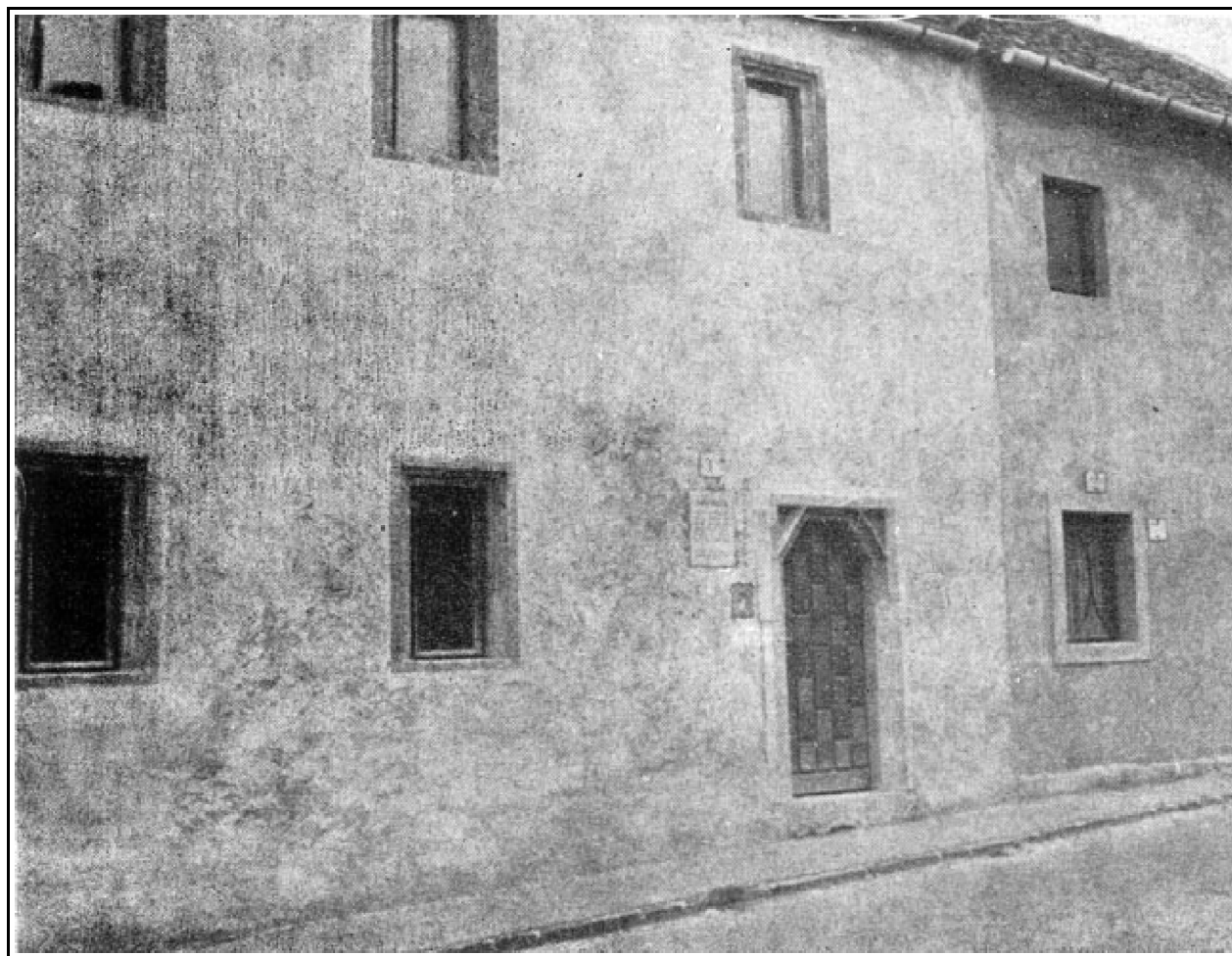
²⁰⁶1465-ben az alsó-ausztriai vagy pedig a salzburgi Flachau faluból-származó Flachauer Farkas veszi meg a házat, aki ezt megelőzően, 1459-től még csak lakó a Rózsa utcában, majd a Széplaki utcában.⁶³⁽¹⁵⁾ A Halász utca 1. számú házban ingatlan vagyonát 1468-ban 8 dénárfontra értékelik, adója pedig 4 dénársolidus (1466) és 64 dénár (1468). 1468. jún. 10-én Schön Servatiusszal együtt van peres ügye Rumpler Péterrel, Mártonnal és Istvánnal (GerB. 121). 1473 táján 40 dénár adót fizet (II/6: 232). 1481-ben Mátyás király cseh katonasága 4 forintnyi kárt okozott neki (II/4: 274, 292, 304; II/6: 248).

26. Halász utca 1. szám

Az 1485. márc. 25-én meghalt Haberleiter Miklós pátricius⁶⁴⁽¹⁶⁾ alapítványának megfelelően a városi tanács a Szt. Mihály-templom most létesített Kisboldogasszony-oltárának javadalmasa részére megvette a Halász utca 1. számú házat, máj. 27-én az alapítványnak átadott 3/8-3/8 szőlőt az Obere-Steiner-, ill. az Artzgruber-dűlőben, 4 hordóban kb. 100 akó bort: ebből kettőt az új javadalmas 70 + 28 magyar forintért adott el, kettőt pedig kimért, pintjét 6–8 dénárért. Nyilván a boreladásból befolyt pénzből vették meg a Halász utca 1. számú házat. A javadalom részére még megvették Falschpeck András soproni pap papírmisekönyvét (6 magyar forint + 60 dénár), Bécsből hozattak zöld damasztból készült miseruhát (9 magyar forint), 19 lat ezüsből misekelyhet csináltattak (az ezüst 9 1/2 dénárfont, az elkészítés 2 1/2 dénárfont, az aranyoztatás 4 dénárfont), hozzá 2071 rőf olasz vászonból kehelyzacskót (*kelichsackch*) és 1 rőf vászonból ostyaabroszt (40 dénár), valamint 1/2 rőf damaszt karmazsinból készült ostyaabrosztáskát (*korpporalltaschen*, 1 forint). Bojtra (*tollden*) és a varráshoz szükséges selyemfonalra 20 dénár, a kehelyzacskóhoz szükséges fényes fonalra (*schimer*) pedig még 44 dénár kellett.⁶⁵⁽¹⁷⁾ Mindezeket a költségeket Joachim Jakab, a hagyaték gondnoka állta, aki az új javadalomnak vett egy szőlőprést (12 dénársolidus), a szőlők megműveltetésére adott 4 kapát, az 1485. évben megműveltetette a két szőlőt (7 font

5 dénársolidus), úgyhogy az új javadalmasnak csak szüreteltetnie kellett (*das ers nuer gelessen hatt*).

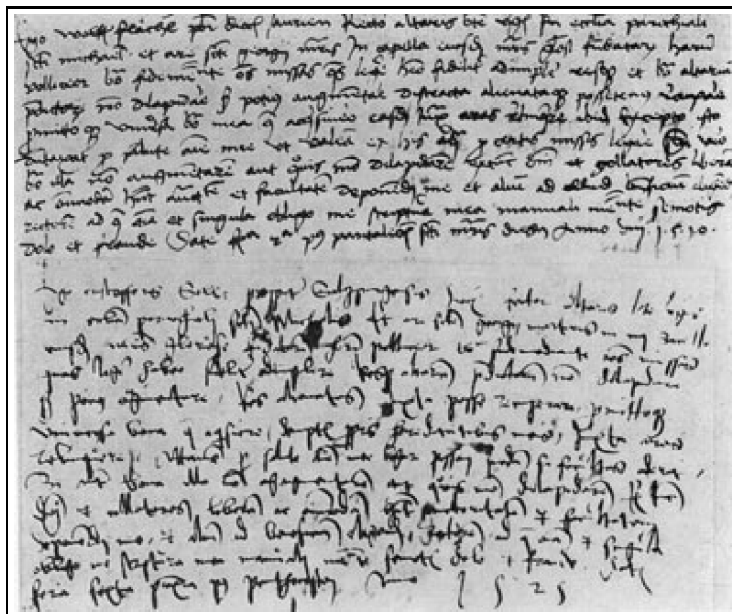

27. Halász utca 1. szám

Az új javadalmat a Szt. György-kápolna főoltárának Bertram-alapítványához csatolták ugyan, de Wimpassinger⁶⁶⁽¹⁸⁾ Farkas, az új javadalmas ezt a javadalmat nem élvezhette, mivel a Bertram-alapítványnak, miként már említettük (14. fejezet), ekkor voltak javadalmasai. Wimpassinger Farkasnak javadalmáért heti két misét kellett mondania az alapító Haberleiter Miklós és felesége lelki üdvéért. Wimpassinger Farkas külön gazdálkodott: 1488. dec. 17-én pl. Pusch 208 Mihály 15 dénárfontért vált meg nála egy adóslevelet (Gb. 125^v); 1491. dec. 20-án az ún. „Nagy Testvérület” ládájából az oltárjavadalmához (*ad altare Beate Virginis in ecelesia Sancti Michaelis*) egy oklevelet (*brief*, adóslevelet?). Bordézmája 1496-ban $6 \frac{1}{2}$ akó, ugyanakkor 5 hordóban még van 100 akó óbora is; az ő pincéjében róják ki a papi testvérület borára a 2 akó dézsmát, azaz ekkor ő volt a testvérület prépostja (II/5: 35, 72, 76). 1488-ban a házában lakik Gigner Pál, akinek nagyon szerény, $\frac{1}{8}$ forint az adója (II/4: 402). Már említettük (15. fejezet), hogy Wimpassinger Farkas 1505. jan. 17-én a városi tanács hozzájárulásával aug. 10-ig tartó próbaidőre megegyezett (Farkas) János hitszónokkal, hogy betegsége miatt javadalmát mindenestül átengedi neki, János hitszónok pedig ennek fejében Farkast élete végéig eltartja (GedB. 97). A

próbaidő nyilván nem vált be, mert nem Farkas János lett Wimpassinger utódja.

Ugyancsak említettük, hogy 1510. júl. 29-én Flächel Farkas vette át reverzálisa alapján a Kisboldogasszony-oltár és 1513-tól kezdve a Szt. György-kápolna főoltára Bertram-alapítványának javadalmát (Pb. 807; 28. kép). Flächel Farkas 1499-ben mint *Bolfgangus Flechler de Suprunio* a bécsi egyetem hallgatója (Schrauf i.m. 149), tehát soproni származású volt.⁶⁷⁽¹⁹⁾ Az 1510-es évek hiányos forrásai miatt csak annyit tudunk róla, hogy 1514-ben ő a papi testvérület prépostja (II/1: 320). Végredelele 1520. aug. 4-ről való (II/1: 354–356). Saját Tiefenweg-szőlőjét a Szentlélek-kápolnában 1519. júl. 29-én alapított Hétfájdalmú Szűz-oltárával kapcsolatos testvérületnek (*bruderschaft der syben schmerzen zw dem hayligen Geyst*) hagyományozza. Az általa vásárolt fehér miseruhát és a vörös ostyaabrosztáskát a Szt. Mihály-plébániatemplom Kisboldogasszony-javadalma, vörös miseruháját, esztergomi, ill. passauai egyházmegyei misekönyvét a Szt. György-kápolna főoltárának Bertram-alapítványa kapja. Már megemlékeztünk (10. fejezet) négy ősnymtatvány-könyvről: ezeket Benedek papra hagyta. Minden soproni templom kapjon 1-1 dénárfontot, a Szt. Mihály-plébániatemplom szentségház (*sacramentgehewß*) céljára még külön 2 dénárfontot, a bánfalvi Szt. Farkas-kápolna is 1 dénárfontot. A városplébános kap 3 dénárfontot szentmisében való megemlékezésért (*zw eyner gedächtniß*), a három hitszónok 1 dénárfontot azért, hogy imádkozzanak érte, a temetési menetben résztvevő mindenegyes pap 6 krajcárt. 3 ezüstpoharának árából mondjanak érte misét, a papok testvérületének szánja íróasztalát (*in der kamer*), valamint a Szt. György-kápolnában tartott ládáját. Tanítványának (*pueben*) 3 dénárfontot hagy, továbbá ruházzák fel (*rockch, hosen, joppen*), majd küldjék vissza az apjához. Gazdaasszonyának (*schaf feryn*) jut 6 rőf veronai (*pernisch*) posztó, egy ágy, a gazdaasszony kislányának (*dyernel*) 1 dénárfont; szakácsnője pedig 2 malacot (*färel*) kap. Végül adják el bíborszínű (*purpianisch*) posztóból készült köntösét (*rockch*) és hasi rókabőrrel bélelt (*fuckswamlen*) subáját, ezeknek az árából elégték ki a templomokat és a misézőket.

[20928–29. Flächel Farkas és Sol Kristóf papok sajátkezü reverzálisa \(1530., 1525.\)](#)

Flächel Farkast Rupert káplán követte, akinek idejében, azaz az 1520-as évek elején csatolták a Szt.

Mihály-plébániatemplom Kisboldogasszony-oltárjavadalmához a vargalegények alapítványát (*Schuchknecht alltar*), amint ezt a **15.** fejezetben már megemlítettük. Rupert 1525. máj. 28-án végrendekezett (II/2: 9–10). A végrendeletben már nem említi azt a 2 dénárfont adósságot, amellyel az 1524. 210évi szüret óta Laindel Bernát beneficiátus édesanyjának még 1525. márc. 30-án is tartozott (II/2: 9); de említi Hätschel zsidónőnek és Moritz Pál kalmárnak járó 10-10 dénársolidust. Minden paptársának, aki a temetési menetben résztvesz és a halált követő 1., 7. és 30. napon róla szentmisében megemlékezik, 60-60 dénárt hagy. Amikor javadalmát (*pfriendt*) átvette, csak egy öreg subát és ágyneműt talált. Fleischhacker Péter kereskedőtől vett egy új subát, ez maradjon utódjáié; Eisner György kereskedőtől egy nagy ágyat vásárolt 3 dénárfontért, ezt kapja meg gazdaasszonya, valamint 5 dénárfontot egy hordó bor árából. Nagy köntöse gyóntatójának, Rauscher Farkas káplánnak jut, aki ennek fejében 3 dénárfontot fizessen a paptársaknak a mondandó miséért.

30. Halász utca 3. szám

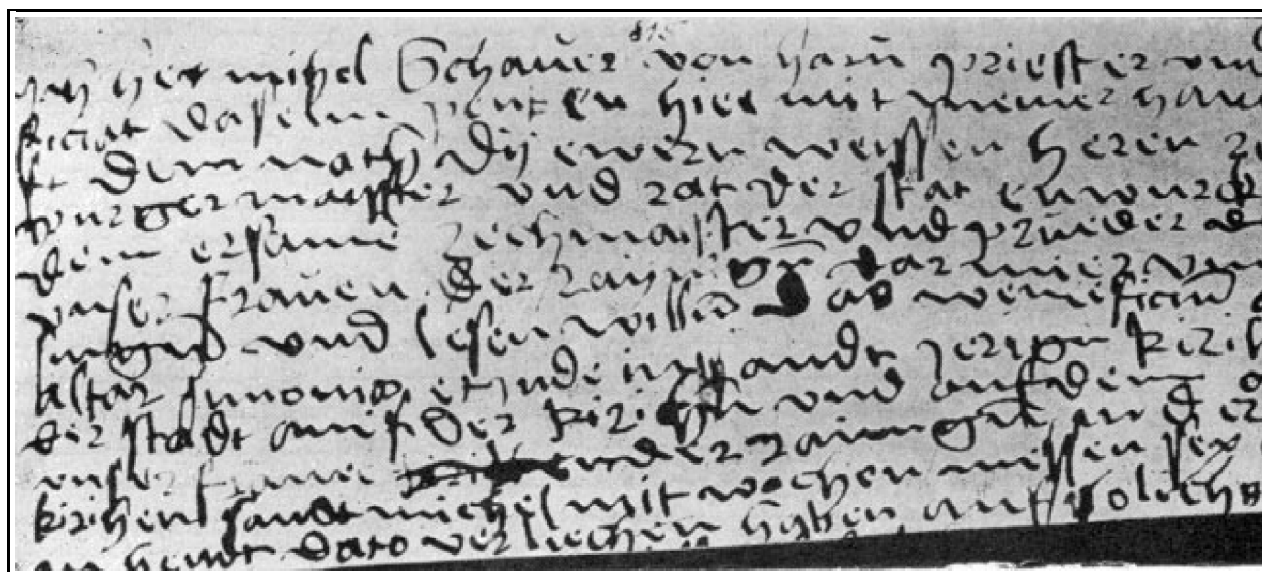

31. Halász utca 3. szám

A salzburgi egyházmegyéből jött haza Sopronba Sol Kristóf káplán, aki 1525. jan. 9-én mint *Rector altaris Marie Beate virginis in ecclesia parochiali sancti Michaelis Et arc sancti georgy martiris in Sacelle eiusdem martiris* írja be reverzálisát az ún. papi könyvbe (Pb. 816: 29. kép). Sol Kristóf már ezt megelőzően Sopronban van, hiszen 1523. jún. 22-én meghalt édesanyjának^{67a(20)} a harmadik ²¹¹férjével, Moritz Pál kalmárral egyezkedik öröksége-ügyében. Írásbeli meghatalmazás hiányában ugyanis nem képviselhette öccsét Jeromost, valamint a többi rokont, azaz Kratzer György ruszti és Farkas halász szili lakosokat. A városi bíróság végül is úgy döntött, hogy Sol Kristóf és testvére kapja meg a közösen szerzett ingatlanok felét, másik felét csak Moritz Pál halála után (Gerb. 185–186). Így jutott Kristóf és Jeromos birtokába a városháza mellett, a zöldségpiacon álló ház (*Im wingkl, Zwischen des Rathauß vnd wolfgang peutler heusern*), amely 1517 első feléig Graf János mészárosé (SSz. 1988, 306–307) volt, s amelyet 1528. ápr. 6-án a ház lakójának, Nesslinger Gáspárnak adtak el (II/6: 382, 416, 435; 1527., 1528. évi adójegyzék; Gb. 74^v). Kristóf a Halász utca 1. számú házban lakott (1530-ban 300 tetőcserepet és meszet vesz (számadáskönyv 50, 53), bár az 1534. ápr. 24-én lemondott Pacsa János városplébános után szept. 14-ig városplébános is volt (II/2: 234; Házi i.m. 346). A Halász utca 1. számú házban bordézmája 4 akó (1525), 7 akó (1526, 1528, 1529), 10 akó (1534); ugyanitt szakácsnője 1528-ban 1/2 forint adót fizet,

Ágoston 1534-ben 1/2 akó bordézmát ró le. Adója 1527-ben 8 forint (II/6: 404, 433, 1528., 1529.,[68\(21\)](#) 1534. évi bordézmajegyzék; [212](#)1527. évi adójegyzék). Többek között a Glaser-dűlőben volt szőlője (Gb. 93^v). Az 1532. jún. 26-i mustrán vértet, puskát, alabárdot és hosszú nyársat mutat be fegyvereként (SSz. 1983, 221), 1530-ban végrendelet nélkül elhunyt második mostohaapjának, Moritz Pál kalmárnak a hagyatéka miatt Moritz Pál megözvegyült feleségének új férjével, Mur Kristóffal áll perben 1531–1533-ig (I/7: 426–427 stb.). Mint megbízott és végrendeleti tanú többször szerepel (I/7: 421; II/2: 60; II/6: 116). 1534 utáni működését még fel kell deríteni. Mégis megemlíjtük, hogy Kerschengraf Bálint 1539. ápr. 18-án visszafizeti azt a 10 dénárfont kölcsönt, amellyel újonnan vásárolt Weitengrund-szőlője *Zu der Stifft vnser frawen Alltar Jn Sant Michells pharkirchen, so her Cristoff Soll yetz Innehatt* volt megterhelve: felét befizette a városi tanácsnak, másik felét Sol Kristóf vette fel a Halász utca 1. számú ház tatarozására (*Zu notturfft seines hauß* Gb. 110^v). 1543-ban egy gabonapiaci (*am khornmarckht*) ház tartozik javadalmának 10 1/2 dénárfonttal (Gb. 127^v). 1547-ben gyámnak kéri fel (Gb. 160^v). 1553-ban halt meg (vö. Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 20).

19. A Halász utca 3. számú házat (30–31. kép) is egyelőre csak 1424-től kezdve adatolhatjuk. Az 1440-es évek végéig Dinstel Péter tulajdona. A tulajdonosnak többek között Kohlenberg-szőlője volt (II/1: 53). Bordézmája 2 1/2 akó (1426), 2 akó (1429), 1 1/2 akó (1431), 3 1/2 akó (1433), 1 akó (1435), 1 1/2 akó (1436), 3/4 akó (1447). Adója 1424-ben 10 dénársolidus (lakójáé, Kastner Andrásé 30 dénár), 1437-ben 1 1/2 forint, 1440-ben 1 forint, 1442-ben 60 dénár; 1436-ban 1 forint városi kölcsönt rónak ki rá (II/2: 327, 353; II/6: 136; II/2: 405, 422; II/3: 31, 38, 71, 209, 350, 379, 44.) 1440-től kezdve vele lakik a sok ausztriai Straß község valamelyikéből származó veje, Strassner János (II/3: 209), aki ekkor 60 dénár adót fizet; 1454-től kezdve pedig már az ő nevében van a ház, de csak 1459-ig. Adója 4 dénársolidus 1454-ben (üzlettársáé, gmainer, Waitz György 60 dénár), 1457-ben 6 dénársolidus (lakója, Frey Farkas 60 dénárt, egy bognár fia 45 dénárt fizet), 1458-ban 6 dénársolidus (az említett Waitz György özvegye 60 dénárt fizet), 1459-ben 5 dénársolidus (Waitz György özvegyéé 3 solidus 6 dénár). Vagyonát 1459-ben 25 dénárfontra becsülik (Waitz György özvegyéé 16 dénárfontra); 1459. okt. 8-án szüretkor a Szélmalom kapunál 6 akó cefrét szállít a városba (II/4: 7, 45, 67, 107, 119, 137). Ezután a belvárosba költözik,[69\(22\)](#) a ház pedig az alsó-ausztriai Kollersdorfból származó Kollersdorfer György 70(23) akinek vagyonát 1468-ban 9 dénárfontra értékelik, adója pedig 80 dénár (1466), ill. 72 dénár (1468). A források hiánya miatt (II/4: 274, 293, 304) többet nem hallunk róla.

32. Schaur Mihály pap sajátkezű reverzálisának eleje (keltezetlen)

Az 1480-as években alapították a Szt. Mihály-plébániatemplom utolsó oltárát, Szent Simon és Szent Judás apostolok tiszteletére létesített javadalmat. Első említése 1490-ből (nem 1480-ból, vö. Házi i.m. 226) való, amikor Kolmann János és felesége, Walpurga a javadalomtól (*Altare Simonis et Jude in Capella sancti Georgy*) évi 10%-os kamat mellett 7 1/2 dénárfontot kölcsönöznek, zálogul lekötve 1/8 Kohlenberg-szőlőt (Gb. 194^r). Ekkor még nyilván első ismert oltárigazgatója, Márton káplán lakik a Halász utca 3. számú házban, ahol lakója, Mur Mihály [213](#) 1/8 forint adót fizet 1488-ban (II/4: 402). Lunzer István [71\(24\)](#) káplán a következő javadalmas, aki mint Lunzer Miklós özvegyének fogadott fia, a család harmadik soproni nemzedékét képviseli: 1480-ban mint *Steffanus Luntzer de Sopronio* a bécsi egyetem hallgatója (Schrauf i. m. 130). Legkésőbb az 1490-es évek első felében lett Sopronban javadalmas: *her Steffan* 1496-ban 1 akó bordézmát ró le, de még van 1 hordóban 24 akó óbora is (II/5: 72, 76). 1498-ban 40 dénárért 200 téglát vásárol a várostól (II/5: 85). 1501. febr. 8-án egyezkednie kell Schreiber Mátyás belvárosi polgárral, aki a javadalomtól (*stift Simonis et Jude apostolorum*) felvett 20 dénárfont kölcsön után fizetendő évi 2 dénárfont kamat fizetésével elmaradt. A kölcsön fejében 7/8 Potzmannsberg-szőlő van zálogban a javadalomnál (GedB. 61). 1504-ben nevelőanyja, Lunzer Miklós özvegye emlékezik meg [214](#) róla végrendeletében [72\(25\)](#). 1513-ban Boldizsár káplán (14. fejezet) latin [215](#) végrendeletének egyik tanúja és nyomtatott esztergomi misekönyvet örököl (II/6: 294–295). 1514. jún. 26-án – nyilván a Halász utca 3. számú ház karbantartására – 3 font 6 dénársolidus értékben téglát és meszet vesz a várostól (II/5: 206). Amikor nevelőanyja 1520-ban meghal, Lunzer István már nem él.

A javadalomban az alsó-ausztriai Hornból származó Schaur Mihály követte, aki gyakorlatlan tollal, betűkihagyásokkal írt reverzálisát (Pb. 815) nem fejezte be: „Ich Her mihel Schaur von Harnn priester vnd weneficiat daseim (!) penken (!) hier mit meiner handtge(sch)rifft Dem nach Dy ewern weissen Heren Richter purgermaisster und rat der stat enwurck mit dem ersamen Zechmaister vnd prueder der zech vnser Frauen der Raynigung dar mier vm gocz singen und lesen willen das weneficium aff (!) dem altar simonis et jude in sandt jerigen kirihen in der stadt auf der kirihen ind auf dem alter vnser frauen [kirihen] von der rainigung, in der phar kirihen sandt michel mit wochen messen sex verliechen haben auff solichs hab...” (32. kép). Azaz a tanács és a Gyertyaszentelő Boldogságos Szűz testvérulet elöljárója a Szt.

György-kápolna Szent Simon és Szent Judás, valamint a Gyertyaszentelő Boldogságos Szűz-oltárának javadalmát heti 6 mise elmondásának kötelezettségével adták át neki. A Szt. Mihály-plébániatemplom itt tévedésből, nyilván a reverzális formulájának gépies másolása révén került az idézett szövegbe: az *in der phar kirihen* kitétel a Szt. György-kápolna ravatalozójára vonatkozik, amint ezt az 1522 táján a Szt. György-kápolna gondnoka számára megfogalmazott istentiszteleti rend is igazolja, amely szerint *Sand Simans ind Sand Judas altar auff der parkhirhen* (II/4: 448). Most értjük meg, hogy Haberleiter Miklós belvárosi polgár halála (1485. márc. 25.) után végrendeletének végrehajtója, Joachim Jakab miért Neff János káplánnak, a Szt. György-kápolna Szt. Anna-oltára javadalmazásának ad át szemfödöként (*zw vberdan*) 6 rőf fekete butzbachi posztót (II/4: 362). Ezek szerint a belvárosi polgárokat a Szt. György-kápolnában ravatalozták fel (az előbbi szemfödő után szerepel a számadásban *Dy par, daryn man pegraben hatt*). Sőt valószínű: Szt. Simon és Szt. Judás oltárát csak 1485–1488 között alapították.

Schaur Mihály reverzálisában említett heti 6 mise helyett az említett istentiszteleti rend csak heti 2 miséről (kedd, szombat) tud, *so nit feyrtag daran seyn*; a Gyümölcsoltó Boldogságos Szűz oltáránál pedig heti 1 misét szoktak mondani (Házi i.m. 220). A házban, amelyhez – mint már említettük (3. fejezet) – kert (*stiff garten*) is tartozott, Schaur Mihály bordézmája 4 akó (1525), 7 akó (1526), 4 akó (1529; a török hadjárata idején ide menekítette borát Sopronújlakról Jakab, akinek 1/4 akó a bordézmája), 11 akó (1534; ugyanakkor lakója Ambrus *gmainer* és Bertalan *gmainer*⁷³⁽²⁶⁾ 1 1/4, ill. 1 1/2 akót ró le); adója 8 forint (1527), lakója, Örtl Farkas 1/4 forintot fizet (1528, 1530, 1534); II/6: 404, 433, 315; Gb. 93v; 1534. évi bordézmajegyzék; 1527., 1528., 1530., 1534. évi adójegyzék). Az 1532. évi mustrán mindenféle fegyverrel (*mit allerlai gwer*) jelenik meg (SSz. 1983. 216221). Többször volt végrendeleti tanú (II/2: 29, 54). Az 1524. okt. 22–30-i első reformációellenes vizsgálatkor őt is kihallgatják, de azt vallja, hogy nem hallott semmit (I/7: 120). 1541. szept. 8-án Rampl Tamás pap 1 font 1 dénársolidusszal tartozik neki (II/2: 161). 1546. júl. 2-án végrendelkezett aug. 13-án már nem élt (Lad. S Fasc. 1 nr. 14/2). Ha nem számítjuk purpián szövetből készült köntösét, amelyet a javadalomra hagyott (ide tartozott még egy kis ezüstpohár és egy aranyozott ezüst *pacificale*, meg egy nagy hordóabroncs vasból), egyházi célra semmit sem juttatott. Ellenben a város kapott 11 akó bort, rokonai közül az említett Ambrus (*gmainer*), nővérenek fia, 10 dénárfontot, a bécsűjhelyi Kuntner Bertalan 10 dénárfontot, ennek nővére 5 dénárfontot, Atzgersdorfbán (Alsó-, Felső-Ausztria) lakó Kristóf kovács 10 dénárfontot, bécsi nagynénje (*Mume*) 10 dénárfontot, szolgálója (*Dienerin*), aki nagy betegségében három éven át éjjel-nappal ápolta, 10 dénárfontot és egy ágyat; jótevőjének, János bánfalvi mészárosnak hagyja a kisebbik vasabroncsot, a 15 dénárfontnyi kölcsönt fizessék neki vissza a még fennmaradó 14 akó bor árából. Ugyanebből az öt végrendeleti tanú (Mur János és Gressing János polgárok, Schwartz Pál, Hengst Lénárd és Schöttel Mátyás javadalmazó káplánok, Rotfuchs Péter ispotályplébános) mindegyike kapjon 1–1 dénárfontot, végül 13 dénárfontot osszanak szét a szegények és a szűkölködő emberek között. A végrendeletet 1546. aug. 20-án hajtották végre.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Háztörténet és várostörténet Harmadik rész / V. Tanulságok

V. Tanulságok

20. Tanulmányunk 3. fejezetében valószínűsítettük, hogy a középkori „új” városplébánia az 1360–1370-es években épült (a mai plébánia helyén), az addigi plébánia (Szt. Mihály utca 2. sz.) ekkor lett a „rég, volt” plébánia; ezután épült fel az „új” plébánia telkén a Szentlélek-kápolna. Mindez most megerősíthető azzal, hogy 1354-ben a városi tanács Henrik városplébánost többek között megvádolja: *domus ecclesie totaliter*

desolari permisit 'a plébánia házát hagyta tönkremenni' (II/1: 103). Ez csakis a Szt. Mihály utca 2. számú sarokház Szt. Mihály utcai oldala lehetett. Lehetséges tehát, hogy ez a körülmény tette szükségessé új plébániaház építését, a réginek az eladását Antauer Jakabnak, amit 1379-ből igazolhatunk. A „rég” plébánián nemcsak az említett Henrik plébános lakott több éven át, hanem bizonyára 1278-tól kimutatható elődei is: az 1278-ban már végrendelkező Miklós, majd Kozma (1298), Rapolt-nembeli Gergely (1300-tól), János (1318), Szervác (1319-től) is. Az említett 1354. évi oklevélben arról is szó van, hogy a városplébános hosszabb időn át nem fizette a plébániai latiniskola (Szt. Mihály utca 8. sz.) iskolamesterének (scolastico) a járandóságát. A plébániai latiniskola és a „rég” plébániaház közötti telkek még nem voltak beépítve. A latiniskola kezdeteit nem ismerjük, de az eddigiek alapján feltételezhető: 1300 táján már megvolt. Ezt igazolja a Szt. Mihály utca 3. számú ház helyreállításakor talált ún. építőáldozat (17. fejezet). Az aquamaniles formájú, mázas cserépedény, három kosfejes kiöntővel (33. kép) Gömöri János szerint a XIII. századból származik: felhasználása XIV. századi is lehet.⁷⁴⁽²⁷⁾ Figyelemreméltó még, hogy a Wieden (1947 óta Gazda) utcanév 1255–1410 között keletkezett. Mindezek alapján a második és a harmadik fertály kiépüléséhez kaptunk támpontokat. A Halászsok utcája (*der Fischer Gassen*⁷⁵⁽²⁸⁾), valamint a Kovácsok utcája (*der Schmied* ²¹⁷*Gassen*): elnevezés még régebbi állapotot őriz, hiszen a XV. században ezek az utcák már nem a halászsok, nem a kovácsok lakhelyei. A második és a harmadik fertály képéhez tartoznak a tárgyalt házak tanulságai, valamint az 1523. ápr. 8-i tűzvész (16. fejezet), amely után, ápr. 13-án a városi tanács a Fövényverem, Szt. Mihály utca és a Wieden tűzkárosultjainak 5 évre mentességet adott adó, papi kamat, zsidókamat fizetése, őrségállás és robot alól azzal a feltétellel, hogy felépítendő házaikat már zsindegyházzal fedjék. Ebből következik, hogy ezt megelőzően itt a házak zsúppal voltak fedve. Ápr. 22-én egy takácslegény, aki a tűzoltásnál megégette magát, a tanácstól 1 dénárfontot kapott (II/5: 341).⁷⁶⁽²⁹⁾

21. Nem tudjuk, mikor került Sopronba Mariazellből az alsó-ausztriai Weitenből származó Orbán káplán, az első ismert soproni könyvbarát, mikor lett a Szt. Mihály-plébániatemplom Krisztus teste-oltárának javadalmasa, mikor vette meg Antauer Jakab házát: 1400. ápr. 21-én mindenestre ezt, a volt plébániaházat rendelte az általa ugyancsak a plébániatemplomban alapított Nagyboldogasszony-oltár javadalmasának lakásául (2. fejezet). Ezt a házat (a Szt. Mihály utca 2. számú sarokház Szt. Mihály utcai oldala) 1421. jún. 5-én az akkori javadalmas 15 dénárfont felárral elcserélte a sarokház Halász utcai oldalán álló, a Szentlélek kápolna Szt. Erasmus-oltárjavadalmának házával: utóbbi kisebb volt, ezért is volt a felár.

A Szt. Erasmus-oltárjavadalom 1406 előtt létesült és így egyike volt a Szentlélek-kápolna legrégebbi oltárainak. Szent Erasmus († 303) antiochiai püspök, mártír, a bajban levőket segítő 14 szent (németül: Nothelfer) egyike, a tengerparti országokban a tengerészek, más országokban az esztergályosok védőszentje, a néphit szerint az altesti fájdalomtól, görcsöktől és kólikától szenvedőkön segített. Ünnepe általában jún. 2-án, Magyarországon osztrák szokás szerint jún. 3-án volt: a soproni kelezésekben 1440-től kezdve adathatjuk (II/3: 262). Az 1421–1537-ig ismert 10 javadalmas⁷⁷⁽³⁰⁾ közül kettő származott Sopronból, egy a passauai, egy másik a győri egyházmegyéből jött Sopronba, Hauser Lőrinc pedig valamelyik *Haus* nevű ausztriai faluból. Ettől kezdve a javadalmasok még a plébániatemplom Mindenszentek-oltárának javadalmát is bírták. Nem tudjuk, hol végezték tanulmányaikat, a fennmaradt reverzálisok gyakorlott írástudóknak mutatják őket (Újkéri Máté 1537. évi reverzálisa a kivétel). Csak Knopf Kelemen hagyatékát ismerjük, ebben kódexekről nincsen említés, de a hagyatéki leltár (SSz. 1989, 34) a javadalmas ház berendezéséről szemléletes képet nyújt. Ebből itt csak azt az egyik, berakásos asztalt emeljük ki, amely valamilyen táblajáték (*brettspill*) számára készült, továbbá a pince berendezéséből a bormérő kúfot (*schennckhkhueffen*) és a maradék-dézsát (*lasschaff*): ezek arra mutatnak, hogy Knopf Kelemen borát nemcsak a városnak adta el (1525), hanem házában ki is mérette, hiszen pl. 1526-ban több

mint 100 akó bora volt. A korábbi javadalmasok közül Göbel Jánosnak évenként legalább 10–40 akója termelt, Hauser Lőrincnek pedig végrendelezésekor (1489) 38 akó óbora és 91 akó újbora volt. A javadalmasok ezenkívül az akkori tőkehiány miatt általános 10%-os kamat fejében kölcsönöket nyújtottak a polgároknak (pl. Hauser Lőrinc 40 dénárfontosat). Hauser György végrendelete (SSz. 1989, 31) a pap ruházatáról nyújt felvilágosítást; [218](#)intézkedett továbbá temetéséről és 18, ill. 20 akó óbort hagyott a Szt. János-kápolnára, illa a várárokmenti Boldogasszony-templomra. Még megemlítjük, hogy Klein Márton az 1485. ápr. 30-án végrendelezett Resch Jakab pap halála után átvette a várostorony órájának kezelését.

Újkéri Máté említett reverzálisja nemcsak gyakorlatlan írása miatt érdemel figyelmet. 1438-tól kezdve a reverzálisok a javadalom megnevezésén kívül úgyszólván semmiben sem térnek el egymástól: az új javadalmas nyilván megadott latin vagy német nyelvű formulát másolt be valamelyik városi könyvbe. A reverzálisok csak nagy általánosságban határozták meg a javadalmas kötelezettségeit, ennek megfelelően rövidék, 7–12 soros szövegek voltak (lásd az előző részekben közölt fényképeket). Ezt a formulát bizonyára valamelyik városi nótárius fogalmazta. 1514-ben, a morvaországi származású Treskowitzer Farkas városi nótárius (1514–1517) idején tűnik fel az első hosszabb, a kötelezettségeket bővebben kifejtő reverzális a soproni származású Greiner Pongrácnak, a Számkivetettek Testvértülete javadalmasának kezeírásában (ennek majd külön tanulmányt szentelünk). Ehhez képest Újkéri Máté 1537. dec. 11-i reverzálisja tartalmaz bizonyos változtatásokat. Bár a humanizmus térhódítása Sopronban az 1510–1549 közti évekre tehető, Újkéri Máté latinsága még nem humanista, hanem középkori, még pedig elég gyatra. Az embernek az a benyomása, hogy nem is értette a másolt formula szövegét. Összehasonlításként felhasználható Kopasz Balázsnak (23. fejezet) egy nappal korábbi reverzálisja, amelynek középkori latinsága kifogástalan. Újkéri Máté szövegében Kopasz Balázs szövege alapján felkiáltójellel figyelmeztetünk a hibás szövegre, *kurzíváltan* jelezzük az egyéb eltéréseket:

„ego matheus de wiker prespiter diocesis Jauriensis humillimis meis petitionibus et propter deum post obitum condam Clementy coplff (!) ad Rectoratum altaris omnium *santtorum* in ecclesia S. michaelis soporiny (!) sufflectus (!) ad fidem deo debitam polliceor me omnes missas que juxta *ditti* altaris fundacionem ad me pertinent fideliter in pleturum (!) rcs que (!) et bonc altaris premissi[s] non modo non dissipaturum sed et eadem pro vinibus (!) aucturum dissputa (!) atque alienata Recuproaturum (!) esse diligenter / Jterum pro mittens (!) quod mea bonc vniversa / que in eodem Rectoratu acquisiuero / demptis proprys meis hereditatibus / ab illo ipso altara neque testamento neque alio quouis modo alienare velim sed jlla jbidem Relinquere ea tamen condicione: vt si michi tanta ad fuerit facultas pro salute anime me (!) per testamentum nonnihi legye (!) valeam: ad quod tamen testamentum duos ex dominis Collatoribus adveare (!) volo: preterea fidem per premsa (!) spondeo: quod me in ecclesia atque domi forisque veluti probum deret prespiterum (!) et erga dominos Collatores totamque Civttatem (!) soproniensem morigerum et fidelem tenere: eorundemque Collatorum et Ciuitatis Commoda meditari et promowere in commoda insidiaasque (!) viuas (!) dem propulsare atque precauere sedulo velim verum si in sidys (!) conslys (!) suam (!) sionibus / *induttionibus*: aut alio quouis modo quicumque in contrarium molitus fuerm (!) neque me velyti (!) Honetum (!) deret presbiterrum (!) / Honeste gesserim ex tunc Domini collatores et omni modam Habent potestatem pariter et *attoritatem* / altare jstud a me transferendi atque jdono et honesto clerico Conferendi quecumque anni tempore jd contigerit (!). Nullo modo Obstantibus Cuiuscumque priuilegys gratys Juribus atque judilyis (!) Canonici sut prophani juris / neque papalibus aut Jmprialibus (!) jndultis statutis legibus / Consvtudinibus (!) et omnibus alys pro mea Defensione in contrarium [78\(31\)](#) quicumque preswmpsero / aut Dominis collatoribus me opposuero / Jta vt compulsus ad id quod presentibus promisi altringi Debeam meque (!) in personam propriam [219](#)neque in bonc mea quicumque violentia / aut Jniwrris (?) Commissum esse neque propterrea (!) vllam *attionem* aut querelam contra vosdem (!) collatores mouere

volo quod libere, et voluntare (!) spondeo omnibus dolis vt (!) Captionibus prorsus splusis (?) ad que omnia et singula stripturi (!) mea manuali firmissione et juxta fidem prefatam me obligo *Attvm* sopromy (!) ferra (!) terrcia (!) post Concepcionis Marie A(nn)o D(omi)ni 1537 (*dec. 11*).”

Lehet, hogy a reverzális írásakor Újkéri Máté már öreg és törődött volt, a másolási hibák – Kopasz Béla szövegéhez képest – mégis nagyon alacsony szintű latin nyelvi ismereteket mutatnak. A kurziválással kiemelt szók (*santtorum* 'sanctorum', *ditti* 'dicti', *induttionibus* in ductionibus', *auttoritatem* 'auctoritatem', *attionem* 'actionem', *Attvm* 'Actum') olasz hatásról tanúskodnak (vö. olasz *santo* 'sanctus', *detto* 'dictus', stb.). Egyelőre nem tudjuk, milyen szerepet játszott Itália Újkéri Máté életében. (A reverzális tartalmát Kopasz Balázs szövegével kapcsolatban elemezzük: **23.** fejezet).

33. Építőáldozat a Szt. Mihály utca 3. számú házból (XIII–XIV. század)

22. A Szt. Mihály utca 2. számú sarokház Halászsok utcai oldalán állott ház, mint már említettük, az 1421. máj. 5-i házcsereig a Szentlélek-kápolna Szt. Erasmus-oltárjavadalmának háza volt. 1406 előtt épült, talán a kápolnával egyidőben. 1421-től a Szt. Mihály-plébániatemplom 1400-ban alapított Nagyboldogasszony-oltárjavadalmának háza: 1520-ig 7 javadalmast ismerünk⁷⁹⁽³²⁾ (1469–1495 között nem tudjuk, kié volt a javadalom). A javadalmasok közül 1 származott Sopronból, 1 Csepregből, 2 az olmüci egyházmegyéből, a többieknek származási helyét nem ismerjük. A csehországi származású Pehaim György 1435-ben még ²²⁰elnyerte a Szt. György-kápolna főoltárának Bertram-alapítványát is, hasonlóképpen utódja, az ugyancsak csehországi származású István; nyilván ilyen alapon az ausztriai származású Rueger Erasmus, aki csak a Bertram-alapítványban volt az utódjuk, szintén a házban lakott. Itt lakott még az Ausztriából származott Scherer György, a Szt. György-kápolna Háromkirályok-oltárának és a Szt. Mihály-plébániatemplom egyik Krisztus teste-oltárának javadalmasa. Nem tudjuk, hogy ekkor emeletes volt-e a ház: mindenesetre nagyon szűken lehettek. Nem véletlen, hogy Rueger Erasmus 1459-ben szorgalmazta a Szt. Mihály utca 3. számú ház megvételét, Scherer György pedig 1466. évi végrendeletében

kérte a városi tanácsot mint kegyurat, hogy utódjának szerezzenek lakást. Megemlítendő, hogy Scherer Györgynek is, Benedek káplánnak is több kódexe volt: Scherer György egyik kódexének (Summa Pysani) értékét annyira becsülte, amennyiért egy ökröt lehetett kapni (24. lapalji jegyzet). A háznak kicsiny pincéje lehetett, mivel a javadalmasok boruk egy részét időnként a sarokház Szt. Mihály utcai oldalának pincéjében tartották.

23. A Szt. Mihály utca 1. és 3. számú házak, mint már említettük, egyazon telken épültek. Az 1. számúnak 1424–1536-ig négy tulajdonosát ismerjük. Miklós kőműves (1424–1452) a város érdekében végzett számos munkát (várarok, a mai Fő tér 7. számú ház még látható lakótornyának bevakolása, kőgolyóbisok készítése az ágyúk számára stb.); István nevű fia Brünnben telepedett le mint kőműves. Lénárd kalaposmester (1454–1473) ingatlan vagyonát 1459-ben és 1463-ban 105–105 dénárfontra, 1468-ban már csak 41 dénárfontra becsülték: az értékcsökkenés akkoriban általános Sopronban, különösen a külvárosban és elsősorban a nyugat-magyarországi husziták 1464–1465. évi pusztításaival függ össze. Így pl. 1465. szept. 7-én kirabolták, majd felgyújtották a külvárost. A huszita pusztítások hatásának feldolgozása még helytörténetírásunk elvégzendő feladata. Hengst János (1473–1495) idején Mátyás király cseh katonasága időzik a városban: a ház tulajdonosának 1481-ben 10 forintra becsült kárt okozott. 1495-től a veje, Philipp Sebestyén a ház tulajdonosa. Az 1536. évi házösszeírás szerint „ain 1/2 haus”. Helytörténetírásunknak még meg kell vizsgálnia, mennyiben változott meg a házak mértékegysége az 1379. évihez, ill. az 1390-es években végrehajtott telekkönyvi reforméhoz képest (32. lapalji jegyzet).

A 3. számú ház a már említett építőáldozat tanúsága szerint a XIII/XIV. században épült. Ha majd sikerül értelmeznünk az 1379. évi házösszeírásnak a későbbi (1390-es évek) második fertályára vonatkozó részét, akkor a ház építése, az első ismert soproni építőáldozat kora is pontosabban határozható majd meg. A ház építéstörténete – a művészettörténeti kutatás eredményeinek figyelembevételével – három szakaszra bontható: első a földszintes ház felépítése (legkésőbb a XIV. század második felében); a második (az 1460-as évek második fele) emeletet húznak rá: ez tette lehetővé, hogy a Szt. György-kápolna főoltára Bertram-alapítványának javadalmasai is beköltözhetek; a harmadik 1522-től, főleg pedig az 1523. ápr. 8-i nagy tűzvész utáni újjáépítés ideje.

A földszintes ház tulajdonosait egyelőre 1424-től kezdve ismerjük. Miklós (–1424–1432) ragadványnevét (*gegen der schul vber*) házának fekvése után kapja, e ragadványneve akkor is megmarad, amikor már nem a plébániai latiniskolával szemben, hanem a harmadik fertálybeli Halászkok utcájában lakik. Ez tanulságos példája a ragadványnevekből a XV. század folyamán alakuló családneveknek. Nem ismerjük a nevét az alsó-ausztriai Kirchsschlagból származó szőlősgazdának, a ház következő tulajdonosának (1433–1439). Balázs papé az 1440-es években. 1447–1457-ig két tulajdonos kezén van: az egyik rész Jakab papé (1447–1454), ill. List Farkasé, a másik rész János német molnáré (1447–1452), [221](#) majd János magyar molnáré (1452–1457): 1457–1459-ig mindkét rész ismét egy kézben, az említett List Farkasé lesz. 1459-ben a vagyonösszeírás a házat 50 dénárfontra becsüli: ápr. 21-én ennyiért veszi meg az előző fejezetben említett Rueger Erasmus [80\(33\)](#) a Szt. Mihály-plébániatemplom 1457-ben alapított Három királyok-oltára és a Szt. György-kápolna főoltára Bertram-alapítványa káplánjai számára. Helyszüke miatt 1459-ben csak az első oltárjavadalom káplánjai költöznek be, [81\(34\)](#) hiszen 1466-ig még az előző tulajdonos, List Farkas is a házban lakik.

A Szt. Mihály-plébániatemplom Háromkirályok-oltárjavadalmának káplánjai: Konrád (1459–1469); Ostertag János (1470–1481); Lang Péter (1481–1482 az akkor még Sopron vármegyei Márcfalváról); Seldenauer János (1482–? Bécsújhelyről). 1513-ig nem ismerjük a javadalmasokat. Majd következik Safenberger György (1514–1537), aki az 1524. ápr. 5-én alakult takácscéh testvérületének első papja is

lesz. 1537. aug. 13-i végrendeletében közvetlenül semmi sem utal arra, hogy a reformáció híve lett volna, közvetve azonban a reneszánsz elkötelezettjének mutatja (semmit sem hagy az egyházra, végrendeleti tanúinak megválasztása). Szolgálója, Borbála a javadalom szőleinek terméséből kapjon 10 akó bort, bár az ilyesmit már az említett (21. fejezet) 1514. évi reverzális is tiltotta. A végrendelet szerint a lakást saját pénzén rendezte be, mivel a javadalom átvételekor eléggé üres volt: *nachdem ich nichcz oder gar wenig darin gefunden*. Ezért tanulságos az a leltár, amellyel a városi nótárius utódjának, a csepregi származású Kopasz Baláznak 1537. dec. 10-én a javadalmat átadta (13. fejezet).

Safenberger György reverzálisa nem maradt fenn, de ismerjük Kopasz Balázsét, amely egy nappal Újkéri Máté reverzálisa (21. fejezet) előtt kelt, vele megegyező szövegű, de hibátlan középkori latinságú:

„Ego blasius Copaz presbiter diocesis Jauriensis humillimis meis petitionibus et propter deum post obitum condam georgy saphenperg ad rectoratum Altaris trium regura fin ecclesia S(ancti) michaelis sopronii suffectus ad fidem deo debitam polliceor me omnes missas que iuxta dicti Altaris fundacionem ad me pertinent fideliter impleturum resque et bonc altaris premissi non modo non dissipaturum, sed et eadem pro viribus Aucturum dissipata atque Alienata recuperaturum esse diligenter. Jterum prominens, quod mea bonc vniuersa, que fin eodem rectoratu acquisiuero (depris (!) propriys hereditatibus) Ab illo ipso altari neque testamento neque alio quouis modo alienare velim sed illa ibidem relinquere ea tamen condicione: vt si mihi tanta ad fuerit facultas pro salute anime mee per testamentum nonnihil legare valeam. Ad quod tamen duos ex dominis collatoribus ad vocare volo preterea fidem per premissam spondeo, quod me fin ecclesia ait que domi forisque veluti probum deret presbiterura, et erga dominos collatorios totamque ciuitatem Soproniensem morigerum et fidelem tenere eorundemque collatorum et ciuitatis comoda meditari et promouere fin comoda insidias que eiusdem propulsare atque precauere sedulo [222](#)velim verum si insydys consilyls suasionibus in ductionibus aut Alio quouis modo quod quam in contrarium molitus fuerim neque me veluti honestum decet presbiterura honeste gesserim ex tune domini collatorios liberam et omnimodam Habent potestatem pariter et auctoritatem altare istud a me transferendi atque Alio ydoneo et honesto clerico conferendi quecumque unni tempore id vontingerit nullo modo obstantibus cuiuscumque priuilegys gracys Juribus atque indicys canonici Aut prophani Juris neque papalibus aut imperialibus in dultis (!), statutis legibus consuetudinibus et omnibus et singulis alys pro mea defensione in contrarium faciendis quibus omnibus et singulis ex certa mea sciencia libere et sponte renuntiauy. Quod si in casibus prememoratis in contrarium quicumque presumpsero aut dominis collatoribus me opposuero, ita vt compulsus ad id quod presentibus promisi astringi debeam neque in persoriam propriam neque in bonc mea quicumque violentis aut in iuris commissum esse, neque propterea vllam actionem aut querelam contra eiusdem collatores mouere Volo quod libere et Voluntarie spondeo omnibus dolis et capcionibus prorsus seclusis ad que omnia et singula scriptura mea manuali firmissione et Juxta fidem prefatam me obligo Actum soprony feria secunda post festum conceptionis sancte marie Virginis Anno Virginei partus 1537 (dec.10).

Blasius Copazs Beneficiat Zu odenburg Verschreiben” (Pb. 817).

Az említett 1514. évi első hosszabb reverzálisához képest Kopasz Balázsé – és Újkéri Mátéé (21. fejezet) – nem tartalmazza a hetenként elmondandó szentmisék számát, csak az „összes mise” elmondását, ugyanúgy nem említi, hogy a javadalom vagyonából sem szolgájának, sem szolgálójának végrendeletében semmit sem hagyhat, csak általában arról szól, hogy sem végrendeletileg, sem másképpen a javadalom vagyonából semmit sem hagyományozhat. Viszont kiegészült a javadalmasnak nem megfelelő magatartása esetére kilátásba helyezett elmozdítására vonatkozó rész: az 1514. évi szerint a javadalmas kötelezi magát, hogy ebben az esetben sem egyházi, sem világi jogorvoslattal nem fog élni; most megtoldja ezt még a pápai és a

császári tételes és szokásjoggal is. Kopasz Balázs esetében a tanácsnak ez az óvatossága érthető, hiszen magasrangú pártfogók, köztük Ferdinánd király támogatásával nyerte el javadalmát. Emlékeztetünk arra is, hogy egy évvel korábban, az 1536. ápr. 24-i városi közgyűlés felszólította a javadalmas papokat kötelességeik maradéktalan és pontos teljesítésére. A minden javadalmasra vonatkozó kötelességeket az 1514. évi reverzális felsorolta, Kopasz Balázssé és Újkéri Mátéé már nem. Mindebből arra lehet következtetni, hogy 1514-ben, azaz 10 évvel az első Luther-ellenes vizsgálat előtt, a városi tanács nagyobb súlyt helyezett a javadalmas papok kötelezettségeinek pontos körülhatárolására, mint 13 évvel e vizsgálat után; ekkor viszont inkább a város ügyeibe való beavatkozás elhárítását tartotta fontosnak. Véglegesen azonban csak az összes többi reverzális elemzése után mondhatunk.

Kopasz Balázs 1541-ben halt meg. Utódjának leltár ellenében aug. 17-én Rosenkranz Farkas városi nótárius (1534–1549) adta át a javadalmat. Az 1537. évi és az 1541. évi leltárból rekonstruálható a Szt. Mihály utca 3. számú ház földszinti lakásának berendezése. Az utód Újkéri Sáfár András volt, akinek egyelőre csak 1569. jún. 21-i végrendeletét ismerjük. Ezt már elemeztem (SSz. 1988, 141–144). Ebből magát katolikusként valló, de a reneszánsz eszméit befogadott papot ismerhettünk meg.

A Szt. Mihály utca 3. számú házra, mint már említettük, az 1460-as évek második felében emeletet húztak, így most már a Szt. György-kápolna főoltára Bertram-alapítványának javadalmasai is beköltöztek. Elsőnek a boroszlói származású Söner Márton (1469–1476), aki 1473. okt. 20-án még elnyerte a Szt. Mihály-plébániatemplom Szt. Márton-oltárának és a várárokmenti Boldogasszony-templom Szentkereszt-oltárának javadalmát is. A további javadalmasok: [223](#)Riegel Kelemen (1476–1482 Ausztriából); Radinger Farkas (1482–1486 Ausztriából); Zachmann Márton (1486–1491 Ausztriából); Boldizsár (1491–1513 Kőszegről). E káplánok általában két vagy három oltárjavadalmat is bírnak, ill. látnak el. Boldizsár mindkét végrendeletében bőségesen hagyományoz egyházi célokra is, paptestvéreinek is. Tanulságképpen említjük meg, hogy egy ősnymtatványáról (*Discipulum librum sermonicalem*. Reutlingen, 1479–1482) első végrendeletében úgy rendelkezett: szedjék szét, paptestvérei egymás között osszák el; ez a végrendelet nem valósult meg, ennek köszönhető, hogy az ősnymtatvány 1523-ban is felbukkan, sőt ma is megvan a soproni ev. gyülekezet könyvtárában.

Boldizsár káplán utódai (Flächel Farkas 1520-ig, Sopronból; Rupert 1525-ig; Sol Kristóf 1553-ig Sopronból) egyúttal a Szt. Mihály-plébániatemplom Kisboldogasszony-oltárának javadalmasai is voltak és ennek a házában (Halász utca 1. szám) laktak (vö. a **21.** fejezetet).

Viszont még 1491-ben a Szt. Mihály utca 3. számú házba beköltözött a Szt. György-kápolna főoltára Hohensinner-alapítványának káplánja, Maler János (1491–1511 Ausztriából), majd Farkas János (1511–1522 Sopronból). Az ő idejében, 1517-ben, a II. Ulászló ellen hadakozó lánzséri (ma: Landsee) várúrnő, Weispriach Ulrik özvegye embereinek pusztításai nyomán annyira megsérül a ház, hogy újjá kell építeni; ehhez járul még az 1523. ápr. 8-i nagy tűzvész is. Az újjáépítés az újabb javadalmas, Wetzer Farkas (1522–1534) ispotályplébános feladata lesz, aki az ispotályplébánia Széplaki (ma: Balfi) utcai házában lakik. A város, különösen a külváros építéstörténete szempontjából fontos tűzvészeknek és ellenséges támadásoknak a feldolgozása szintén még helytörténetírásunk egyik feladata.

24. A Halász utca 1. számú ház történetét egyelőre ugyancsak 1424-től kezdve ismerjük 1485-ig főleg polgárok tulajdonában van (Wasner Péter 1424–1432; [82\(35\)](#) Miklós káplán 1433–1447; Péter kötélverő 1448–1464; Flachauer Farkas 1465–1485 Ausztriából). 1485-ben a Szt. Mihály-plébániatemplom akkor létesült Kisboldogasszony-oltárjavadalma számára veszik meg. 1553-ig négy javadalmasát ismerjük, akik a házban laktak, Wimpassinger Farkas (1485–1510) Ausztriából került Sopronba, javadalma számára 6

magyar forint+60 dénárért vettek papír misekönyvet: ez nyilván nyomtatott volt, a korábbi pergamenre írt misekönyvekkel szemben. Utódja, Flächel Farkas (1510–1520) soproni származású, a bécsi egyetem volt hallgatója, négy ősnymtatvány birtokosa, aki végrendeletében bőségesen hagy az egyházra, de gazdaasszonyára, annak a kislányára, továbbá szakácsnőjére is. Rupert káplán (1520–1525) a vargalegények papja is lesz; végrendeletében szintén megemlékezik gazdaasszonyáról. A salzburgi egyházmegyéből jött vissza a soproni származású Sol Kristóf (1525–1553), aki 1534-ben 4 1/2 hónapig városplébános is volt.

25. A Halász utca 3. számú az 1480-as évekig volt polgári ház. Tulajdonosai Dinstel Péter (–1424–1449); Strasser János (1450–1459 Ausztriából); Kollersdorfer György (1460–1468 Ausztriából). Azután az 1485–1488 között a Szt. Mihály-plébániatemplomban alapított Szt. Simon és Szt. Judás-oltárjavadalom háza lett. Simon (Zelotes) apostol, a favágók védőszentje és Judás (Thaddäus) apostol többek között 13 éven át együtt működtek Perzsiában, együtt is haltak meg, ezért közös ünnepük október 28-án van: a soproni naptárban már 1408-tól kezdve adatolhatjuk az ünnepük utáni keltezést (II/6: 23). A soproni oltárjavadalom [224](#)létesítésének indokát nem ismerjük. Javadalmasai 1546-ig: Márton káplán (–1490–), a soproni származású Lunzer István (–1495–1519), a bécsi egyetem volt hallgatója; Schaur Mihály (1519–1546) Ausztriából, aki végrendeletében semmit sem hagy az egyházra, annál többet rokonaira; a városra meg a szegényekre, a szűkölködőkre, továbbá szolgálójára. Reverzálisa nem vall gyakorlott tollforgatóra.

26. E tanulmány bevezetésében említett, majd részletesen feldolgozott hat külvárosi ház sorsával kapcsolatban az 1278-ban végrendelező Miklós városplébánostól, ill. Sopron királyi várnak szabad királyi várossá emelésétől (1277) egészen Újkéri Sáfár András káplán végrendelezéséig közel 300 esztendő tekintettünk át. E 300 esztendő első száz évéről egyelőre aránylag kevés támpontunk van. A Rózsák utcája; a Szélmalom utca, a Fövényverem és a Szent Mihály utca kialakulásához kétségtelenül a johanniták letelepedése (1247) a Báboti kapunál⁸³⁽³⁶⁾, valamint a Szt. Mihály-plébániatemplom, az 1354 előtt már működő plébániai latiniskola (Szt. Mihály utca 8. sz.), az első ismert plébániaház (1277–1360: Szt. Mihály u. 2. sz.), az „új” plébániaház építése a Rózsák utcájában (1360–1370-es évek), továbbá a Wieden (1255–1410) és az ugyancsak régi Halászkok utcája is adhattak ösztönzést. Királyaink tiltó rendelkezései (1283., 1300 körül, 1328., 1330., 1352., 1353.) ellenére a külváros kiépült, amint ezt az 1379. évi házösszeírás bizonyítja. A műemléki kutatás és helyreállítás; amint ezt nemcsak a Szt. Mihály utca 3. számú és a Halászkok utcája 1. és 3. számú házak, hanem a Szentlélek (a középkorban Rózsa) utca 11. és 13. számú házak kutatása is mutatja (vö. Gömöri János–Gergelyffy András–Muszik Lászlóné–Markl Károly beszámolóját: Magyar műemlékvédelem 1973–1974. Bp., 1977, 147–173), sokban pótolhatja az írott források hiányát.

1379-től kezdve már írott források alapján is minden egyes belvárosi és külvárosi ház, valamint tulajdonosainak és lakóinak történetét össze lehet állítani, azaz rekonstruálható lesz a középkori város és a középkori városi társadalom szerkezete, szinte úgy, ahogy ezt e tanulmány bevezetésében említett Thirring Gusztáv a XVIII. századra nézve elvégezte. A középkor kutatásában a háztörténet és a családtörténet kiegészíti egymást: a kettőnek egyidőben kell történnie. A XVIII. századtól eltérően a középkorban még nem szilárdultak meg a családnevek, még az ezek alapjául szolgáló ragadványnevek sem. Egy-egy személy a különböző forrásokban más és más néven szerepelhet és gyakran csak a háztörténet és a családtörténet összevetésével állapítható meg, hogy több név alatt ugyanaz a személy rejtőzik. Pl. Házi Jenő idézett soproni egyháztörténetében olvashatunk egy Unger Mihály, egy Káli Mihály és egy Mihály nevű javadalmas papról (i.m. 115, 217., 218.), holott egyazon személyről, Sörös Mihály magyar származású

papról van szó, akinek családja az akkor Sopron vármegyei Kálról (ma: Sajtoskál Vas megye) került Sopronba. Mindez érzékeltetheti a középkorkutatás nehézségeit is.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

---

225 HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Károly: Állítsák vissza Harka nevét!

Mollay Károly: Állítsák vissza Harka nevét!

1. Amikor 1947-ben Rajk László belügyminiszter, akkor Harka falu képviselőjelöltje, a félrevezetett harkai magyar telepesek követelésére a falu nevét *Magyarfalvára* változtatta, még létezett az Országos Községi Törzskönyv Bizottság, amelynek hatáskörét még az 1898. évi IV. tv. szabályozta. E bizottságnak hivatalból mindig tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia képviselője is. A törvény szerint egyetlen közigazgatási szervnek, tehát sem minisztériumnak, sem a belügyminiszternek nem állt jogában, hogy e Bizottság hozzájárulása nélkül, azaz önkényesen megváltoztassa egy település nevét.¹⁽³⁷⁾

2. Rajk László belügyminiszter az Országos Községi Törzskönyv Bizottság megkerdezése nélkül, annak megkerülésével, önkényesen rendelte el a honfoglaláskori magyar *Harka* falunév eltörlését és a sebtében kitalált, az adott helyzetben sovinizta indíttatású *Magyarfalva* falunév²⁽³⁸⁾ bevezetését. Tehát a belügyminiszter, akinek a mindenkori alkotmány értelmében legmagasabb szinten kell örködnie az érvényben levő törvények betartása felett, maga követte el a törvényt sértést, hogy választóinak kedvében járjon. A valakik vagy valaki által félrevezetett választók, legalább is a hangadók, azt állították, hogy Harka falut egy német grófról nevezték el, nem kívánnak ilyen nevű faluban élni. Ha akkor valaki legalább a soproni levéltárat vagy a múzeumot megkerdezte volna, megtudhatta volna, hogy Harka eredetileg honfoglaláskori magyar település, a *Harka* név a magyar *horka* ('a honfoglaló és a kalandozó magyaroknál rangban a harmadik főméltóság neve') szóból ered, amelyre már 950-ből van az első adatunk.³⁽³⁹⁾ A *Harka* falunév a településsel együtt tehát legkésőbb a X. században alakult (a falunévre első adatunk 1245-ből való).⁴⁽⁴⁰⁾ A Harkán birtokos magyar nemeseket 1289-től kezdve a XIV. század végéig ismerjük.⁵⁽⁴¹⁾ E nemesek közül többen a latin *comes* címet is viselték. Ez ugyan később a magyar *gróf* latin neve lett, de a XIV. században Magyarországon még nem léteztek a későbbi értelemben vett grófi családok: „A törzsszerkezet nyomán előbb a nemzetségek, majd az abból alakult családok fejei viselték a *comes* címet, végül az gyakran a családnak több tagjára is átment. A középkori eme *comes* szó tehát hazánkban korántsem jelentette az illető egyénnek grófi családi rangban állását, mert az mindig időleges hivatal, vagy méltóság jelzője volt és mindig a bíraskodási jogot foglalta magában” (A Pallas Nagy Lexikona. IV. kötet. Budapest, 1893, *Comes* címszó). Azért hivatkozunk egy lexikonra, hogy rámutathassunk: 1947-ben az idézett megállapítások nem a szűkebb szaktudomány, hanem az általános magyar történeti műveltség elemei voltak.

2263. Sopron városa hosszas győzködés után véglegesen 1429. október 21-én szerezte meg vétel útján az összes harkai magyar nemes birtokrészét.⁶⁽⁴²⁾ A soproni tanács helyreállította a harkai Szt. Péter-templomot, a faluba németeket telepített, akik 1432. május 25-én nyerték el azt a jogot, hogy saját plébánost választhassanak.⁷⁽⁴³⁾ Első plébánosuk Würzer János volt, családneve után ítélve, egy zöldségkereskedőnek a fia.⁸⁽⁴⁴⁾

Ettől kezdve Harka Sopron jobbágyfalvainak egyike. A többi: Ágfalva, Balf, Bánfalva, Kelénpatak, Kópháza, Meggyes. Mindegyik jobbágyfalunak a város belső tanácsosai közül volt egy-egy felügyelője. Így pl. a harkai kaszálók után a városnak már 1419-ben és 1420-ban járó berről Schadendorfer Tamás városbíró (háza a mai Szt. György utca 4. sz. helyén) 1421. január 11-én számolt el a tanácsnak (SoprOkl. II/1: 160); 1427. január 8-án Eilinsgrab György városbíró (háza az Orsolya tér 1. sz. helyén) számolt el a tanácsnak arról a pénzről, amelyet a falu felén (*des halben dorffes zu Hargka*), néhai Harkai Miklós comestől 1426-ban megvásárolt birtokrészen (*auf graf Niklas tail*) szedett be (SoprOkl. I/2: 312–313; II/1: 169). Mivel a város mint új földesúr a harkai magyar nemesek örökébe lépett, kézenfekvő, hogy a várost teljes joggal képviselő felügyelő a latin *comes* cím német megfelelőjét, a *graf* címet kapta, hiszen ennek is 'előjáró' volt az eredeti jelentése.⁹⁽⁴⁵⁾ A források hiánya miatt ezt csak 1507-től kezdve tudjuk adatolni: az ápr. 24-i városi közgyűlésen Eisner György vaskereskedő, belső tanácsos (háza a Szt. György utcai Káptalanház helyén) lett ilyen címen Harka felügyelője: „Herr Jorg Eysner, *graff zu Harka*” (SoprOkl. II/2: 185). A német *graf* Sopronban a polgárságban ugyanúgy a hivatallal járó, évenként változó, nem öröklődő cím volt, miként korábban a nemességnél a latin *comes*. Sem Eisner György, sem társai, sem az utánuk következő felügyelők magyarul nem nevezhetők grófoknak, Harkán tehát „német grófok” nem voltak.

4. A soproni, a környéki, így a harkai németiség is – amint láttuk – változtatás nélkül vette át a magyar *Harka* nevet és őrizte nyelvjárásában. Csak a tudálékos német íródéakok ún. népetimológiával „igazítottak” rajta abban a hiszemben, hogy a helynév *-a végződésében* a német *-a* pataknev rejlik, ezt tehát a vele összefüggő *-au* szóval tették szerintük „választékosabbá”, azaz így irodalmiasították. Így lett az ugyancsak Sopron vármegyei magyar/német *Oka* helynévből már 1483-ban a német *Okau* (ma: Oggau Burgenlandban)¹⁰⁽⁴⁶⁾, a magyar/német *Harka* helynévből a német *Harkau*: így pl. Sopron 1703. évi tanács jegyzőkönyvében *Harkau*.¹¹⁽⁴⁷⁾

A harkai németek nyelvjárásukban megőrizték a magyar/német *Harkai*, irodalmi nyelvű *Harkau* helynevet; és őrzik ma is, bár 1947-ben a kollektív felelősségrevonás igazságtalan és jogtalan gyakorlata alapján kitelepítették őket: vö. Andreas Schindler: *Harkau, mein Heimatdorf. Die Geschichte eines deutschen Bauerndorfes in Westungarn*. Sinsheim, 1987; ismertette Hiller István: SSz. 1988, 184186.

Csak a magyarok mondtak le 1947-ben a honfoglaláskori *Harka* névről...

Állítsák vissza a Harka nevet!

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Károly: Visszaállították Házi Jenő akadémiai tagságát

227 Mollay Károly: Visszaállították Házi Jenő akadémiai tagságát

Abay Gyula, Alföldi András, Balanyi György, Balla Antal, Balogh Artur, Balogh Jenő, Baranyai Lipót,

Bartók György, Bíró István, Bíró Vencel, Boér Elek, Bruckner Győző, Czetler Jenő, Deér József, Dékány István, Divéky Adorján, Domanovszky Sándor, Eckhart Ferenc, Fettich Nándor, Gajzágó László, Genthon István, Gerevich Tibor, Hajnal István, *Házi Jenő*, Heller Erik, Heller Farkas, Holub József, Horváth Barna, Irk Albert, Jánossy Dénes, Kerényi Károly, Kolosváry Bálint, Kováts Ferenc, Kumorovitz Bernát, Kuncz Ödön, Laky Dezső, Leopold Antal, Lukinich Imre, Mályusz Elemér, Markó Árpád, Miskolczy Gyula, Molnár Kálmán, Nagy Miklós, Navratil Ákos, Polner Ödön, Prohászka Lajos, Schütz Antal, Supka Géza, Szabó Dezső, Szabó István, Szemere Samu, Szilágyi Loránd, Theiss Ede, Tomcsányi Móric, Tóth Zoltán, Tury Sándor Kornél, Váczy Péter, Varga István, Vinkler János, Vladár Gábor, Wellmann Imre. Csak a Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történeti Tudományok Osztálya tagjait soroltam fel abból a 140-ből, akiket 1949. október 31-én ún. tanácskozó tagokká minősítettek vissza, magyarán levelező, rendes vagy tiszteleti tagságukat megszüntették, az Akadémia 1989. május 8–9-i közgyűlésén pedig visszaállították. Ezzel kapcsolatban a Magyar Nemzet május 8-i, „A nemzet Akadémiája” című vezércikkében többek között ezt írta: „Nem hiszem, hogy létezik még egy olyan ország, amelyik megengedhette magának, hogy legkiválóbb tudósait megalázza, hallgatásra ítélje vagy kiűzze az országból”.

A vezércikk írója kétszeresen tévedett. Ugyanis létezik még olyan ország, amelyik ezt megengedhette magának. Azonkívül a pártideológiától elvakult hatalom által kikényszerített 1949. évi döntés nem a tudósokat alázta meg, hanem a nemzet Akadémiáját. E tudósok továbbra is a hazai és a nemzetközi tudományosság értékei maradtak. Elég, ha itt csak Szentgyörgyi Albertra hivatkozom...

Házi Jenő 13 kötetes soproni oklevéltárának (Sopron szabad királyi város története. I. rész 1–7. kötet, II. rész 1–6. kötet, Sopron, 1921–1943) és „XVI. századi magyarnyelvű levelek Sopron sz. kir. város levéltárából” (Sopron, 1928) című kötetének tudományos értékeiért lett az Akadémia levelező tagja. E kötetek tették lehetővé Sopron középkori történetének feltárását, hiszen 1162–1541-ig terjedően forrásokkal kapcsolatos tudnivalókat, a latin, német és jiddis (héber) nyelvű források betűhív szövegét, a teljes kritikai apparátust, valamint a segédleteket (név- és tárgymutató) addig nem remélt és nem ismert bőségben bocsátotta a kutatás rendelkezésére. Csak aki ilyen forráskiadással maga is megpróbálkozott, az tudja igazán értékelni Házi Jenőnek e több mint két évtizedes forráskiadói tevékenységét. Mivel jelenleg Sopron város levéltára az ország leggazdagabb városi levéltára, Házi Jenő oklevéltára általában a magyarországi várostörténet, Magyarország középkori története számára is fontos forrás lett. A XVI. századi magyar nyelvű levelek ugyancsak betűhív kiadása ezenkívül a magyar nyelvtörténet számára szolgáltatott értékes anyagot, amint ezt Egriné Abaffy Erzsébet feldolgozása (Sopron megye nyelve a XVI. században Bp., 1965) is mutatja. Nem szólnunk egyéb tudományos munkásságáról (erre vö. Horváth Zoltán összeállítása: SSz, 1987, 180–183).

Házi Jenőt (1892–1986) idő előtt, 1950-ben, 58 éves korában nyugdíjazták. Ezzel „jutalmazták” azt is, hogy az 1940-es években számos zsidónak segített, hogy 1945 legnehezebb napjaiban a levéltár padlóján aludt, megvédendő a levéltárát (nem is vészett el semmi!), hogy 1945 után fellépett a soproni németiség igazságtalan kollektív büntetése, kitelepítése ellen.

Mostani „rehabilitálásával” tulajdonképpen a Magyar Tudományos Akadémia rehabilitálja magát. Házi Jenő ezt már nem érte meg. A soproni helytörténetírás története számára is, tanulságul is jegyeztük fel a fentieket.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában
Tizenhatodik közlemény

**Király Tibor: Sopron a filatéliában
Tizenhatodik közlemény**

1–3. kép

A sorozat e közleményében a soproni bélyegzőkkel kapcsolatban előforduló érdekességeket, különlegességeket kívánom bemutatni (hamisítás, hiányosságok stb.). 1961-ben a Budapesti Fővárosi Bíróság B. IV/349/1961. sz. alatt nagy volumenű bélyeghamisítási [229](#) pert tárgyalt. A bűntényt elkövetők részleges hamisítást végeztek. Ugyanis eredeti bélyegekre nyomtak hamis felülnyomású szöveget, illetve hamis bélyegzőlenyomattal látták el őket. A hamis bélyegzők sorában – összesen 24 féle készült – az egyik soproni. [1\(48\)](#)

4. kép

A hamis felülnyomással és bélyegzéssel a viszonylag alacsony értékű bélyegek értékét alaposan sikerült megemelniük. A hamisított bélyegzőnél még az is érdekes, hogy a Magyar Bélyegek Monográfiáját készítő is ezt a hamis bélyegző lenyomatot szerepeltetik – mint példák könyvünkben. (M. B. M. I. kötet, 442; 1. kép). A bélyegzőket nem véséssel, hanem fotográfiaiak után, cinkográfiai úton előállított klisékkel hamisították. A bélyegek felülnyomását különösen a háborúk alatt vagy után a kialakult hadihelyzet következtében előállott bélyeghiány vagy az egyes megszálló hatalmak által felülnyomott magyar bélyegek értékesebb volta okozta. A Szemle korábbi számában már egyszer részletesebben foglalkoztam az ún. nyugat-magyarországi kiadásokkal. Ezeknél is nagyon sok hamisítás fordul elő, ezért garancia bélyegzéssel látták el őket a felkelők (2. kép). Léteznek olyan bélyegek is, amelyeket hamis garancia bélyegzővel láttak el. Az 1921-es időszakot még egyéb postai, filatéliai különlegességek is színesítik. A posta 1893. ápr. 13-án kelt 26.521. sz. körrendeletében a bélyegzőkből a különböző kezelési jelzések kivését rendeli el. „A hivatkozott rendelet megjelenése után egyes nagyobb hivatalok e bélyegzőkből a kezelési jelzést kivésték... Így járt el például: „Pinkafő postahivatala a „Kocsiposta” bélyegzőjével (619. ábra) stb.” áll a M. B. M. I. kötetének 580. lapján. A kivésett bélyegzőt be is mutatják. Én pedig bemutatom ennek ellenkezőjét (3. kép: „Kocsiposta” bélyegzéssel ellátott Lajtabánság bélyeg 1921. okt. 23). Pinkafő (ma: Pinkafeld) az ún. déli kocsiposta útvonal egyik állomása volt: Kismarton–Sopron–Szentgotthárd–Keszthely–Mencs–Pinkafő.

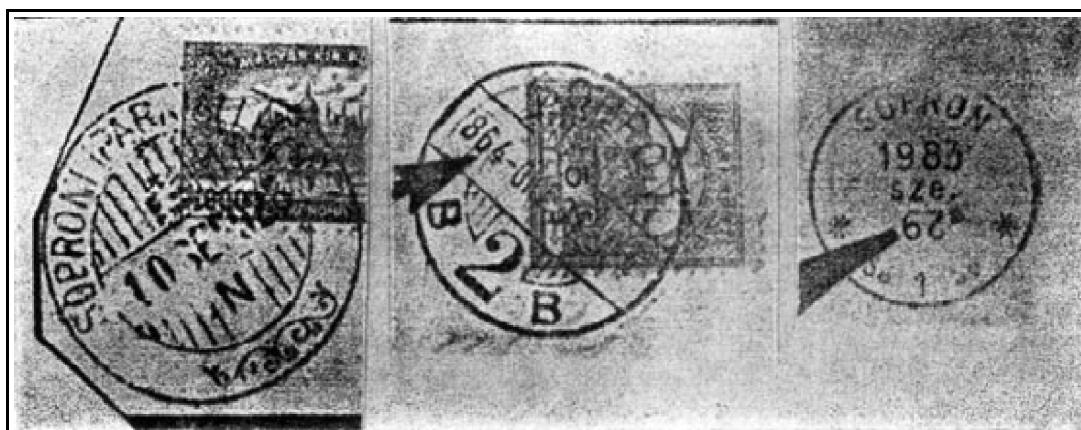
Az 1921-es időszak másik érdekes bélyegzése a Sopronban székelő antant képviselők cenzúrabélyegzése. Az antant a városba, a városból és a város környékére szóló küldeményeken alkalmazta a bemutatott kétféle bélyegzést (4. kép).

2305. kép

A posta azokon a rovatolt és expressz küldeményeken, amelyeket a gyűjtőjárat elindítása után adtak fel, az esetleges késett kézbesítés miatti bekövetkező reklamáció [231](#)kivédésére az ilyen küldeményeket „POSTA INDULÁS UTÁN” vagy „INDÍTÁS UTÁN” bélyegzéssel látta el. Két szép soproni dokumentumon tudom ezeket a bélyegzéseket bemutatni (5. kép).[2\(49\)](#)

6. kép

A korábbi fejezetekben már többször tettem említést a soproni postamesterek újító kedvéről, amely esetenként azt eredményezte, hogy az országban elsőként városunkban került először alkalmazásra a posta küldeményekkel összefüggésben valamely olyan új dolog, amely a postamesteri munkát volt hivatva segíteni. Sopron ugyancsak előkelő helyen szerepelhetne – ha volna ilyen felmérés – a postai bélyegzőben előforduló hibák terén. Ugyanis az első postai bélyegzőben (OEDENBURG) az „N” betűt fordítva vésték ki. A derék soproni postásoknál azonban a későbbi időkben is előfordultak figyelmetlenségek a postai bélyegzők dátum beállításánál (6. kép).

(Folytatjuk)

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mikó Sándor: Lózs mezőváros története a XVI–XVII. században

Mikó Sándor: Lózs mezőváros története a XVI–XVII. században

1. Lózs a hajdani Sopron vármegye egyik legrégebbi mezővárosa volt. Jelen dolgozatunkban ennek a mezővárosnak XVI–XVII. századi történetét – háborús események, a Viczayak, úrbéres ellenállása és a helység fejlődése – kívánjuk összefoglalni eddig még nem ismert levéltári dokumentumok és egyéb források felhasználásával.

2. A mohácsi vésznek keserű következményeit először 1529-ben, majd 1532-ben sýnylette meg Lózs vidéke. 1529-ben Bécs ostromakor, 1532-ben pedig Kőszeg várának hősi ellenállása idején özönlöttek el megyénket Szolimán szultán seregei. Különösen azokat a vidékeket változtatták rommá és kietlen pusztasággá, amelyek útjukba estek. 1529-ben elpusztították Kópházát, Muzsajt, feldúlták Balfot, Sopron külvárosát és Ágfalvát,¹⁽⁵⁰⁾ 1532-ben pedig felégették Lövőt. Megmenekült lakóinak egy része Lózson talált menedéket, oltalmat.²⁽⁵¹⁾

²³²A török megszállás idején a végvárak feladata volt a maradék Magyarország megvédése az ellenség négyszeres túlerejével szemben. A magyar végvárak mozgékony huszárai és vakmerő hajdúi hol itt, hol ott jelentek meg és csaptak rá a törökökre. Mindennapos életükhöz hozzátartoztak még a vitézi portyák és a párviadalok is. A portyázó törökök egyikével 1582 októberében – éppen szüret idején – a Balatonnál

Viczay György lózsi földesúr is megívott. Ezen több jobbágya is résztvett.³⁽⁵²⁾ 1594-ben Győr elestével a Rábaköz Kapuvárig török kézre került. A megszállt helységek lakóinak egy része fogságba esett, másik része pedig elmenekült. A „futhottak” közül többen, főleg hövejiek, himodiak, szárföldiek és bősárányiak, akiknek a hegyekben szőlőterületük volt, Lózson alakítottak ki maguknak ideiglenes otthont.⁴⁽⁵³⁾

1640–1690 között a vármegyei nemesek kb. 10–12 felkelést szerveztek, ezek legnagyobb hányada a török ellen irányult. A harci teendőket közgyűléseken tárgyalták meg. Az 1649 júliusában Szentmiklóson tartott megyegyűlés jegyzőkönyve szerint a rendek által fenntartott katonaság számára a lózsi földesúr, Viczay Ádám 10 lovast adott. Az 1663. június 23-i lózsi összejövetele Lipót király levelét is – amelyben személyes és általános felkelésre szólította fel a rendeket – megvitatták. A résztvevők megállapodása értelmében az összes mágnás, preláthus és báró július 9–10-én bandériumával, a nemesek pedig személyesen, a javaik után járó lovas és gyalogos katonasággal gyülekeztek, mégpedig a rábaköziek Árpáson, a többiek pedig Szécsényben. 1668. augusztus 22-én ismét volt Lózson közgyűlés, amelyen a Kanizsával farkasszemet néző lerombolt Zalavár, Égerszeg, Pölöske és Hidvég várak újjáépítéséhez – építőanyag szállítása végett – kocsifogatokat és kézi munkaerőt biztosítottak, mégpedig a porták számának megfelelően három napra 10 kocsit és egy hétre 8 embert. A megyében élő zsidók 10 mázsa vassal járultak hozzá a munkálatokhoz.⁵⁽⁵⁴⁾

Az 1679-es nagy pestis járványt, amelynek Lózson is voltak áldozatai,⁶⁽⁵⁵⁾ az 1680–82-es súlyos természeti csapásokat (szárazság, majd hosszantartó esőzések, kemény tél) követően 1683-ban a török Bécs ostromára történő felvonulása, majd a vereségtől megalázott visszavonulása – ezek égetéssel, rablással, gyilkolással is jártak – még keservesebbé tették a nehéz helyzetben lévő lakosság életét. Lövé újbóli pusztulásáról Nagy Ferenc 80 éves lózsi jobbágy az 1700-as évek elején a következőket vallotta: „...emlékezik és azért tudja is, hogy a töröknek Bécsben utolsó fölmenetelekor (1683) Lövé mezőváros nem a pogány ellenség (tatárok), hanem más történetbeli tűz által nagyobb részben elégvén, és csak a felső részén egynéhány ház megmaradván, azon háborús időben és azon égés után, az ott való lakosok elszéledtek és Lövé pusztán maradt, pusztán hagyván mezei és szőlőbeli fundusokat is, aminthogy némelyek a lövéi lakosok közül ide Lozsra is telepedtek”.⁷⁽⁵⁶⁾

Bécs ostroma után Lipót király támadó hadjáratra szánta el magát. 1686-ban végre Buda vára is felszabadult. Ezután gyors sikerek következtek, Szulejmán halála után a birodalom folyton gyengült és végleg lemondott Magyarországról (1699: karlócai béke).

Az országban nemcsak a török-, hanem a Habsburg-ellenesség is uralkodóvá vált, ami végül is a hajdúk fegyveres felkelését robbantotta ki. A mozgalom „a haza és a hit szabadságának kivívására” kiterjedt a nép szélesebb rétegeire, s a földesurak legjobbjai az idegen elnyomás ellen felkelt nép ügye mellé állottak. Az elégedetlenkedők élére Bocskai István bihari birtokos állt, kinek csapatai 1604 tavaszán Dunántúlon is megjelentek és innen be-becsaptak az osztrák tartományokba is.

2331605-ben Bocskai hadai több környékbeli helységet, köztük Pinnyét, felégették. Az otthonukat vesztetteket a lózsiak fogadták be.⁸⁽⁵⁷⁾

Bocskai korai halála (1606 végén) után a Bécs-ellenes felkelések egy időre alábbhagytak, majd a harmincéves háború (1618–1648) amikor Európa haladó erői harcoltak a Habsburgok ellen – kínált lehetőséget Erdély fejedelmének, Bethlen Gábornak a Habsburg hatalom megtámadására. Bethlen csapataival 1619-ben vonult be Sopronba és másfél évig uralma alatt tartotta. A városnak ez ugyan 2400 tallérjába, 20 ezer forintjába és 2 ezer akó borába került, mert – Mollay Károly szerint – csak ezen az áron

sikerült magát a feldúlt Csepreg sorsától, a császári hadak bosszújától megóvni.⁹⁽⁵⁸⁾ Ugyanis II. Ferdinánd Collalto grófra és Esterházy Miklóstra bízta Bethlen Gábor megyei híveinek – a Nádasdyak is Bethlen oldalán állottak – megbüntetését. Ezek csapatai pusztították el Csepregen kívül még Keresztúrt, Lövyt, Pereszteget és Lánzsért.¹⁰⁽⁵⁹⁾

A környékünkön történő háborús események Lózsón is idéztek elő zűrzavart; de ez főként „uraság ellenességben” nyilvánult meg. Erről a későbbiekben bővebben írunk.

Bocskai és Bethlen hadjáratai után sem csitulak el az ellentétek a császári udvar és egyes magyar főurak között, mert a császári rendelkezésekkel a nagybirtokosok és a vármegyei nemesek egy-egy csoportja nem értett egyet. Wesselényi Ferenc nádor vezetésével szervezkedés kezdődött a Habsburg-ház ellen, ami végül is kitudódott. Vezetőit, köztük Nádasdy Ferenc országbírót, a Nádasdy birtokok teljhatalmú urát 1671-ben kivégezték. Halála mély nyomot hagyott a lózsiakban is, ahol szőlőbirtoka miatt gyakran megfordult és így ismerték, tisztelték, az akkori Viczayaknál többre értékelték. Lipót császár a Nádasdy-birtokokat, köztük a lózsi szőlőt is (*vineamque in Territorio Oppidi Loos*) Draskovits Miklósnak ajándékozta, ő pedig ezeket a Széchenyi családnak adta át.¹¹⁽⁶⁰⁾

A Lózsot birtokló Viczayak nem tartoztak az ún. „rebellisekhez,” hanem ebben az időben erősen Bécshez húztak, de házuk szelleme – miként a dokumentumok is igazolják – magyar volt.¹²⁽⁶¹⁾

A Viczayak a lózsi birtokot 1437-ben örökölték a Lózsi családtól, mivel Lózsi Gáspár halálával a családnak magva szakadt. Az új tulajdonos, Viczay György három fiút (István, Miklós és János) hagyott maga után, akiknek szereplésével új korszak kezdődött a család életében. Közülük a legaktívabb János volt, aki előbb mint királyi ember az uralkodó megbízásából több bonyolult ügy (Sopron város árulerakó joga, a Kanizsayak erőszakos erdőfoglalása stb.) kivizsgálását végezte, majd több évig a vármegye alispánja is volt. 1527-ben még ő töltötte be ezt a hivatalt, ugyanis Hartitsch Detre soproni városkapitány Lósi Viczay Jánossal még mint alispánnal tárgyalt a király megbízásából.¹³⁽⁶²⁾

1531-ben Ferdinánd király már új lózsi birtokosnak, Viczay Miklósnak küldött üzenetet, hogy a győri káptalannak járó tizedet, dézsmanegyedet, opcionális jövedelmeket, amelyeket két éven át maga számára foglalt le (a püspöki szék betöltetlen ²³⁴volt, javadalma a királyt illette meg) a „Királyi Magazinba” szolgáltatassa be.¹⁴⁽⁶³⁾ Örökösei Viczay István és Mihály, továbbá Vághy László, Viczay Zsófia férje új jobbágycsaládokat telepítettek Lózsra.¹⁵⁽⁶⁴⁾ 1549-ben már Viczay Mihály és Balázs a portatulajdonosok. Nevükhöz fűződik a lózsi majorüzem megindulása az 1550-es években. Haláluk után (1560-as évek vége) Viczay Miklós és Gáspár a birtokosok. Őket pedig Viczay György és István követték. Mindketten aktív emberek voltak. György az 1581–1583-as években Sopron vármegye alispánja és követe volt. Fiatalon halt meg. Felesége, szül. Kávássy Margit Maróthy Mihály nemeshez ment nőül, akit már 1588-ban birtokosként jegyeznek. Viczay István pedig Sopron vármegyei kapitány volt. Szintén élete delén ragadta el őt is a halál. Özvegye, Ládonyi Anna másodsor Wathay Ferenc „várispán-poéta”-t választotta férjül, lózsi tulajdonának vezetését pedig Maróthyra bízta, aki nemcsak a gazdálkodással, hanem a helység fejlesztésével (építkezések: házak és malom) is törődött. Maróthy halálát (1600. szeptember) követően Viczay György gyermekei (Tamás, Sándor és Ilona) lettek Lózs urai. Sándor és Tamás korai halála után Hagymássy Orsolya (Sándor felesége), Szennyesi Krisztina (Tamás felesége) és Hagymássy Kristóf (Ilona férje) bírták Lózsot. Ők már nem bántak olyan kesztyűs kézzel jobbágaikkal, mint Maróthy Mihály. Utóduk, Viczay I. Ádám, aki Sándor ivadéka, kezén már együtt volt a birtok. 1645. november 5-én bárói rangot kapott. Földesurasága idejére esik a legtöbb jobbágyzendülés, mert erőszakos cselekedeteivel igyekezett kizsákmányolni alattvalóit. Fia, Viczay IV. János 1651-ben Héderváry Katával, a Héderváry

család utolsó sarjával kötött házasságot.¹⁶⁽⁶⁵⁾ Így a hédervári uradalom is Viczay kezére került, ennek következtében a Viczayak a Dunántúl legjelentékenyebb birtokos családjainak sorába léptek, s magukat Lózs és Hédervár örökös urainak nevezték. 1669-től székhelyük is Hédervár volt, ami Lózs számára a fejlődés lelassulását is jelentette. Igaz, ez már Viczay Ádám alatt elkezdődött.

3. A XVI–XVII. században Lózs urai szedték be a pénzdót, a dézsmát, a kilencedet a lózsi jobbágyoktól és hajtották őket robotra a legszorgosabb munkaidőben. A fizetésre és munkára kényszerített lózsi parasztság nehezen viselte el ezt az igát, időnként és helyzetének megjavítása érdekében fel is lázadt urasága ellen. A Varga Endre szerkesztésében megjelent „Úriszék, XVI–XVII. századi perszövegek” lózsi eseményeket is tartalmaznak, amelyek „az uradalom népességének olyan öntudatos és szervezett ellenállásáról tanúskodnak, aminő – legalább ismert jegyzőkönyvekben – egyetlen más nagybirtok jobbágyságánál nem tapasztalható”.¹⁷⁽⁶⁶⁾

Jegyzőkönyvekből vált ismeretessé, hogy a Viczayakkal kapcsolatos elégedetlenség következtében már 1548-ban 12 jobbágycsalád szökött el Lózsról és Nádasdy-birtokon, Kövesden telepedett le. Helyükre még ugyanebben az évben a Viczay család 6 jobbágycsaládot csábított el rábaközi Nádasdy-birtokról.¹⁸⁽⁶⁷⁾ A két nemesi család közötti viszony ebben az időben még nagyon feszült volt, mert jóval korábban a Kanizsayak (a Nádasdyak elődei 1536 előtt) a lózsi és ebergöci erdőket, amelyek a szőlőhegyek felett terültek el, „erőszakkal, Sok számú fegyveres hajdúkkal elfoglalták, és a Lővei N, erdőhöz kapcsolták”.¹⁹⁽⁶⁸⁾

[235](#)„Ecce homo” szobor 1650-ből

A Viczayak 1548 után nagyobb türelmet tanúsítottak alattvalóikkal szemben. Ez azért állt érdekükben, mert az 50-es évek közepén elkezdték kialakítani majorgazdálkodásukat, főleg szőlőtermesztési és állattenyésztési ágazatokkal. A szőlőkultúra fejlesztésére a „promontorium” (hegy), állattartásra – ló és szarvasmarha (ökör) – szinte kimeríthetetlen mennyiségben a kaszás rét állt rendelkezésre. A 80-as években ráálltak a határban lévő feltöretlen földek fokozatos kultúrterületté alakítására, a [236](#)hadiszállítás céljából nagyobb gabonatermesztésre is. Ebből a célból irtatott a Viczay család Ivánban is, ahol 8 úrbéres házzal rendelkezett.[20\(69\)](#) Ezért is írta Viczay György 1583-ban a soproni tanácsnak, hogy a lózsi jobbágyoknak „a mostani időben sokfelé vagyon utjok.”[21\(70\)](#)

Lózson a Viczayak szántóterülete 1635-re nem egészen 100 holdra emelkedett.[22\(71\)](#) Ennek megművelése a parasztok kötelessége volt, ami egyúttal a robotteher gyarapodásával is járt. Bár a robotmunkát a Dózsa

György vezette parasztlázadás leverése után hozott törvények országosan évi 52 napban állapították meg (ami ebben az időben általában a maximumot jelentette), Lózs urai a XVIII. században ezt figyelmen kívül hagyták, többet kívántak, s tetszés szerinti időre vették igénybe jobbágyaik munkaerejét. Így természetesen a kapcsolat is rosszabbodott az uraság és a lakosság között, végül is ellenségesé vált. Ellenszenvük kifejezésére az akkori háborús idő is sok lehetőséget kínált.

1618-ban András nap (nov. 30.) körül az egyik jobbágy „lőöldözessel es töb gonosz chelekedetiuel nagy zurzauarokat” okozott. Előbb Mészáros János, majd Szabó János jobbágyokra „fegiueres kezzell rea rohant es szanszandekkel megh uagdalta” őket.²³⁽⁷²⁾ Ugyanezen év őszén Szabó György jobbágy megtagadta a fahordást a kastély számára. Helyette ökreivel saját földjére indult szántani a kijelölt napon. Útközben az ispán, Kovács Lőrinc megállította az ökröket és visszafordította őket. Erre Szabó az ispánra támadott, majd a következő szavakkal illette: „Beste kuruaffi, bizony megh hidgied, hofi hatodhoz rakom az szekerczetth”, és „az marhakath elöle hatalmasull ellvette”.²⁴⁽⁷³⁾

Bethlen Gábor csapatai első ízben 1619-ben Szent Mihály nap (szept. 29.) táján jártak vidékünkön. Ezt „az felelmes haboru időth” Szabó János jobbágy arra használta fel, hogy az uraság „gonosz chelekedetierrth” börtönbe vetett szolgáját, Fullajtár Jancsit „ejeli ideön” erőszakkal kiszabadította.²⁵⁽⁷⁴⁾

Nagy Pál, Benkő Mihály, Szabó István, Renes János és Büki István jobbágyok pedig a földesúri elővételi jog címén 1619-ben Szent Márton nap (nov. 11.) táján lefoglalt boraikat tilalom ellenére részben eladták, részben pedig maguk itták meg. Renes János még egy másik „vakmerőséget” is merészelt elkövetni. 1621 augusztusában az uraság szőlőjében kapált, amikor a földesasszony szolgáit „illien gialzatoss es kissebseghes szokal gialazta, monduan, hogy az en aszoniomnak, Viczay Tamasnenak, csak egy jambor szolgálja ninchen, hanem mind latrok”. Tulajdonképpen azért nevezte így őket, mert ezek voltak a lózsi jobbágyok elnyomásának, kizsákmányolásának közvetlen végrehajtói.

Amikor a háborús szelek elcsendesedtek Sopron környékén, az úrnő, Szennyesi Krisztina a két utóbbi dolog miatt vádat emelt úriszékén – a feudalizmus idején földesúri bírói hatóság – a felsorolt jobbágyok ellen. Ezek az első esetben arra hivatkoztak, hogy a háborús idők miatt nem merték otthon tartani a bort, ugyanis a földesasszony sürgetésük ellenére sem vitette el. Az úriszék a felhozott indokot elfogadta és javaslatára özvegy Viczayné „az időnek mi uoltaerrth es haboru allapattierth” elengedte a büntetést. Renes János szitkozódási ügyében is felmentés született, mert a szitkozódás az elmúlt háborús időben történt, s az akkor elkövetett mindenfajta cselekményre az 1622. évi soproni országgyűlés amnesztiát engedett.²⁶⁽⁷⁵⁾

A háborús események hatására az egyházzal való kapcsolat sem volt felhőtlen. 1617-ben az egyháznak járó bortized csak nagy huzavonával jött be. A dézsmabeszédő, ²³⁷Baranyai Péter, győri kanonok barátságatlan fogadtatását meg is írta Ivánczi János nagyprépostnak: „Zállásom igen mogiával vagion; az sátor alatt valo ciganioknak töb nyugodlmok es alkalmazosságok vagion, hofi sem ennekem. De bár chiak az en ebecskemnek Giörött való zurdekát kaphatnám, ugion megh köszönném”.²⁷⁽⁷⁶⁾

1618–19-ben pedig egyáltalán nem jutott el Győrbe a káptalannak járó tizedtartozás. Erre azt a magyarázatot adták, hogy sok a gonosz ember nemcsak a szegénylegények között, hanem a főemberek között is. Bethlen Gábor hadjárata következtében annyi tolvaj támadt, hogy az utasokat kifosztják, leölik. Most is a soproni kapu előtt öltek meg egy embert.²⁸⁽⁷⁷⁾

1631 áprilisában az evangélikus lelkész is panaszkodott az egyházlátogatást végző püspöknek, Kis Bertalannak, hogy hívei a templomot nem látogatják szorgalmasan és a járandóságot sem fizetik meg

pontosan.²⁹⁽⁷⁸⁾

A Viczayak a határban a Pinnye felé vezető út mellett akasztófát („ezen losy hatarban leuó akaztho fa”) állítottak fel, amely tulajdonképpen a pór nép rémítésére, a nemesi világrend hatalmának érzetetésére szolgált. A lózsiak mit sem törődve ezzel, a nyíltan és burkoltan – amivel az új földesúr egy csapásra két bőrt próbált lehúzni jobbágyairól – emelkedő terhek, továbbá Viczay Ádám részéről tanúsított agresszivitás következtében lázadóbbak, engedetlenebbek és makacsabbak lettek.

1633 januárjában az egyik jobbágy előbb a tisztartót sebesítette meg kardjával, majd földesurát fenyegette meg: „ha előmbe kerül, ugy megh seldelem, hogj a ket nap el nem feledi.”³⁰⁽⁷⁹⁾ Ebből az évből származik Tóth Mihály pinnyei lakos vallomása is, mely szerint „az egész város el akart menni Viczay Ádám alul és Nádasdy Páll fokságára akartak menni”.³¹⁽⁸⁰⁾ Mikor a földesúr erről tudomást szerzett, megtiltotta, hogy Lózs lakói közül bárki is az ő engedélye nélkül a város területét elhagyja.

A lózsiak ezt a tilalmat is megszegték. 1634-ben jobbágya, Cicelle Imre ismételen meglátogatta a Nagyszombatban tartózkodó Lósi Imre egri püspököt, aki neki „ver szerint valo attiafia leven”, sőt a mezőváros megbízásából Pozsonyba is elment valamilyen „dolgot veghez vinni”.³²⁽⁸¹⁾ Úgy véljük, hogy a látogatások azt a célt is szolgálták, hogy Lósi Imre, aki II. Ferdinánd király egyik bizalmasa volt, közbenjárjon nála sorsuk jobbrafordulása érdekében.

Ügyük védelmében jártak a nádornál, Esterházy Miklósnál is, akinek pártfogását is kieszközölték. Védnöksége alatt kikényszerítették Viczay Ádámotól, hogy kétoldalú szerződésben rögzítsék a két fél jogait és kötelességeit.

Az úrbéri egyezséget Viczay Ádám földesúr Lózs városával 1635. január 30-án kötötte meg és ezt a nádor rá két napra, február 1-jén Sopronban meg is erősítette. (Az egyezség szövegét lásd: Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1901, 163–166).

A megállapított úrbéri terhek alig kisebbek ugyan a szokásos jobbágyterheknél, mégis a feltételek kizárták, hogy a földesúr a szolgáltatásokat tovább emelje. Az egyezség záradéka ugyanis jogot adott a lózsiaknak arra, hogy ha a másik fél a szerződést be nem tartaná, elbúcsúzhatnak uruktól, s szabadon elköltözhetnek. A megállapodás szerint köteles az úr azokat a tiszteket, akik a jobbágyokkal szemben sérelmeket követnek el, megbüntetni és javaiból a kártszenvedetteket kielégíteni.

A lózsiak még alig ocsúdtak fel a megegyezés eredményének mámorából, Viczay máris pert akasztott nyakukba.

1635. március 10-én a földesúr úriszékén vádat emelt a mezőváros elöljárósága, Nehéz István, Nagy Pál, Fábíán Balázs, Balogh Tamás, Bajor Tamás és egész lakossága **238**ellen, mert bár „polgári és természeti törvény” szerint uruknak „teljesen és örökre” alá vannak vetve, szolgálataik teljesítését megtagadták, ellene a nádornál panaszt emeltek, s abban őt hamis színben úgy tüntették fel, mintha elviselhetetlen, szokatlan és mindig újabb terheket rakna rájuk, továbbá nyomorult módon bánik velük úgyannyira, hogy rövid időn belül végső ínségre kell jutniok („szintén úgy vagyon dolgunk, mint az egyiptomiaknak fárao ínségében”). Sőt „vakmerő ellenszegülésük és lázadásuk” bizonyítékaként összegyűltek, uruktól – feltett kalappal – elbocsátásukat kérték, őt becsmérlő szavakkal is illették: „Az mi urunk fütőzik mast palatinus konyhain”.

Megjegyezni kívánjuk, hogy a jobbágy földesura előtt csak levett kalappal jelenhetett meg. A lózsiak

önérvényes viselkedése a földesúri méltóság súlyos megsértését is jelentette.

A vádlottak, ügyük reménytelen voltát érezve, nem is próbáltak a keresetre felelni, de nem is védekeztek. Kérelmezők módjára álltak az úriszék elé. Közvetítők kérésére azonban Viczay megengedte a per felfüggesztését azzal a kikötéssel, hogy kötelességüket ezután – a most kötött „megegyezés” szerint – büntetés terhe alatt teljesítik.³³⁽⁸²⁾

Ugyanezen a napon egy másik pert is tárgyaltak. Büki István, Renes János, Mészáros Mihály, Pogácsás János, Fábrián Balázs, Balogh István, Takács András, Pödör Máté, Kristóf Jakab, Kardos Mihály, Rác Mihály, Kardos Miklós, Nagy Pál, Matos János, Molnár Balázs, Balogh Tamás jobbágyok a földesúri parancsot megvetvén, négyökrös szekerek helyett kétökrös szekerekkel hordták a trágyát, sőt Deák Mihály, Achendi Mihály, Nehéz István, Horváth Miklós, Puser Tamás, Vitális Mihály és Szalai Benedek el sem mentek a munkára; február 15-én pedig Tóth Mátyás, Szalai Benedek, Büki István és Balogh István megtagadták a hosszúfuvart Bécsújhelyre, Nehéz István és Pödör György pedig a bécsi utat utasította vissza. Az úriszék bírának közbenjárására a földesúr ezt a keresetet is visszavonta, a jobbágyok pedig megígérték, hogy a jövőben „szófogadók” lesznek, s a robotot az úr parancsa és szükségletei szerint pontosan elvégzik. Az uraság fiskálisa a megnevezett jobbágyokat – mint láttuk – engedetlenség címen akarta megbüntetni, fenntartva az elmulasztott munka miatt az úrbéri egyezség szerint kiszabható további büntetés lehetőségét is.³⁴⁽⁸³⁾

1642 januárjában ismét fuvarmegtagadás vádjával álltak Balogh Mihály, Bösze Mátyás, Jó István, Madarász György, Horváth Péter, Kapi Péter, Pödör János, Kristóf Mihály, Nagy Miklós, Cserepes Mihály, Kis András, Horváth Balázs, Molnár Mihály, Puser Tamás, Tóth György az úriszék bírái előtt. Ezeket azért fogták perbe, mert Ivánból, a robotban végzett szántásból visszatérve, nem szállították haza a földesúr ott lévő gabonáját. A vádlottak a szolgáltatásaikat szabályozó úrbéri egyezségekre és arra hivatkoztak, hogy kétféle kötelezettségnek egyszerre nem tudnak, de nem is tartoznak eleget tenni. Az úriszék ezt elfogadta – ugyanis ügyvédjük feltűnő ügyesen és bátran képviselte őket – felmentő ítéletet hozott, s döntését Viczay tiltakozása ellenére is fenntartotta.³⁵⁽⁸⁴⁾

A perek azonban ezzel nem értek véget.

Viczay Ádám 1643. október 1-jén újból széke elé idéztette jobbágyait, most már azzal a váddal, hogy az 1635-ben nádori küldöttek közreműködésével pontokba foglalt megegyezést nem tartják be. Ezzel azt akarta elérni, hogy úriszéke a lázadó és engedelmeskedni nem akaró alattvalóit teljesen kiszolgáltatassa neki. Vádpontjai szerint jobbágyai és zsellérei szénahordási, tarlósántási, fahordási, aratási munkáikat parancs ellenére sem végezték el és ha „valamely háztul, ha valaki elment is, nem kevés bajjal kellett szolgáltnak az ilyeneket előkeresni és dologra hajtani”. A ²³⁹robotmunkákat napkelte helyett csak később, reggeli idején („föllöstökömkor”) kezdték meg és napnyugta előtt „két egész órával” abbahagyták. Vendégeit nem fogadták házukba. Jobbágyai ismét bepanaszolták a nádornál, hogy továbbra is jogtalan szolgáltatásokat követel tőlük és olyan nyomorultul bánik velük, hogy már lakóhelyük elhagyására kényszerülnek.

A tárgyaláson a lakosok közül „követségképpen” Bella Péter, Csiszár János, Büki István, Kis András és Renes János voltak jelen, akik a vádakra nem feleltek, hanem a nádortól nyerendő válaszig a döntés elhalasztását kérték. Tekintettel arra, hogy már 1635-ben hasonló váddal voltak terhelve, s akkor a bírák közbenjárására létrejött egyezségben tizenkét forint bírság terhe alatt feltétlen engedelmisséget ígértek, az úriszék a robotmulasztásért, valamint hogy a keresetre „vakmerőségből” nem feleltek, 440 forintra bírságolta őket.

A felsorolt engedtelenségeket az úriszék mind külön 12-12 forinttal büntette. Az így kijött összeg nyilván nem volt egészében behajtható, kivetésével egyébként is bizonyára a jobbágyok megfélemlítését akarták elsősorban elérni.³⁶⁽⁸⁵⁾

Ilyen szörnyű ítélettel büntették tehát a lakosságot. Kétségbeesett helyzetükben a Keresztúrott birtokos nádorhoz folyamodtak, akiről hallották, hogy a király távollétében, mint annak helyettese, az igazság legfőbb forrása. A földesúr nemcsak a mostani, hanem nyolc év előtti hasonló lépésükért is, amelynek pedig kiegyezés volt az eredménye, megbüntette őket olyan súlyosan, hogy teljesen kiszolgáltatottjai lettek. Megmaradásuk teljes egészében Viczay Ádámtól függött. Hangsúlyozhatjuk, hogy a feudális társadalmi rend elleni fellépésük, „hütlenségük”, az úriszék ítéletével kegyetlen megtorlással járt számukra.

A parasztok nagyobb mérvű robot- és szolgáltatás megtagadásáról, illetve elhanyagolásáról a továbbiakban a protokollumok nem beszélnek. Ennek minden bizonnyal az is oka volt, hogy a magyarság és a bécsi udvar ellentéte ekkorra rendkívüli mértékben kiéleződött.

A lózsiai közös fellépésével földesurukkal szemben 1693-ban találkozunk újból, amikor „Kis Aszony nap tajban” (szept. 8.) a kaszálásra kirendeltek „egy mas között egyenlő akaratbul (sőt a közöttök lévő Molnár Mihál ezt kiáltván: egy a város)” félbehagyták a munkát.³⁷⁽⁸⁶⁾

4. Lózs 1431-ben lett mezőváros. Ezzel a ranggal Zsigmond király ruházta fel. A király ugyanebben az évben Lózsi Gáspárnak Lózs nevű birtokán Szent István király napján országosvásár- s minden hétfőn hetivásártartási jogot adományozott.³⁸⁽⁸⁷⁾

Ezután indult meg a helység intenzív fejlődése. A Szajk (Lózs legrégebbi része) folytatásaként alakult ki észak-déli irányban egy másik utcator (Felszeg és Alszeg), növekedett a népesség, ami szorosan összefüggött a jobbágyköltözés szabadságával, épült meg a várkastély alatt az új plébániatemplom, bővült a temetőben (XI–XII. században) emelt Szent István kápolna, amely ekkor már sűrűn látogatott búcsújáróhely volt. fgy tehát Bendeffy László szerint a helységet „joggal rögzítették kéttornyú jellel” a XV. század végén. Feltehetőleg ekkor már „Loós a jelentékenyebb települések közé tartozott”.³⁹⁽⁸⁸⁾

A mezőváros plébániája a győri püspökség területén a legjobbak közé számított. Az 1500-as évek elején a győri káptalan megbízásából Mihály lózsi plébános volt a locsmándi dézsmakerület, azaz a főesperesi kerület dézsmabeszedeje. 1526-ban II. Lajos király felszólítására a soproni Szent Mihály templomban megüresedett oltárigazgatóságot Soproni János lózsi plébános kapta meg.⁴⁰⁽⁸⁹⁾

²⁴⁰Tekintélyt adott a XVI. század elején a mezővárosnak az a tény is, hogy a Viczayak tevékeny szerepet vállaltak a vármegye életében. Viczay János több évig alispán is volt és ennek következtében ez idő alatt Lózs – minden valószínűség szerint – megyeszékhely is volt. Ugyanis a régi vármegyeszervezet szerint a megye székhelye az alispánok birtoka, vagy tartózkodási helye szerint, avagy legtöbbször ma már meg sem állapítható okokból gyakran változott.

A mohácsi csata után a fejlődésben egy időre stagnálás állott be. Az 50-es évektől azonban folytatódott a haladás. 1552-ben 2, 1554-ben 9, 1559-ben 1, 1564-ben 3 új ház épült és a porták száma (egy portához hat jobbágygazdaságot számítottak) az 1549-ben összeírt 11-ről 1570-re 16-ra emelkedett.⁴¹⁽⁹⁰⁾ A földesúr 1583-ban is nagyobb építkezésbe fogott, mert 20 szekérre való gerendát kért a soproni tanácstól azzal az indokolással, hogy „valami házakat kezdem építeni és arra való erdőm nincsen”⁴²⁽⁹¹⁾. Ekkor kezdtek új utcatorokat (Újváros, Papszer, Gyepszer) létrehozni, ami a helység szerkezetének növekedését is jelentette. 1588-ban a jobbágyportákon kívül két nemesi kúriát egy várkastélyt és négy zsellérral rendelkező

evangélikus lelkészséget írtak össze benne. 1598-ban Viczay Istvánné 50, Maróthy Mihály 45 jobbágyház tulajdonosa volt.[43\(92\)](#)

A történetírók szerint Lózs a XVI. század végére a megye egyik legnagyobb településévé nőtte ki magát. Ekkorra érte el tekintélye is a csúcspontot. 1595-ben megyegyűlést is tartottak itt. Ezért is írta Maróthy Mihály 1598-ban a csepregi senior lelkésznek: „városunkat sok fő fő emberek is járják”.[44\(93\)](#)

1619-ben az összeírási listán 17 porta és 18 zsellérház szerepel. Az 1696-os „Conscriptio” 46 jobbágygazdaságot, 18 házas- és 31 házatlan zsellért rögzít. A jobbágyok vegyes költözködésűek (örökös kötöttségű és szabad költözködésűek) voltak.[45\(94\)](#)

A városszerkezetben a XVII. században nem történt észrevehető változás, mert a Viczayak a helység peremére – a kivezető út négy torkolatánál – szobrokat, fakeresztet állítottak, illetve kovácsműhelyt építettek (napjainkban is léteznek), melyek egyrészt a lakott helység végét jelezték, másrészt pedig ezeken túl saját birtokán a földesúr nem engedélyezett építkezéseket jobbágyai és zsellérei számára.

A lakosság létszáma a XVI–XVII. században hullámzott. Az úribéri perek irataiból arra következtethetünk, hogy a XVII. században a fluktuáció jelentős volt. A török kiűzése után a belső vándorlás és a betelepítés (az 1696-os összeírásban jelenik meg először a ma is létező családnevek közül a *Mikó*, *Lencsés* és *Kalló* név) következtében 1697-ben a megközelítőleg pontos létszám 573, ugyanis ennyi fő állt a katolikus plébános gondozása alatt. A más vallásúakról (evangélikus, zsidó) ebben nem történik említés.[46\(95\)](#) Számuk viszont kevés volt.

Lózs gazdasági fejlődésében a XV. század közepétől a – szőlőtermesztés nagy szerepet játszott és 1526 után – mivel a háborús kiadások egyre több pénzt követeltek, a bor pedig egyike volt a legjobban értékesíthető termékeknek – még intenzívebb lett a szőlőművelés, amely a szőlőbirtokosoknak (földesúr, nemesek, jobbágyok, zsellérek, kézművesek) jól jövedelmezett. Egy XVI. század második feléből származó dokumentum a helység lakóit szőlőtermelőkként említi.[47\(96\)](#)

A már közzétett (SSz. 1978, 69–77) 1559. évi lózsi bordézsmajegyzék nevei alapján az 1560-as évek első feléből származhat egy keltezetlen feljegyzés, amely arról szól:

241A *kyk nem attak az deszmat Jn Loos prouenientem*

Steffanus kemyny de Loos:debet tinam 1/2

LadisZlaus Farkas de sZip:Lak:debet tinam I quartale I

Christoph Pal:de Loos:debet tinam Iquartaile I 1/2

Demetrius Ladony de sZent Mihály:debet tinas I 1/2

Laurencius Porkoláb de Fyllyes:debet tinam I

Steffanus Cároly de Path:debet tinas I 1/2 quia affigit,

Relicta benedicty Lesnyer de Los vendidit vineam paulo kys Falludi sed ergo debeant dare decimam

Joannes christoph:vendidit vineam Farkas Tobyas Ne Nak et debet decimam

Georgius boggon de Pinnye debet tinam 1/2 a vinea deuno culta

Nicolaus sZabo de Loos:debet tinam 1/2 quartalis II

Paulus baysZos de Ebergecz: debet tinam I

Emericus Aykay Jbidem debet tinam I quartalis II.

Adam deák:de Seyter:abstulit absque scitu Nostro

(Soproni városi levéltár: NRA fasc.45 nr. 166)

A lózsiak boraikat elsősorban földesúrnak adhatták el. Erre vonatkozólag az 1635-ös úrbéri szerződés két pontja is intézkedik: „Ha mi borok az elfoglalás után a jobbágyoknál megmaradnak, és valamely idegen ember azokra reá árulna, szüksége lévén a földesúrnak azokra is, tartozzék az polgár inkább az földesúrnak pénziért adni, hogy sem mint az idegennek”; továbbá „az borárulás csak az szerént marad, azmint ennek előtte volt, úgymint: Szent Mihály naptól fogvást nagykarácsony napig, kivéven az vasárnapokat”. Tehát Viczay Adám ezután sem engedélyezte a lakosságnak a téli féléves borkimérési jogot, holott ezt az 1550. évi 36. etc. biztosította nekik.[48\(97\)](#)

A XVII. század végén – miként az 1696-os „Conscriptio” jelzi – a lakosok a bort, amely 721 kapás területen termett, olcsón tudták eladni, a szőlők pedig harmad osztályú minősítést kaptak. (Ugyanekkor az idegenek szőlőbirtoka 926 kapás).

A XVII. század elején az uraság engedelmével a jobbágyok is hozzáfoghattak a fák, bokrok kiirtásához és ezzel növelhették szántóföldjeik területét, ami 1696-ban 318 holdat tett ki, második osztályba való besorolást nyertek és kétnyomásos rendszerben („in duas calcaturas divisos”) művelték őket. A gabonatermesztés a területátalakítás erősödésével nőtt és főleg rozsot, kisebb mértékben búzát, zabot, árpát, az ipari növények közül pedig kendert, lent és dohányt termesztettek.

Az 1559. évi bordézsmajegyzékből megtudjuk azt is, hogy a parasztságnak milyen foglalkozású kézművesekre, iparosokra (kovács, kádár, mészáros, szabó, székérgyártó, takács, tislér, varga) volt igénye.[49\(98\)](#) A felsoroltakból különösen a takácmesterség virágzott. A takácsok 1693-ban az ivániakkal, ebergőciekkel, vicaiakkal és széplakiakkal közösen céhet alapítottak, melynek kiváltságlevelét Lipót király 1694. aug. 11-én szentesítette.

A XVI. század második felében már borbély is volt, ami városiasabb életformára utal. 1582-ben az egyik jobbágy a borbélyt, Pál mestert „tolvaj módon megtámadta”.[50\(99\)](#)

Az Ikva lózsi szakaszán az uraság három malmot (a felső 1440 körül, a középső 1593-ban, az alsó a XVII. század elején létesült) üzemeltetett. A molnárok járandósága 1623-ban a csepregi molnárcéh jegyzőkönyve szerint: „Losi Felső Mal.3-dos, az Mal. por az Molnáré.Keözepső Losi Mal.3-dos, az Mal. por az Molnáré.Losi alsó [242](#)Mal.3-dos, az Mal.-por az Molnáré![51\(100\)](#) Ezekben nemcsak a helybeli, hanem a környező helységek lakói is örülhettek gabonájukat.

Az iparosok szívesen telepedtek le Lózson mert vásáros hely volt és ez megkönnyítette számukra az adás-vevést. Az 1560-as években a mészáros, aki egyben kocsmáros is volt, állatkereskedelemmel is foglalkozott.[52\(101\)](#) A kalmár iparcikkével (posztó, vászon, lószerszám, vas stb.), a takács (vászon), a kádár (hordók, kádak), a tikás (baromfiak, tojás) is kereskedett.

A Viczay-család a XVI. században a királytól jogot és engedélyt kapott, hogy karácsonykor és Lukács napján (okt. 18.) országos vásárt tartson. Ezt erősíti meg egy XVII. század eleji dokumentum: „a karácsonyi- és Lukács napi sokadalmak ab antiquo observáltak”.[53\(102\)](#)

A lózsi vámhelyet pedig II. Ferdinánd király 1634-ben privilégiumokkal is ellátta.[54\(103\)](#)

Lózson a vásárok és a kocsmák a XVI–XVII. században fráng alatt (a *fráng* a pallosjogú földesúr hatalmánál fogva elrendelt békesség megzavarásának, a nyugalom erőszakos eszközökkel való megsértésének külön bírsága) állottak. A földesúrnak ugyanis érdeke volt, hogy a vásárra jövő idegen

kereskedők, akik neki helypénzt és vámot fizettek, nyugodtan árusíthassanak, továbbá erőszakos cselekedetek ne zavarják a sokadalmat, amely közeli és távoli vidékiekből verődött össze. A rendelkezés ellen a lózsiai időnként vétettek is. 1623-ban a karácsonyi vásár alkalmával két jobbágy „az városban a több nép között tumultust csináltak és vagdalkozásokat tettek a földesúr sérelmére.”⁵⁵⁽¹⁰⁴⁾ 1658-ban Lukács napján Szabó György „régibevett frángját a városnak megvetvén, midőn ekkor itt Lóson vásár volt, az fráng ellen hatalmasul vámosnak házára ment és azon vámosát sidó Dánielt megverte”.⁵⁶⁽¹⁰⁵⁾

Kulturális fejlődést jelentett az iskolai oktatás beindítása. A lózsiai iskolára is áll Szöcs Pál 80 éves lövőilakos 1631-ben tett tanúskodása: „Ezen a földön az én emlékezetemre – ami körülbelül 1560-ig nyúlhatott vissza – csak Sárvárott, Csepregben, Kőszegen és Sopronban volt iskola; hanem azután – t. i. az ő gyermekkor után – rendeltek Szentmiklósrá, Lózsra és Lövőre”.⁵⁷⁽¹⁰⁶⁾ Feltételezhetjük, hogy a 70-es évek közepén létesülhetett, mert 1581-ben a lózsiai tanító szedte be a pozsonyi diétára küldött Megyeri Imre költségfedezetét („Percipiat hanc Summam Magister Scholae in Loos, Hac Summa usque ad Festum Epiphaniae dum administratur tot aliter ad Manus Magistri Scholae”).⁵⁸⁽¹⁰⁷⁾ 1598-ban Maróthy Mihály engedélyt kért Reczés János csepregi evangélikus esperestől, hogy prédikátor hiányában az „iskola mester olvashassa a gyülekezetben vasárnap az Postillát” (evangéliumi magyarázat)⁵⁹⁽¹⁰⁸⁾.

A tárgyalt időszakban ez az iskola több tanult embert adott a közéletnek is. Itt tanult Lósi Imre (1580-ban született), aki az egyházi ranglétra minden fokát (kanonok, főesperes, püspök, érseki helynök, nagyprépost) megjárva 1637-ben Pázmány Péter halála után esztergomi érsek lett; továbbá Lósi Mihály, ifj. Nádasdy Ferenc rekatolizálása után Sárvár plébánosa; Lósi András, előbb református, majd evangélikus lelkész a vas megyei Simonyiban; Lósi János, aki a németországi tübingeni egyetemen tanult ösztöndíjasként, egyideig Wittnyédi István prókator, Sopron város magyar jegyzőjének alumnusa (tanítványa), végül Odor János, a Moson megyei Somorja lelképásztora az 1690-es években.

243A hitújítás a XVI. század második felére esik. A lutheranizmus (amellyel a Viczayak már jóval korábban rokonszenveztek) térhódítása – békés körülmények között – az 1570-es évek végére tehető. Lózs első prédikátora Soós János volt, aki miután átpártolt a kálvinistákhoz, 1598-ban eltávozott. Ezután a lelkészek sűrűn váltogatták egymást. Közben Lósi Imre hatására a nép között terjedt az ellenreformáció hittételeinek elfogadása. 1643-ban Viczay Ádám is katolikus hitre tért. Ettől kezdve ugyanolyan hévvel igyekezett elnyomni az evangélikusokat, mint amilyennel Maróthy Mihály védelmébe vette őket. 1645-ben elfoglalta a városban lévő parochiális templomot és a temetői kápolnát a paplakkal, iskolával, 4 jobbággal, 2 szőlővel és egyéb egyházi javakkal. A lelkészt – Fábri Istvánt – elűzte és helyébe nyomban Magnovicz János kanonok-plébánost ültette. 1646 novemberében az evangélikusok visszakapták a kápolnát és a paplakot. Így a lakás nélkül maradt katolikus papnak Viczay kastélyában biztosított lakhelyet és ellátást.

Viczay Ádám az evangélikus pap visszatérését nehezen viselte el. 1650 Laetare (nagyböjt negyedik) vasárnapján kastélyába hívatta a még evangélikus jobbágyait, majd a kapuk bezáratása után botot ragadva kényszerítette őket, hogy papjuknak tagadják meg a fizetést. Két Deák-család azonban ellentmondott.

Az utolsó evangélikus lelkészt, Tolnai Istvánt Nádasdy Ferenc szolgája lövöldözéssel és halálos fenyegetéssel űzte ki 1660 körül a paplaktól. A kápolna visszaadására – tönkrement állapotban – a XVII. század végén került sor, amikor a katolikus egyház hatalmát újból megszilárdította.⁶⁰⁽¹⁰⁹⁾

Lózs – miként láttuk – mind a török dúlását, mind pedig a Bocskai és Bethlen csapatainak pusztításait elkerülte. Az eddig ismert írások még arra sem utalnak, hogy kóborló harcosaik garázdálkodtak volna itt.

Így a helységnek lehetősége volt a XV. században elindult intenzívebb fejlődésre a XVII. századi 20-as évekig, ezután azonban elsősorban földesurai közreműködésével (amire a hírhedtté vált úriszéki perek is bizonyítékul szolgálnak) a század végére kis mezővárossá süllyedt.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ruhmann Jenő: A Frankenburg úti aluljáró környékének története

Ruhmann Jenő: A Frankenburg úti aluljáró környékének története

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ruhmann Jenő: A Frankenburg úti aluljáró környékének története / Bevezetés

Bevezetés

Kutatásaimnak, s e tanulmányom összeállításának az adott ösztönzést, hogy a helyszínen jelenleg folyamatban levő mélyépítészeti munkálatok véglegesen megsemmisítették mindazokat az emlékeket, amelyek bizonyíthatták, hogy Sopron egykori itteni külterületének is volt némi jelentősége a helytörténet szempontjából. A városfejlesztés szükségszerű, az aluljáró megvalósítása már több évtizede váratott magára, létrehozásáért a város vezetőségét csak dicséret illetheti. Ez lesz az első kétszintű vasúti kereszteződés, amely 130 év vasúti forgalma után zavartalan közúti összeköttetést biztosít a „belső” városrészek és a „sínen túli” negyedek között, de egyúttal végleg megváltoztatja az arculatát a város egyik olyan negyedének, amelynek már a középkori esztendők óta nem éppen jelentéktelen szerepe volt a város ipari-mezőgazdasági életében. Úgy vélem, megérdemli a fáradozást, hogy e fordulópont idején összegezzük a környék helytörténeti adatait, ill. hozzájárulását a város általános életének kialakulásához.

A környék történetében élesen elkülöníthető fordulópontokat a következők szerint lehet összefoglalni:

- a. A középkori zsilip megépítése 1340 körül,
- b. a városi Serfözde üzembe helyezése 1763-ban,
- [244](#)c. a Duna–Száva–Adria Vaspálya Társaság vasútépítése 1847–1865 között,[1\(110\)](#)
- d. a GYSEV sopron–ebenfurti pályaszakaszának megépítése 1875-ben,
- e. a Rák-patak medrének befedése a Deák tér (Május 1. tér) és a Frankenburg út 10. sz. ház között 1940-ben, végül
- f. az 1944–45-ös bombasérülések, ill. az 1946 utáni romeltakarítási munkálatok.

Az összefüggések megvilágítása céljából a tanulmány kezdeti időpontjának 1763-at jelöltem meg, amikor a város Preysing tábornoktól megvásárolta a Neuhof-majort, s helyén sörgyárat, később pedig malátagyárat létesített.[2\(111\)](#) Ebből a majorból lett a XIX. század végén a városi lakosság népszerű kirándulóhelye, a gyönyörűen parkosított Erzsébet-kert.

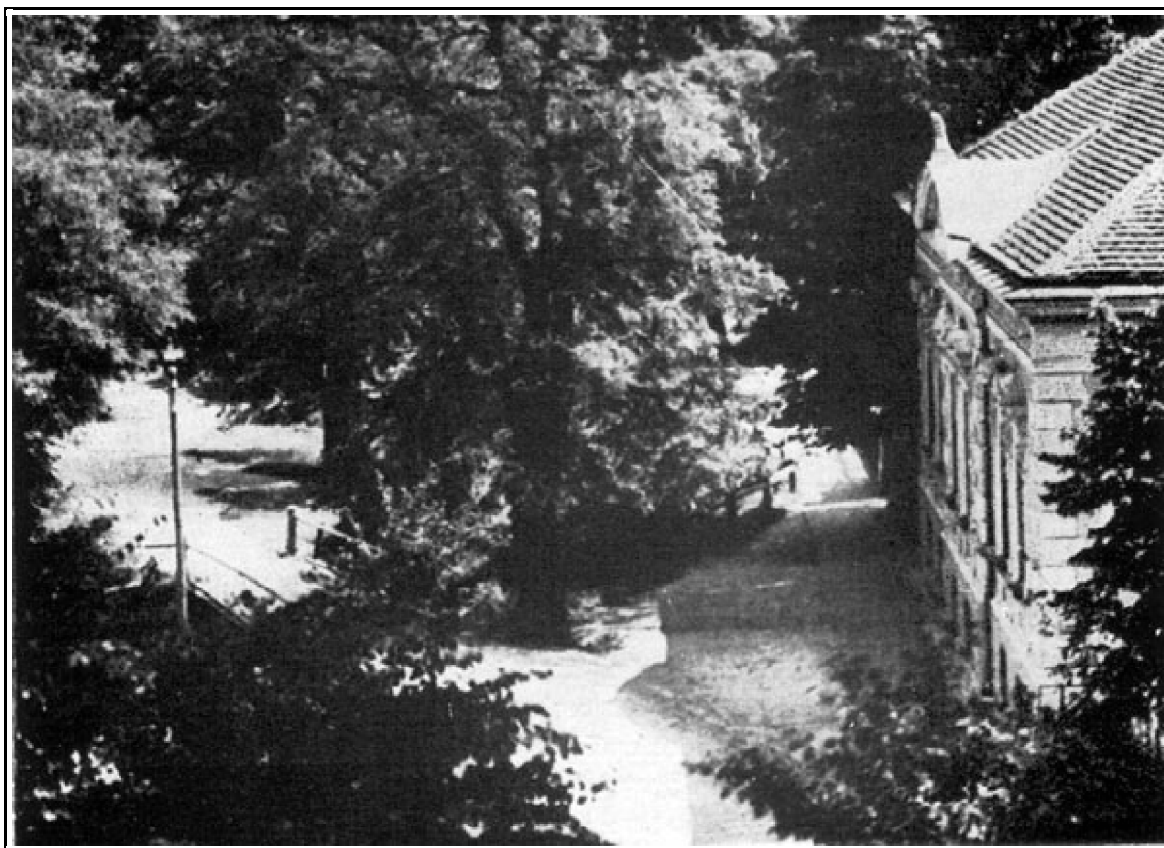
1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ruhmann Jenő: A Frankenburg úti aluljáró környékének története / Útviszonyok, terepváltozások

Útviszonyok, terepváltozások

A XIV. században az Újteleki kapun keresztül, szekérrel járható úton Bánfalvát, Ágfalvát, Somfalvát és a várostól DNy-ra fekvő kőfejtőket lehetett megközelíteni. E jobbágyfalvakba vezető szekérút a mai Tánicsics utcán át vezetett, s erről ágazott le balra, valahol a mai Gázmű környékén a bánfalvi út, amely a „Langäcker”-en igen enyhe emelkedéssel keresztezte a mai Déli pályaudvart, s utána a „Mühläcker”-en keresztül folytatódott, valahol a mai FORFA-gyár sarkán belesimulva a mai Bánfalvi útba. Ágfalvára a leágazás a somfalvi útról távolabb, valahol a Liget-patak keleti oldalán lehetett. A bánfalvi szekérút tehát akkor még nem érintette az Erzsébet-kert területét.

A kaputól balra, a külső várfal mellett, kijárt szekérút vezetett a mai Múzeum (Csatkai Endre) utca vonalában, ez fahídon keresztezte a Rák-patakot, amelynek túlsó partján háromfelé ágazott szét. Jobboldali kiágazása vagy 150 m hosszúságban követte a patak medrét (*Grabenzeil*), aztán, amikor a patak a zsilip felé elfordult, tőle az út egyenesen folytatódott és enyhe emelkedés után, pár fokos balra íveléssel belesimult a mai Ady Endre útba, elvezetett a mai SOTEX Kultúrház mellett (a XVIII. században Városi Serfőzde), és ezzel szemben balra fordulva a Deák-kúti út emelkedőjén folytatódott. Ez a szekérút már korán kialakult, mert ez szolgált a városi kőfejtőkben termelt gneisz köveknek és a várostól DNy-ra levő erdőkből kitermelt fűrész- és tűzifának a beszállítására (a külső várfalak és a belvárosi gótikus paloták nagyrészt gneiszkő falazással épültek).

A város három környéken folytatott gneisz kőfejtést: DNy-on a deákkúti, ill. vashegyi kőbányában (ez utóbbi terméke volt értékesebb, mert kevésbé volt palás szerkezetű), Ny-on a bánfalviban, DK-en pedig a várásiben, de e két utóbbi termése nem az előbb leírt szekérúton jutott el a város belterületéig.

2451. kép

246A *Grabenzeil* (Árokszer) elnevezés azonban csak később, az első házak felépítésekor, tehát a XIX. század második felétől jelölte meg a Rák-patak medervonulatát a mai Május 1. tértől a vasúti átjáróig. Az itt tárgyalt második periódusban, vagyis 1763 és 1847 között a patak az Erzsébet-kertet elhagyva a mainál kevesebb kanyargással jutott el a Jókai utca végére épített zsilipig, s csak a zsilipen átzúduló víz jelentett számára éles, 90°-os fordulót, utána széles, vad, mély medre a már említett grabenzeili szekérút elérésekor szűkült össze és fordult gyenge ívben balra, a Deák tér elején épült fahíd alá. Jobboldali partjáról az Erzsébet-kert keleti sarkán mesterséges ág vezetett a Serfőzde sarkáig, ott ez az ág balra fordult, s a most megszűnt kertészeti területén párhuzamosan folyt az ősmederrel, meghajtotta a Neuheller–Krausz-féle malmot, s túlfolyó ága még a zsilip előtt csatlakozott vissza az ősmederbe. Ennek jobb partján a Neuhoftól a zsilipig keskeny gyalogút vezetett, a zsilip előtt gyalogos fahídon keresztezte a patakot, s utána a Jókai utcában (Neuhofgasse) folytatódott. A gyaloghídnál azonban ez az út kettévált és jobboldali ága kivezetett a Grabenzeil szekérútvárára (1. kép).

E gyalogút és a későbbi Ady Endre út között összefüggő kert volt a Serfőzdeig (utóbb Malátagyárig), amelyben a malompatak medre volt, és amelynek zsilip felőli végében a malomépület, s lakóházak voltak. A zsilipig egyenletesen lejtő kertingatlan terepviszonyaiban 1847 és 1865 között a DSZAV-vasútvonal megépítése hozott jelentős változást.

Minthogy a Déli pu. kanizsai vágánygyűjtő és kijárat vége a Rák-patak eredeti medre és lejtős partja fölé esett, a patakmedret tovább kellett helyezni, s a lejtős terepet feltöltéssel kellett vízszintezni. A feltöltés

nyomai az Erzsébet-kerti közúti téglahíd után, egészen a patak fölötti vasúti hídig ma is jól láthatók, a merészen meredek part kikövezett erősítésével együtt. Ezáltal az új meder közelebb került a gyalogúthoz, s az új vasúti híd nem egészen 10 m hosszú nyílása a patakmedret közösen keresztezi a gyalogúttal. Mivel csak gyalogos forgalomról volt szó, a híd belmagassága az úttól 2,20, a mederfenéktől pedig 2,80 m, de az alábújtatás miatt mind a mederfeneket, mind a gyalogutat az Erzsébet-kerti oldalon mélyíteni kellett. Az ebből eredő sebességnövekedéssel szemben a meder védelmét azzal biztosították, hogy a patak fenekét vagy 50 m hosszúságban kikövezték.

A vasúti pálya szintje a patak áthidalása után azonban vagy 1,5 m-rel magasabb lett a malompatak és a körülötte levő kert szintjénél, s ezt feltöltéssel kellett kiegyenlíteni. A töltés a mai Béke út és Bathány tér sarkáig tartott, s ebbe a töltésbe kellett beépíteni a Krausz-malompatak átvezetését, aminek nyomaira az aluljárót előkészítő talajmunkálatok során 1987-ben bukkantak rá.

2472. kép

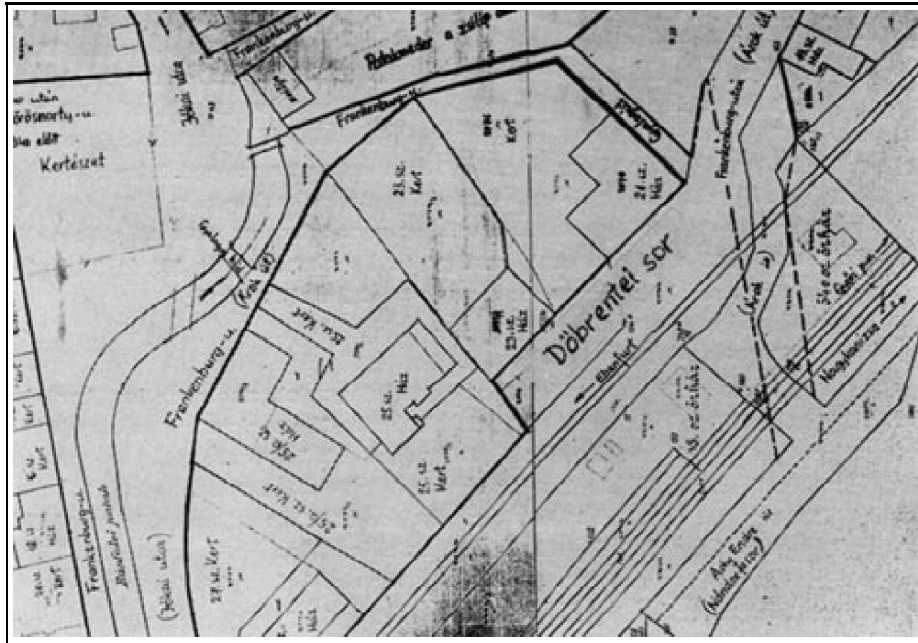
A Déli pu. üzembehelyezése módosította a közlekedési útvonalakat is. A somfalvi útról az Újteleki kapu után 100 m-re, balra kanyarodva, kiépült a mai Kossuth Lajos utca, s ebből a pályaudvar külső oldalán jobbra a Bánfalvi út, ez tulajdonképpen kiváltotta a régi bánfalvi szekérútnak azt a szakaszát, amely korábban a pályaudvar helyén vezetett a somfalvi útig. A Kossuth utca végében téglahíd épült a patak fölé, s ezáltal a Neu hof most már egyszerre két oldalról vált szekérrel vagy hintóval megközelíthetővé. A másik

oldalon, a Grabenzeil–Nándorfásor szekérút a vasút keresztezése után vagy félméteres töltésről gyenge lejtéssel jobbra fordult, [248](#) aztán a kertészet kőfala mellett visszafordult balra, a Malátagyár irányába és még vagy 40 m hosszúságban kis töltésen haladt. Ezt a kis útfeltöltést a kertészet felől a kőfal tartotta, s ezért a vasúti oldalon a kőfal magassága néhány deciméterrel csökkent. Ezt az állapotot mutatja a 2. kép. Hasenauer 1863. évi rajza után, amelyről Horváth Zoltán készített másolatot a SSz.-ben megjelent tanulmányához.[3\(112\)](#)

1875-ben, a GYSEV sopron–ebenfurti vonalszakaszának megépítésekor újabb terepváltozások következtek be. Ugyanekkor kialakult a környék végleges arculata, a Frankenburg út mai nyomvonala, és a vasúti keresztezések kettős sorompórendszere. Az új vasúttársaság pályaépítése a városfejlődés szempontjából az utolsó pillanatokban valósult meg, így is több kompromisszummal. A vasútállomás beszorult a már működő DSZAV pályája és a városfejlesztés céljára kijelölt „Kronäcker”-dűlő közé, ezért nagyon korlátozott volt az áteresztőképessége, amíg a külső keleti rendező néhány éve meg nem épült. Olyan terepre került, amelyen a lejtős viszonyokat nem lehetett földmunkával vízszintezni. Különösen az ebenfurti kihúzó ág okozott problémákat: itt a DSZAV-pályától kezdve a város irányában végzett bevágás és pályáiv okozott indítási nehézségeket, mert a bevágás ellenére az emelkedő erős maradt, s az emelkedő szakaszban levő kisívű kanyar miatt a kis mozdonyok alig voltak képesek a hosszabb szerelvényeket a Kossuth utcai keresztezésig elvontatni. Ezért kezdettől fogva a villamosításig az üzemvezetőség azzal a trükkel manipulált, hogy a hosszú, megrakott teher-szerelvényeket elől két mozdony húzta, hátulról pedig egy összekapcsolás nélküli mozdony tolta a Kossuth utca és a Somfalvi úti keresztezés között kiépített rakodóig. Itt a hátsó mozdony harsány sípjelek leadása után levált a szerelvényről, s üresen visszatolatott az állomásra.

A Rák-patak áthidalásával a város vezetőségének újabb kikötései voltak, mivel a DSZAV hídjával kapcsolatban addigra már kialakultak a kedvezőtlen tapasztalatok: árhullámok esetében a patak vize elárasztotta a mellette levő gyalogút mindkét oldalát, s alámosással fenyegette a híd pilléreit. Ezért a GYSEV részére már szigorúan megszabták a hídszerkezet és a patakmeder közti belmagasságot, ami lemezgerinces tartószerkezetek figyelembe vételével a sínek koronaszintjének emelésével járt. A pályát a Frankenburg úti kereszteződéstől a Kossuth utcáig feltöltötték, s ebben a második emelkedő szakaszában egy új, kisívű kanyar nehezítette a kimenő forgalmat.

Ezzel egyidőben kezdődött meg a Grabenzeil rendezése, déli oldalán a házsor kiépülése, vagyis a rövid ideig tartó *Árokút* elnevezés után átalakulása Frankenburg úttá.

2493. kép

250 Meg kellett szüntetni az Alsó Lövérek felé addig vezető három útkereszteződést, amelyek a 2. sz. képen láthatók. Egyetlen, sorompókkal védett kereszteződést kellett kiképezni, s biztosítani a megszűnt kereszteződésekhez tartozó útvonalak kiváltását. Ezt a tereprendezeit jelentette a DSZAV külső oldalán a Bajcsi-Zsilinszky út és a Béke út mélyebb részeinek feltöltése, a kialakult új utcarészekben házhelyek parcellázása. A Frankenburg úti vasúti kereszteződés külső oldalán a feltöltések után maradt egy kb. 1,5 m mély gödrös terület, amelyen kevéssel később korcsolyapálya és a Jacobi-féle szivarkagyár létesült.

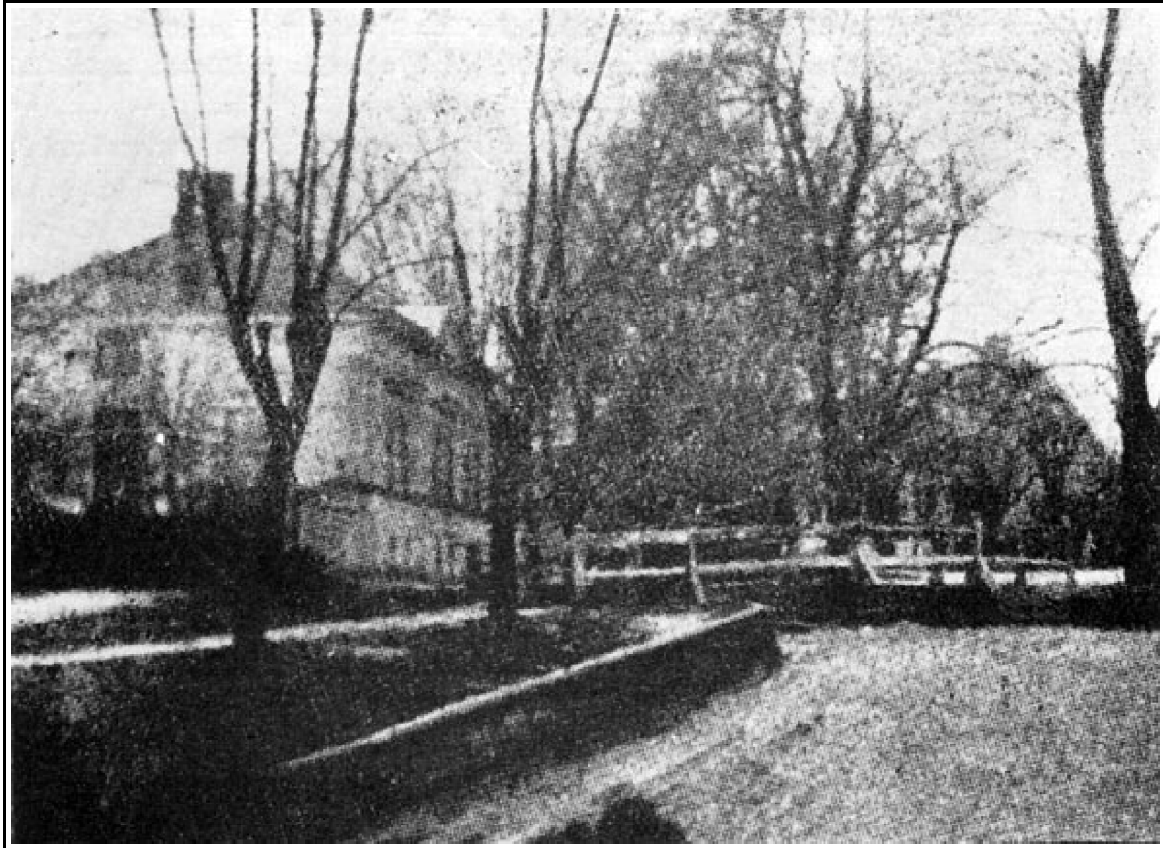
Jó 65 évig nem változtak az így kialakult körülmények. 1936 és 1940 között a városnak sikerült anyagi fedezetet találnia arra, hogy felszín alá bújtsa a Rákpatáknak a Frankenburg út 8. sz. ház és a mai Deák tér közötti szakaszát. Ekkor szűnt meg a középkori zsilip is, amelynek leágaztatott patak-szakaszát ez a korszerűsítés ugyancsak végleg feleslegessé tette. A patak befedése még lehetőséget adott a második világháború előtt a Frankenburg út 4. és 6. sz. társasházak és a 8. sz. Schármár-féle bérház felépítésére, végül a Vörösmarty utca megnyitására a Kossuth utca felé, de ez a városkép már csak tiszavirág-életűnek bizonyult: 1944. dec. 6-án és 1945. március 4-én két légitámadás néhány perc leforgása alatt eltörölte a föld színéről mindazokat a lakóházakat, amelyek a Frankenburg út 19. és 27. száma között léteztek és amelyek helyén most az új vasúti aluljáró épül.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ruhmann Jenő: A Frankenburg úti aluljáró környékének története / Birtokviszonyok, beépülés

Birtokviszonyok, beépülés

Heimler Károly művében⁴⁽¹¹³⁾ található egy lábjegyzet, amely szerint „korábban itt működött a Ritter-krónikában említett Neuheller-féle malom”. Ez a „korábban” meghatározás a XVIII. századra lehet érvényes, az „itt” szó viszont a Frankenburg út 25. sz. alatti, 2773., 2774/1. és 2775/1. hrsz. ingatlanokra

vonatkozik.⁵⁽¹¹⁴⁾ Úgy tűnik mindebből, hogy még a külső várfalak megépítése előtt, de már a zsilip megépítése után, tehát valamikor 1340 és 1708 között ez a legendás Neuheller-malom volt a helyszín első lakott és üzemeltetett kőépülete. Az első bejegyzést én az 1770/71. évi Grundbuch-ban⁶⁽¹¹⁵⁾ találtam, ahol a 8. tételszám alatt gróf Cziráky birtokában itt lakóház volt hat lakóval, továbbá a malomépület (de a bérlő molnár megnevezése nélkül), plusz a malomkerten túl 22 hold kert, ami nyilvánvalóan a későbbi Raffensperger-kertészet, a Malátagyár és az Erzsébet-kert egybefüggő mezőgazdasági területe lehetett, feltehetően beleértve a patak túloldalán levő „Mühläcker”-t is, egészen a mai Laktanya u. 1/b. sz. házig.

²⁵¹4. kép

²⁵²1776/77-ben Ritter von Vogl a tulajdonosa a Jókai u. 1. sz. alatti malomnak, gróf Cziráky viszont már a No. 9. bejegyzés alatt szerepel. Az ugyanezen évfolyamhoz tartozó „Geometrikus leírás” c. könyvben azonban Cziráky neve nem szerepel, hanem itt Ritter Josef von Vogl a 10. tételszám alatt 834 n.öl és 5 n.rőf területű épülettel, malommal és kerttel rendelkezik, 11. tételszám alatt pedig gróf Martigny tábornok neve jelenik meg, akinek birtoka az épülettel, malommal és malomkerttel együtt 811 n.öl és 2 n.rőf, a malmon túli kert már csak mindössze 4086 n.öl és 2 n.rőf. A 16. tételszám alatt megjelenik a városi sörház! Ez volt tehát a döntő év a Cziráky-birtok felszámolásában: a talán naprakészebb méretkönyv már átvezette az aprózódást. Eszerint a zsilip és a Malátagyár közti terület Martigny tábornoké lett, de a város Cziráky 22 holdas birtokából nem vette meg a teljes területet, a későbbi Neuhof-ot. A birtok egy része 3461 n.öl nagyságban Josef Schönherr (vö. Házi i.m. 9847. sz.) malmához került (a mai Süketnéma Intézet alatt, később Steiner-malomként ismert).

Ugyancsak az 1776/77. évi ingatlan-értékkönyvben találtam – nem kis meglepetésemre – egy régisége miatt elhalványult ceruzabejegyzést a gróf Cziráky-tétel bejegyzése mellett. Úgy tűnik ebből, volt már egy elődöm is, aki a Frankenburg út 25. sz. alatti ingatlan sorsát próbálta követni, de ellentétes időrendben. Valamelyik helytörténeti kutató elődöm a telek tulajdonosainak időrendi változását a következők szerint állapította meg:

General Martigny	1770
Graf Karl Pejachevich	1789
Gräfin Klara Martigny	1791
Ottlinger	1800
báró Meskó	1809
Spitz-Kugler-Szillér	1810

1789/90-ben a 9. tétel alatt tulajdonosként Karl Pejachevich gróf szerepel, a malom bérlője pedig először (!) Georg Kreussner Müllner (vö. Házi i.m. 2919. sz. vagyis itt találtam meg Heimler addig rejtélyes „Krausz-féle malom” megjelölését. Az ingatlan aprózódását új felvételként a 10. és 11. tétel bevezetése bizonyítja: előbbi alatt szerepel Klara Martigny grófné csak kerttel és malom nélkül, az utóbbi alatt pedig „Graf Szechenyi” ugyancsak kerttel. Ebben az évben a 12. tétel a Malátagyár, a 14. tétel pedig „kiskorú gróf Szechenyi”. Utóbbi birtoka a Cziráky-féle 22 holdas gazdaság nyugati szélé lehetett, ami Michael Krallinger malomtelkéből (1771-ben 10 608 n.öl) kerülhetett a Széchenyiek tulajdonába. E kötet 15. tételének tulajdonosa Gottlieb Szőlősy (vö. Házi i.m. 10 904. sz.), de malmát már bérlő üzemelteti, még pedig Frau Katherina Steinerin (vö. Házi i.m. 10 472 sz.), akivel sikerült az ingatlant azonosítani, mert ezt a malmot az 1890-es években megjelent soproni várostérképek kivétel nélkül Steiner-malomként jelzik.

1791-ben a Frankenburg-u. 25. alatti malom tulajdonosa még mindig gróf Pejachevich Károly, a bérlő molnár – most hibátlanabb írással – Georg Krauss (9. tétel). Ugyanebben a kötetben a Malátagyár a 17. tételre szorult, s ezt a 18. tételben újra [253](#) Pejachevich gróf kertje követi, tehát feltételezhetően a kert visszakerült a Széchenyiektől az előző tulajdonoshoz.

Az 1801-es Grundbuch szerint a Frankenburg-u. 25. alatti malomnak a 15. tétel szerint Johann Georg Krauss már a tulajdonosa. Ebben a kötetben a Malátagyár a 16. tétel alá került, a 18. tételben pedig Graf von Pejachevich kert, lakóépület és gazdasági udvar tulajdonosa.

Az 1801-es adókönyvből még két másik adatot érdemes megemlíteni, annak ellenére, hogy a bejegyzések nincsenek szoros összefüggésben a tanulmányomban tárgyalt területtel. A 11. tételszám alatt jelenik meg először kert- és háztulajdonnal „die Gräfin von Haller”, nyilván a Jókai u. 26. alatti bejárattal, mivel a kertjét akkor még nem lehetett a Kossuth utca felől megközelíteni. Ma az ingatlan egy töredékén a Művelődésügyi Minisztérium üdülője áll a Kossuth utca 17. sz. alatt. Egy másik érdekes adat: messze vagyunk ugyan még a Széchenyiek által fémjelzett reformkorszaktól, a kötet 12. tételszáma alatt mégis a „Städt. Maulbeer Plantage” szerepel. Ez nem lehet más, mint a későbbi Selyemhernyó Tenyésztés a mai Bajcsy-Zsilinszky-utca páratlan oldalán, mert hiszen az eperfaültetvény és a selyemhernyó tenyésztés elválaszthatatlan volt egymástól.

1840/41-ben Haller kertje, a benne levő épület bérlője pedig dr. Franz Siller, tehát megoldódott a korábban említett ceruzabejegyzés állítása. A 14. tétel szerint Georg Krauss malomtulajdonos és üzemeltető, a 15.

tétel alatt pedig először jelenik meg Ignatz és Johann Raffensperger neve (vö. Házi i.m. 8503., 8504. sz.), mint kertészetből élő kert-tulajdonosoké. Ugyanitt a Malátagyár a 16. tétel alatt szerepel.

Legutoljára az utolsó Grundbuch, az 1848/49. évi adatait ismertetem. C7. tételszám alatt Pejachevich gróf 488 n.öl kert tulajdonosa, a malom tulajdonosa pedig itt „Tobias Wrhowsky” (Jókai-u. 1., a helytörténetben Verhovszky-malomként jegyezve). C14 tétel alatt a Frankenburg úti malom még mindig Georg Krauss molnáré, aki azonban időközben jól kereshetett az őrléssel, és talán megérezte kellő időben, hogy a gőzmalmok terjedése miatt nem nagy jövő áll a vízimolnárkodás előtt. Ugyanis ebben az évben már 10,5 hold löverrel, 2 tehénből és 3 borjúból álló tehenészettel és tyúkfarmmal is rendelkezik. Mindezek összesített adóalapja 36 forint, ebből a malomé mindössze 14 és fél forint. C15. tételszáma van a Raffensperger Ignác-féle kertészetnek, C16. a Malátagyáré, C17. alatt Pejachevich Ferdinánd gróf még mindig mezőgazdasági ingatlan-tulajdonos, de ennek értéke már csak kereken 17 forint, tehát Krauss molnár ugyancsak túlnőtte a maga ingatlanának értékével.

Ennyit sikerült összeszedni és értékelni a Grundbuch-okból, s mindezekből a Frankenburg úti aluljáró területének birtokos-történetéről a következő összefoglalás állítható össze:

Valamikor a XVIII. század fordulóján az ott dolgozó vízimalom, malompatak és kert egy Neuheller nevű tulajdonosé, amint ezt a Ritter-krónika említi. 1776-ban a terület tulajdonosa gróf Cziráky, aki a malomépület mellett bérlakásokkal is rendelkezik. 1790-ben a malom körüli „belső rész” már felaprózódott, a malom tulajdonosa ekkor már Georg Krauss, a „külső kert” pedig Klara Martigny grófnőé. 1791-ben a malom Georg Kraussé, a lakóházak tulajdonosa Pejachevich gróf. Végül 2541841-ben a malom és mellette levő épületek Krauss molnár tulajdonában vannak, a „külső kert” pedig már a Raffensperger-testvérek kertészete. A tulajdoni kettéválás tehát 14 évvel a DSZAV vasútpálya megépítése előtt már bekövetkezett.

Ezután időben vagy 66 évet kell 1907-ig átugranunk, hogy a Földhivatalban őrzött telekkönyvi adatokkal rögzített fejlődést figyelemmel tudjuk kísérni.

Az 1907-es állapotot rögzítő telekkönyvi helyszínrajzról kicsinyített 3. kép a valóságban nem várostérkép, ezért igen sok „segédvonal” zavarja világos áttekinthetőségét. Emiatt némi változtatásokat eszközöltem rajta, így az utcák vonalvezetését kiemeltem, beírtam a házak utcai számozását, a vasúti átjáró helyén szaggatott vonallal az út vezetését, végül a tájékozódás kedvéért a későbbi Vörösmarty utca helyét. Az eredeti felvétel kétszínű vonalazással jelzi az 1907 előtti és az ezutáni időkben épített házak körvonalait, s mivel ez a kétféle szín a másolatban egységesen feketén jelentkezik, a Földhivatalban őrzött eredeti rajzról készítettem jegyzéket az 1907-es beépítettségi állapotról. Eszerint:

A Frankenburg út 17. sz. Épület állt a jelenlegi formájában.

A Frankenburg út 19. sz. Épület állt az 1944-ig ismert formájában.

A Frankenburg út 21. sz. Épület állt az 1944-ig ismert formájában.

A Frankenburg út 23. sz. Csak kert. Épület (emeletes ház) 1916–1944 között.

A Frankenburg út 25. sz. Épület állt (emeletes bérház) az 1944-ig ismert formájában. A ház pincéje a Krausz-féle malomépület pincéjével azonos, 1. a szöveges értékelést hátrább.

A Frankenburg út 25/a. sz. Épület állt az 1944-ig ismert formájában, feltehetőleg a XVIII. sz. végén vagy a XIX. sz. elején létesült főúri nyárilak, udvarában cselédlakásokkal.

A Frankenburg út 27. sz. Épület állt az 1944-ig ismert formájában.

A Frankenburg út 8. sz. Kert beépítve 1940-ben, bombasérülés után helyreállítva, ma is áll.

A Frankenburg út 10. sz. Épület állt az 1944-ig ismert formájában.

A Frankenburg út 12. sz. Épület állt az 1944-ig ismert formájában.

A Frankenburg út 14. sz. Kert, beépült 1912-ben, megsemmisült 1944-ben.

A Frankenburg út 16. sz. Kert beépítve 1912-ben földszintes házzal, megsemmisült 1944-ben.

A Frankenburg út 18/20. sz. Részben kert, teljesen beépítve emeletes családi házzal 1926-ban. A ház az egyetlen, amelyik átvészelte a bombázásokat, ma is 1926-os állapotának megfelelően áll!

A Frankenburg út 22. sz. Épület állt az 1944-ig ismert formájában.

A 4. kép a 25/a. sz. házat mutatja a zsilip felőli oldalról; ellentétben az 1. képpel, amely ugyanerről a házról készült, de a vasúti vágányok irányából, és jól láthatóan egy másik korszakban. A 4. kép eredetije Gantner Antal Dunántúli Képes Újság-jának egy 1943. évi számában jelent meg „Árvíz a Rák-patakban valamikor 1930 körül” felirattal, de Gantner bácsi a dátum megadásával legalább 30–35 évet [255](#) tévedett, pozitív irányban. Igazában ez a fénykép valamikor a századforduló környékén készülhetett, s a patak egy télutói jégár vizét mutatja, a háttérben azzal a lakóházzal, amelyiket én a megelőző felsorolásban „XVIII. századból eredő főúri nyárilak” szavakkal jellemeztem, és amelyiket feltehetőleg vagy Martigny grófnő vagy Pejachevich gróf építtetett a XVIII–XIX. század fordulóján. Az 1. és a 4. képen mutatott vadgesztenyefák helye egybevág, de a fatörzsek vastagságán látni, hogy a két felvétel között jó 10 esztendő is eltelhetett. Az 1. kép történetéről viszont határozottan tudom, hogy valamikor 1922 körül készült egy nyári faág-eltávolítás közben a fa törzséről, annak öröme, hogy a házba beköltözött új tulajdonos az épületet teljesen felújította. Leitner Gottliebről van szó, aki 1918-ban eladta az Ötvös utcában levő Zöldfa-vendéglőjét, mert a sopron–kőszegi vasút üzembehelyezésekor a posta felmondta a nála tartott postakocsi végállomást és postaló-istállóztatást. Ugyanakkor a polgári beistállóztatás is erősen visszaesett, mivel a be- és kihajtó fogatokat idegesítette az utcán néha végigzörgő villamos forgalma: a főként falusi lovak megvadultak az ócska kasznik által keltett ismeretlen zajtól. Micsoda előrelátás: Leitner Gottlieb a legjobb időben érezte meg a beszálló vendéglőztetés alkonyát, a vendéglőért kapott pénzért pedig a gróf Pejachevich családtól megvette a Frankenburg út akkor még csendes környékén, de leromlott állapotban levő úrilakot. Abban az időben mindenki értetlenül nézett volna, ha műemlékvédelemről hall, a Leitner-féle felújítás mégis teljesen fedte ezt a fogalmat: kitért az ablakok fölötti díszítő elemekre, a tető magasságára és cserepezésére, a homlokzat „kastélysárga” befestésére, végül lebontatta az alaksor előtt levő kőfalat és szép homlokzatot adott az alsó traktusnak is, ahol borpincét és mosókonyhát rendezett be. Megerősítette a pince fődémszerkezetét is, amivel másodszer is bebizonyította bölcs előrelátását: ez a pince 1944-ben óvóhelyként szolgált, s a december 6-i első bombázás alatt az egész környék lakóinak, mintegy 20–25 embernek mentette meg az életét. [7\(116\)](#)

1918-ig a városi vízvezeték-hálózat még nem ért el idáig, az új tulajdonos tehát a kerti kútra épített ki házi vízművet, amely a felső szinten fürdőszobát és konyhát, az alsón pedig mosókonyhát látott el központi vízszolgáltatással. A régi cselédlak három lakását nem kapcsolták be ebbe a házi vízműbe, ezek lakói 1936-ig a kerti kút vizéből főztek, s a kert vasút felőli végében levő árnyékszéket használták, amikor pedig a kút ebben az évben kiapadt, mert a patakfedéssel járó medermélyítés következtében a talajvíz szintje süllyedt, a földszintes rész három lakása az udvar sarkában kapott egy közös vízvezetékcsapot. Igaz, hogy ekkorra már kiépült a környéken is a városi vízálózat, s a házi vízmű már feledésbe merült. Leitner Gottlieb és felesége 1928-ban a Paprétre költözött, de a házat megtartották tulajdonukban, s pincéjét továbbra is bortárolásra használták. Kiköltözésük után a borpince fölötti lakás bérlői sűrűn változtak, köztük volt többek között Finkey József, a neves bányamérnök-professzor is.

A 25. sz. ház „nyeles telekké” parcellázódott, lakói a Leitner-ház bejárata mellett közlekedtek a hátsó részben levő emeletes házhoz, természetes tehát, hogy a [256](#)30-as években a lakók gyermekei

összepajtkodtak, s barátságukból egy legenda született. Köves Győző akkor a Krausz-malom pincéje fölött lakott (ma USA-állampolgár), s ő fedezte fel, hogy a pincéből szűk, falazott járat (szerinte alagút) indul, s vezet vagy 15 m hosszúságban a kert alatt Ny-i irányban. A végpontnál ez az „alagút” beomlott állapotban volt, a srácok nem tudtak benne továbbhatolni. A legenda: az épület egykor pálos kolostor volt, s ezt a középkorban alagút kötötte össze a bánfalvi pálos (Karmelita) kolostorral, a város irányában pedig a Jókai utcai apáca kolostorral, s távolabb a jezsuiták Bécsi utcai kolostorával. Az itteni előzmények után mi tudjuk már, hogy sem a Frankenburg út 25., sem a Jókai u. 1. számú ház nem volt soha kolostor, s azt is tudjuk, hogy a Krausz-malom 1863 és 1875 között már fedett csatornában kapta a patakvizet: ennek egy részére bukkanhattak rá a játszázó gyermekek, s ezt hitték középkori alagútnak.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ruhmann Jenő: A Frankenburg úti aluljáró környékének története / A vég, mint a kezdet feltétele

A vég, mint a kezdet feltétele

1944. december 6-a félünnep volt: Szálasiék nem merték az akkor már külföldön védőőrizetben levő Horthy névnapját az évtizedes megszokás után munkanappá nyilvánítani. Aki tehetett, és nem volt belvárosi munkahelyéhez kötve, már reggel kigyalogolt az erdőbe, ahol az állandóan ismétlődő légiriadók alatt nagyobb biztonságban érezhette magát, mint a városi házak pincéjében.⁸⁽¹¹⁷⁾ A 10 óra 30-kor megszólaló szirénák néhány helybeli lakost mégis odahaza találtak, ezek az egész környékről a Leitner-ház borospincéjében gyülekeztek, összejöhetnek vagy 25-en. A támadás a várost ÉNy-ről érte, pontosan 11 órakor kezdődött, s mindjárt az első szőnyeg néhány 500 kilós bombája a Leitner-ház körzetében, az egyik a ház udvari sarkán robbant. Ez elvitte a földszintes udvari házsort, s az utcai épület belső sarkát, tetővel-falakkal együtt. A pince azonban nem omlott be, a benne meghúzódó személyek a támadás lefújása után sértetlenül jöttek fel a föld színére, csak azért, hogy láthassák otthonaik megsemmisülését. Lakhatatlanná vált a Frankenburg út 19., 21., 23., 25., 25/a., 27., 8., 10., 12., 14., 16. és 22. sz. ház. Haláleset sehol sem történt. Minden lakó még aznap estig elhagyta romos lakását, s ismerősöknél, rokonoknál húzódott meg, a vasúttól távolabb eső városrészekben. A környék tehát teljesen elnéptelenedett, s ez volt a szerencse a vészben, mert így a második nagy szőnyegbombázás már nem veszélyeztetett emberéletet.

1945. március 4-én új találat semmisítette meg a Jókai utca és Frankenburg út sarkán állt házat, a Frankenburg út 21. és 27. sz. közé eső sérült házakat pedig teljesen eltörölte a föld színéről.

²⁵⁷A romok és maradványok eltakarítása 1946-ban kezdődött, 1950-ig teljesen befejeződött. A területet fallal vették körül, ezen belül mindent magas gaz és gyom borított. Kis területen, a Zsilip utca felé eső oldalon az utolsó évtizedben némi kertművelés folyt, de házépítésre a város már nem adott ki engedélyt. 1986-ban, a talajmégmunkáló gépek felvonulásával megkezdődött az aluljáró építése, a kész műtárgy üzembe helyezését 1989. május 31-re tervezték.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Hárs József: Joós Sándor élete és versei

Hárs József: Joós Sándor élete és versei

1. Az egykori városi tűzoltó ma nyugdíjas gyári munkás Angliában. Ott kevesen ismerik; itthon elfelejtették.

Tájékozatlanságunk érthető; több mint három évtizednyi hallgatás után csak az utóbbi években szenteltek neki néhány sort. „Parasztköltő” – határozza meg Kovács József László 1980-ban, a Soproni Füzetekben. Ugyancsak ő az, aki – két évvel később – A magyar irodalomtörténet bibliográfiájának szerkesztőitől kéri számon Joós adatainak közlését. Augusztinovicz Elemér szinte csak felsorolásban szorít helyet részére a Soproni Frankenburg Irodalmi Körről szóló dolgozatában (1982), Hegedűs Sándor 1984. évi pályázata keveset mond róla, s nehezen hozzáférhető.¹⁽¹¹⁸⁾

Ezek ismeretében talán nem lesz fölösleges, ha életútját és – lényegében 1945 nyarával záruló – költői pályáját felvázoljuk és elemezzük. Jelenség tanulságokkal, amint az a következőkből, remélhetőleg, kiderül.

2. A Répce menti Nagygeresd, ahol Joós Sándor született, és gyermekkorát töltötte, ma Vas megye sárvári járásához tartozik. (Akkori közigazgatási beosztása a Sopron vármegyei Csepreghez kötötte.) Ez a kisközség az 1928-ban hozzácsatolt Kisgeresddel együtt se számlált soha 650-nél több lakost, 1910-ben például 475-en, 1929-ben 480-an lakták. Virágzott a kisipar, de legtöbbször az első osztályú, zsíros földet művelték.

Katolikus és tágasabb evangélikus temploma egyaránt műemlék. Előbbi szentélye a XII. századból való, utóbbi építésére az 1780-as évek szabadabb szelleme adott lehetőséget.

Határa javarészt nagyobb birtokosok kezén volt. A nemességét Zsigmond királytól származtató Mesterházy család kastélya az első világháború után épült. „Tornyával korábbi ízlés emlékezetét idézi” – írja Csatkai Endre 1941-ben. Történetünk idején az 1873-ban született és doktori címet szerzett Mesterházy Ernő a földesúr, a Horthy-korszak felsőházának tagja.²⁽¹¹⁹⁾

²⁵⁸Szolgálatában áll a hosszú hajú ostoros béres, Joós István (szül. 1865. nov. 22.),³⁽¹²⁰⁾ „kemény gerincű, dacos koldus fajta”.⁴⁽¹²¹⁾ A jobbágy ősök formáltak ilyené, meg talán a Sárvárról kisugárzó protestáns hagyományok. Ő Népszavát szeret olvasni, elsőszülött fia cattarói matróz, majd vöröskatonának áll be tizenkilencben, egy másik fia viszont a román front hősi halottja lesz.

Megbélyezett család, pedig az anya, a „szent asszony” (Németh Lídia, szül. 1871. márc. 15.), szorgalmasan forgatja a bibliát,⁵⁽¹²²⁾ s abból mondja meséit gyermekeinek. Sokan vannak. Az eddigi adatok szerint tizenkettő születik erre a világra, közöttük egy rövid életű ikerpár. Sándor a tizenegyedik.⁶⁽¹²³⁾

3. 1911. szeptember 28-án született.

„A napokat áldom és az esztendőket, amik úgy neveltek, mint a gyomot a kertek szöglete” – írja gyermekkoráról.⁷⁽¹²⁴⁾ Szinte nincs verse, melyből ne érződne, milyen mély nyomot hagytak benne az első, még játékos évek. Öccse és egy iskolatársa úgy emlékezik rá, hogy igen jóeszmű tanuló, de mindig zárkózott. Családjával szemben is. Kijárta a hat elemi, aztán anyja, amint az szokásban volt, elszegődött szolgagyereknek. Tehénbojtár Nemeslányban, majd a Nagygeresdtől nem messze lévő, de már akkor is Vas vármegyéhez tartozó Hegyfalura került. Vagy még Nagygeresden, az iskolaévek befejeztével, vagy már

az igen keserves első hegyfalui év után (ez volt élete legnehezebb időszaka), szülei megpróbálták rávenni földesurukat, hogy taníttassa tovább a fiút; még egy magas evangélikus egyházi méltóság is közbenjárt az érdekében. Hiába, mert Mesterházy nem akart magának ellenséget nevelni.

Következő hegyfalui munkahelyén már sokkal emberségesebben bántak vele. Itt kezdte a rigmusfaragást. Felfigyeltek rá, s első zsongéit eljuttatták a szombathelyi Nyugatmagyarország c. politikai laphoz. Az 1928. december 10-i számban egy –y. szignójú szerző örömteli ismertetést írt róla „Új parasztköltő tűnt fel Vas megyében” címmel. Ennek azonban ott nincs folytatása. Valószínű, hogy a cikkíró: Nowinszky Rezső.⁸⁽¹²⁵⁾ Vele később a Soproni Noteszban, majd az Uj Sopronvármegyében találkozunk.

Hegyalun a költőnek végre sikerült a kastély átépítésénél munkát találnia. A kastély új tulajdonosa még továbbtanulását is biztosította, magánúton elvégezhetette a polgárit. Állást – igazit – azonban nem kapott. Legfeljebb kapálhatott vagy aratott. Ősszel aztán elindult, hogy messzebb próbáljon szerencsét. Még ebben az évben megállt a város kapujában: Sopronba érkezett.⁹⁽¹²⁶⁾

Miért éppen ide? Lehet, hogy a protestánsok ősi útját járta. (A polgárfiúk emberemlékezet óta magyar szóra rajzoltak ki a falvakba, onnan a kismesek iskolába, az iparosok, a jobbágyok szerencsét próbálni indultak a város felé.) Valamikor az év végén vagy a következő év (1932) első napjaiban beállított a Soproni Hírlap szerkesztőségébe, ahol Horváth László, hegyfalui vendéglős fia, belső munkatársként, ²⁵⁹és egyben a Soproni Notesz c. társadalmi, kritikai riportlap szerkesztőjeként dolgozott.¹⁰⁽¹²⁷⁾ (Ez a lapocská egy időben mint a Soproni Hírlap melléklete ingyen járt az előfizetőknek.) Ennek a halk kopogtatásnak az eredménye egy vers és az azt kísérő némi kommentár megjelenése volt. Utána mélyes mély hallgatás.¹¹⁽¹²⁸⁾

Az igazi felfedezés dátuma 1933. augusztus 18., illetve előtte valamelyik forró délután. Színhely: Sopron évszázados nyilvános parkja, az Erzsébet-kert, ahol az árnyas gesztenyék alatt közkedvelt vendéglő húzódik meg. Horváth itt szemlélődik, Joós pedig dolgozik. „Ha kifogy a jégen egy hordó, újat tesznek a szekrénybe, ez a háziszolga dolga, ő gurítja elő a hordókat, bozontos fejű, fiatal legény, fehér kötényben. Fehérnek mondott kötényben. Egy kicsit lomha, ahogy ott mozog, de ereje az van... Keveset beszél ez a legény, csendben tesz-vesz, tisztogat, háziszolga, csapos is egyszemélyben... odajött hozzánk, amikor éppen indultunk kifelé a kertből; »szerkesztő úr kérem« – mondta szerényen, ahogy odaállt elénk »ezeket odaadnám, versek, én írtam«. Egy étlap szétvágott darabjait nyújtotta felénk, arra írta a verseket, rosszul faragott ceruzával...”¹²⁽¹²⁹⁾

4. Joós úgy emlékszik vissza, hogy közben összejött Horváthtal, aki akkor már nős volt. Hogy állítását pontosabbá tegyük: a római katolikus Horváth 1935. március ²⁶⁰20-án vezette oltárhoz a zsidószármazású Lederer Gertrudot¹³⁽¹³⁰⁾ Joós így folytatja: „Lederer Trudy nagyon művelt és okos asszony volt.” Férjével a Soproni Hírlap szerkesztőségében dolgozott, s 1935-ben szerkesztőként jegyzi a Soproni Noteszt.¹⁴⁽¹³¹⁾ Mindig jók voltak Joóshoz, lakásukra is többször fölhívták. Sok estét töltött el velük a szerkesztőségben, amely második otthonává vált. Munka után ott gépelte le verseit. A két utóbbi mondat nem egészen helyes, mert igazi otthona nem volt, s állandó munkája sem.

Ne feledjük, hogy az 1929–33 közötti gazdasági válság Sopront is sújtotta. Először a megyében a parasztlakosság elszegényedése vagy egyenesen tönkremenetele akadályozta a fiatalok munkába állását, majd a város üzemei kezdtek – megrendelés hiányában – csökkenteni termelésüket, s ezzel munkáslétszámukat is. Sopronban a munkát keresők száma 1932 végén a legmagasabb (1259), közülük csak 546-ot tudott álláshoz juttatni az állami munkaközvetítő. Ez az érték a kerek 36 ezres lélekszámhoz

viszonyítva jóval kevesebb, mint a környező városoké. Ami részben azzal is magyarázható, hogy a város vezetői igyekeztek kenyeret biztosítani, természetesen elsősorban a helybélieknek. Ha másként nem, hát ínségmunkával, amelynek Sopronban volt a legmagasabb órábére.¹⁵⁽¹³²⁾

Joóst ettől az mentette meg, hogy 1933 októberében katonai szolgálatra vonult be a m. kir. Klapka György 2. honvéd tüzérezredhez, ahol 1935. május 11-én „irodalmi téren kifejtett példásan hazafias munkásságáért és buzgalmaért” dicsérő elismerést kapott. Rangja ekkor már az őrvezetőnek megfelelő főtüzer. Ennek ellenére úgy emlékezik vissza, hogy őt a katonaságtól kirúgták. Mivel később behívják még, majd az Erdélyi Emlékérmét is megkapja, ez inkább úgy értendő, hogy nem véglegesítették, s így ismét kenyér nélkül maradt.¹⁶⁽¹³³⁾

1935. december 12-én földműves-napszámoként írja alá a Soproni Hírlapban megjelent versét. Hogy a „tüzestekintetű, de rongyosruhájú fiatalember” akkor éppen hol dolgozhatott, arra némi támpontot nyújt ugyanennek a lapnak 1936. február 28-i cikke. E szerint katonaság után „Szolnoky Dezső kir. kormányfőtanácsos vette pártfogásába”.¹⁷⁽¹³⁴⁾ A cikk különben azt jelenti be, hogy „az erősakarátú fiatalembert behívták rendőrnek és Budapestre távozott”. Pontatlan fogalmazás: nem lehetett szó behívásról. „Mi tudjuk róla, hogy nagy tehetség – írják. – Bízunk benne, hogy most már nyugodtabb légkörben... tudnak szellemszárnyai kibontakozni.” A bizakodás korai volt, március 15-én már jelenteniök kell, hogy „nem lehet »állami ember« a soproni munkásköltő, ...az orvosok ugyanis a fiatalember egyik szemét gyengének találták”. Nem maradt kenyér nélkül, mert „szolgálatába fogadta az Esterházy-uradalom egyik ipartelepe”.

Közi-Horváth Miklós hírlapíró¹⁸⁽¹³⁵⁾ előadást tartott Joósról az Irodalmi Körben; 1937. február 16-án ismertetik a Soproni Hírlapban. Ebből megtudjuk, hogy már **261**kórházi napszám: Dr. Khoór Ödön kórházi főorvos, kéziratgyűjteménye számára, eredeti és gépelt kéziratokat kap 1937 nyarán a költőtől. A gyűjteménybeli megjegyzés szerint ekkor kórházi portás. A főorvos mint lelkes irodalombarát mindig szívesen látta Joóst a lakásán, ahol elbeszélgettek és biztatta.¹⁹⁽¹³⁶⁾

Maga Joós így emlékezik vissza kórházi munkájára: „Voltam ott kert munkás, fűtő, portás, míg ki nem adták az utamat, mert nem voltam hajlandó besúgónak lenni”.

Közben – 1937 végén – megjelent első verseskötete, a Porszemek, annak a nyomdának a kiadásában, ahol a Soproni Hírlap is készült.

Ez 1937 karácsonya előtti napokban történt. Csaba József december 27-én közölt hosszú kritikájában kitér Joós körülményeire is.²⁰⁽¹³⁷⁾ Ebből idézünk: „...és most a soproni kórházban, betegágyak árnyékában dolgozik keményen egész nap, és késő este, homályos lámpafénynél, kicsi szobában, versei tüzénél melegíti fiatal életét”. Mint kórházi fűtő (lakik Győri u. 15., vagyis a város tulajdonában lévő, több pavilonból álló Erzsébet-kórház területén) folyamodik városi vámőri állásért, 1938. június 10-én. Ügyét kedvezően intézik el: a fogyasztási adóhivatal vezetője 1938. szeptember 17-én osztja be, a vámszedői teendők elsajátítása céljából, valamelyik vámházhoz.²¹⁽¹³⁸⁾

Csakhogy addigra már másik kérvénye is „fut”. A haláleset miatt megüresedett városi tűzoltói állásra tizenkettőmagával adta be pályázatát, 1938. augusztus elején. „Úgy tudjuk – írják a Soproni Hírlapban –, hogy különösen egy városi üzemi alkalmazott várja reménykedve a polgármester döntését, mely meghozhatja számára a családalapítás lehetőségét és a rímek születésének boldogságát”.²²⁽¹³⁹⁾

Erre azonban még várni kell.

A fogyasztási adóhivatal főnöke jelenti, hogy Joós Sándor városi vámszedő 1938. október 17-én bevonult. Rövid időre. Majd 1940. május 27-én ismét katonai szolgálatra kell jelentkeznie.²³⁽¹⁴⁰⁾ A tüérek nem sokkal később megindulnak Erdély felé. Annak a válságnak a heteit éljük, amelyet a második bécsi döntés zárt le augusztus 30-án.

1940. október 7-én, versbe öntött erdélyi élményekkel, jelentkezik újra munkára. A cefremennyiség összeírására alkalmazzák kiegészítő munkakerül a fogyasztási adóhivatalban. Javadalmazása munkanaponként 3 P²⁴⁽¹⁴¹⁾.

Végre közölheti az újság, hogy a költőt a soproni városi tűzoltósághoz tűzoltó újonccá kinevezte. A hír 1940. november 19-én látott napvilágot. Ez eskütételének napja is. Havi illetménye, lakáspénzzel együtt, 96 P 68 f.²⁵⁽¹⁴²⁾

²⁶²Ekkor már egy éve nős. A soproni házassági anyakönyv bejegyzése szerint a kapuvári születésű Faragó Jolánnal kötött házasságot, aki Faragó Sándornak, a későbbi kapuvári múzeumigazgatónak az unokatestvére.²⁶⁽¹⁴³⁾ 1940. október 22-én kivételes méltányosságból, 100 P-t utalnak ki családjának élelmezési költségeire. Ezt még katonai szolgálataival „érdemelte ki”.²⁷⁽¹⁴⁴⁾

5. Életénél nem kevésbé göröngyös költői elismertetésének útja sem. Versei 1936 óta elég sűrűn sorjáznak a Soproni Hírlap hasábjain. Visszaemlékezése szerint: „Most már, ha egy vasárnapi számban nem volt versem, az olvasóktól tucatszámra kapták a hiányoló leveleket”. Ez csak akkor nem túlzás, ha a levéltárban csupán mutatóban meglévő (és Budapesten is hiányos) Soproni Noteszra is értendő. Mert egyébként inkább a kéthetenkénti megjelenés a jellemző. 1938-ra az sem.

Valami történhetett a szerkesztőségen belül, lehet, hogy a zsidótörvényekkel kapcsolatban, amiért Horváth Lászlóék kiváltak, s 1939 végén a liberálisabbnak mondható délutáni laphoz, az Új Sopronvármegyéhez szerződtek. Ez akkor, október 4-ével, indult a korábbi Sopronvármegye utódjaként, a Kolozsvárról ide származott Szentimrey Lajos ügyvéd szerkesztésében.²⁸⁽¹⁴⁵⁾ Horváthék hívták magukkal Joóst is. Valóban, a Soproni Hírlapban 1939. október 15-én jelent meg utoljára verse, december 24-én először az Új Sopronvármegyében.

A haladó szellemű, Volksbund-ellenes Nyugati Őrszem c. diáklap²⁹⁽¹⁴⁶⁾, melynek lelke Csaba József líceumi tanár volt, pártfogásába vette Joóst, felléptette sajtóestjén. „A dunántúli magyar falu levegője áradt ezekből a költeményekből”. Egy diák lelkes verset írt hozzá „Szántunk együtt!” címmel.³⁰⁽¹⁴⁷⁾

Többször szerepel a Frankenburg Irodalmi Kör különböző alkalmain, vagy legalább szavalják verseit. „Az irodalmi kör elismeri a népi irodalom és a népi írók értékét, semmi ok sincs arra, hogy ezek bemutatása elől elzárkózzék, Bakó Józsefet, Joós Sándort jóval a népi irodalom fogalmának kialakulása előtt már felkarolta...” – nyilatkozzák a Csabáékkal és a „Soproni Fialok”-kal folytatott polémia közepette.³¹⁽¹⁴⁸⁾ Csaba is a népi írók, költők táborához csatlakoztatja, a Porszemek c. kötete alapján.

Erdélyi Tiborban, a Kör új főtítkárában, Joós igaz barátira talál. A M. Kir. „Rákóczi Ferenc” Reáliskolai Nevelő Intézet nevelő tisztje maga is népi ihletésű költő; tüzes, erősen irredenta verseivel nagy sikereket arat a város irodalmárai körében. „Nála mindig otthoniasan éreztem magam. Barátságát mindig őszintének éreztem” – állapítja meg Joós, közel öt évtized múltán. (Sógornője Erdélyiéknel házmesterséget kapott.)³²⁽¹⁴⁹⁾

Nem így Berecz Dezsőéét, aki mint a Kör alelnöke, ill. 1943-tól elnöke, mindig hangsúlyozta vele szemben a közöttük lévő társadalmi különbségeket. „Lelkileg sosem jutottam közel hozzá. Túlságosan érezte velem az osztálybeli magasabbrendűségét. [263](#)Egyszer kértem tőle szívességet. Az időben súlyos lelki válságon mentem keresztül. Szerettem volna kikapcsolódni. Azt kértem, vigyenek magukkal Marosvásárhelyre. Nem akartam mást, csak egy kis kikapcsolódást. Ő kerekén visszautasított”.[33\(150\)](#) A lelki válság oka valószínűleg az lehetett, hogy családiházépítési-terve összeomlott (1943. május 5., a Kör túsója május végére esett).

Pedig ezek az évek a soproni szellemi élet pezsgésének, virágzásának esztendei. A képzőművészetben az akvarellisták (Soproni Horváth József, Mende Gusztáv, Mühl Aladár, Wosinszky Kázmér stb.) nagy nemzedéke rendezi sorra kiállításait, művésztelepét, működteti rajziskoláját, éli köri életét; a fotóművészek egymás után aratják itthoni és világsikereiket (amerikai kimutatás szerint a harmincas évek végére a világranglista 10. helyére érdemesek); a Liszt Ferenc Zeneegyesület zenekara, kórusa, kamarazenészei, iskolája, hazalátogató nagyságai (Báthy Anna, Scholz János, Takács Jenő stb.) élénk zenei élet fenntartói, mélyen be a háborúba, állandó nagy közönséggel. Fellendül az idegenforgalom, beruházásai munkát adnak az iparosoknak, a rádió és az ország is felfigyel a városra. Ennek az „aranykornak” az okaira, történetére, időbeli és térbeli korlátaira részletesebb elemzéssel kellene egyszer fényt deríteni.

Az irodalomban Becht Rezső, Molnár József és mások alkotásai jelentik a vonzóerőt, az ország neves íróinak vendégszerepléseivel együtt. Irodalmi estjeiket kamaraestek, pályázatok, önálló kötetek megjelentetése, lapalapítási kísérletek egészítik ki. Például Komor Géza Irodalmi Magazinja 1936-ban (felelős szerkesztője Nowinszky Rezső), melynek bevezetőjében Mészáros Sándor A soproni író címmel így fogalmaz: „A soproni íróra néha rácsodálkoznak Pesten: »Ön az? Ön írta? Miért nincs Pesten?« A soproni írónak ez az úgynevezett »pesti« problémája. Sokszor meg az itthoni értetlenség, rosszmájúság, éppen a napról-napra seregestől lovaggá ütött ballaszt részéről, amely lehúzza a maga víztintás színvonalába. Tehát éppen a bőszerű »vidéki« író. Új lap programbontásakor első soproni írói érdek a nem-vidéki színvonal”. S ennek az Irodalmi Magazin tartalomjegyzékében megjelenik Joós neve is. Mese c. verse a 3. számból ugyan kimarad, de a 4.-ben olvasható az alábbi értékeléssel: „Joós Sándor a Dunántúl Sértő Kálmánja. Izmos tehetségű parasztköltő, akinek írásai méltán keltenek mindenütt feltűnést”.[34\(151\)](#)

Csaba buzgólkodása újabb eredménnyel jár. Mikor meghívására 1940 januárjában Móricz Zsigmond Sopronban előadást tart,[35\(152\)](#) legalább egy, de valószínűleg több Joós-verset magához vesz, s a Kelet Népe egyik közeli számában a Gyalogút címűnek nyilvánosságot biztosít. Már február 18-án örömmel könyveli el Szőke László[36\(153\)](#) az Uj Sopronvármegyében ezt a sikert.

Ignác Rózsa 1942. december 8-án szerepel először Sopronban[37\(154\)](#), az Irodalmi Kör előadóestjén. Joós Sándor visszaemlékezése szerint elvitt tőle vagy féltucatnyi verset, amelyeket az „akkori Színházi Életben” közölt egy cikkel kísérve”. Sajnos ez [264](#)idáig ennek nincs nyoma[38\(155\)](#). A költő két vers kezdősoraira emlékszik, ezekből megállapítható, hogy a Néha elfáradok (a Porszemek c. kötetből) és a Robotom című, ugyancsak 1937-ből keltezhető versek is benn voltak a csomagban. Lehetséges tehát, hogy az eset korábbi, de akkor ki volt a „postás”, aki a fővárosba vitte a költeményeket?

A soproni Turul Hűség Bajtársi Törzse tagjai sorába iktatja az újság „kiváló házi poétáját”. Valaki megjegyzi: most legalább a Turulnak is van egy Joóstehetsége. 1940. április 12-én közlik a hírt, hogy a Turul a törzs íródéakjává választotta Joóst.[39\(156\)](#) Ez számára annyit mindenesetre ért, hogy a dísztagozásnak nevezett színházi esten budapesti színművész szavalt három versét. Ez 1940. május 25-én, szombaton történt. „A versek Pataky [Jenő] tökéletes előadásával párosulva igen nagy sikert arattak

és a zúgó tapsok a fiatal költőt is a függöny elé szólították”. (Hétfőn már mundérban feszített a tüzéreknel).[40\(157\)](#)

Az az évi könyvnapok alkalmával két soproni könyv színesíti a választékot. Az egyik: Joós Sándor második verskötete. „A kovász éneké”-t a Nyugati Őrszem adta ki, tehát Csaba Józsefnek bizonyára nagy érdeme. Kiadó és szerző között az összhangot azonban megzavarta valami. A költő a kiadás hajrájában, mivel katona, nem lehet jelen. Az előzetes beharangozás szerint „nem kétséges, hogy az új Joós Sándor-kötet, amelyből merített papíron Mühl Aladár festőművész illusztrációival bibliofil kiadás is készül, eseménye lesz a tavaszi könyvpiacnak”. A füzet – tizennégy verssel és a Mühl-rajzokkal – júniusban meg is jelent.

Joós így látja a dolgokat 1987-ben: „Csaba Józseffel egy ideig jó barátságban voltam. Talán csak azért, mert nagy híve volt az akkori falukutatóknak, mint Darvas József, Illyés Gyula, így igyekezett engem népszerűsíteni, főleg a líceumi önképzőkörön keresztül, aminek vezetője volt. Akkoriban esett szó egy új kötet kiadásáról. Ezt megbeszéltük egy bibliofil alakban. 200 előjegyzést szereztem kemény kötésű kiadásra. Csaba ezt az egész ügyet magára vállalta. Közben katonai szolgálatra kellett bevonulnom. Oda kaptam az értesítést, hogy a versek füzet alakban jelentek meg. Mire egy nyilatkozatot tettem közzé az újságban, melyben bocsánatot kértem előjegyzőimtől, hogy hibámon kívül nem tudom ígéretemet teljesíteni. Persze az eladás leállt. Mire Csaba egy ledorongoló cikket akart közzétenni, amit nem közölt a szerkesztőség azzal a megokolással, hogy nem értenek vele egyet...”

A fent említett nyilatkozat helyett egyelőre csak egy tábori lap közlését találtuk meg. Ebben Joós arról ír, hogy nagyon hiányoznak neki az otthoni hírek, s üdvözli a szerkesztőséget. „Hetek óta most ez a pár sor az írásom” – teszi hozzá. Olyan nagyon rossz viszonyban nem lehetett Csabával, mert 1945. március 5-én született második gyermekének, aligha véletlenül, a „Csaba József” nevet adta.[41\(158\)](#)

6. Tűzoltónak lenni nem könnyű békében sem, hát még háborúban. Nem csoda, hogy a költő barátai megpróbálnak számára valami nyugalmasabb állást keresni, Szőke László a messzi Ungvárról téteti közzé levelét az Uj Sopronvármegyében, 1941. július 12-én, amelyben íróasztalt kér Joós részére a soproni városházán. „Joós Sándort Sopron fedezte fel. És ha már felfedezte, kérem az ősi magyar erkölcs nevében [265](#)Sopront, segítsen rajta... ha valaki költő, akkor megérdemli a társadalom bizonyos tiszteletét...” Azt is megállapítja a levélben, hogy Joós nem találja a helyét, más lelkivilágú emberek közé került, akik bizony nem mindig értik meg az ő gondolkodását, érzéseit, vágyait.

A kérésnek nem lesz fogantatja, de 1941. november 18-án az újonc tűzoltót, az egy évi kifogástalan próbaidő után, véglegesítik, és tűzoltóvá léptetik elő, a II. oszt. altiszti fizetési csoport szerinti illetményekkel. Előzőleg – június 10-én – leteszi a gépjárművezetői vizsgát, s mivel ez a tűzoltóság érdekeit szolgálta, sőt kötelessége volt, a 45 P vizsgadíjat megtérítik neki.[42\(159\)](#)

Az újság jó helyről szerzett biztató értesüléseit közli 1942. március 26-án: „...nagyon komolyan foglalkoznak a fiatal költő felkarolásának gondolatával és többek között arról is szó van, hogy Joós Sándort bekapcsolják a legelőkelőbb magyar szépirodalmi folyóirat, a Nyugat utódjaként megjelenő Magyar Csillag gárdájába, továbbá a magyar rádió felé is egyengetni kívánják az útját”. Részt vesz a TESZ ifjúsági szakosztályának irodalmi estjén, működő tagja lesz a Frankenburg Irodalmi Körnek, s eredményeiért ott elismerő oklevelet kap.[43\(160\)](#)

A biztos állás és a növekvő sikerek bátorítják fel arra, hogy bizonyára régi elképzelésének, kis családja számára saját otthon építésének megvalósításába kezdjen. Akkor éppen a Szent György u. 4. sz. alatti

kételemes, nyolclakásos bérházban lakik. Zsúfolt ház, minimális komforttal.[44\(161\)](#)

Előzőleg – 1942. március 24-én – volt már egy kísérlete (lakhelye: Várkerület 7.). Akkor a Wieden (ma: Gazda u.) 1/a. alatt megüresedett lakás kiutalására számított. Egy szoba, mellette mosókonyha, amit konyhának rendezne be, s pince. Ha a város némi javítást és átalakítást elvégezne, hajlandó a mostani 5 P-s havi lakbér helyett magasabbat fizetni. Kérelmét valamiért néhány nap múlva visszavonja.[45\(162\)](#)

Szeptember 19-én kéri, hogy neki adják el az 1939-ben elnevezett Handler Nándor utcában lévő (ma Szív u., a Lóki sor és a Kuruc krt. között), még csak ONCSA-(Országos Nép- és Családvédelmi Alap) családi ház építésére sem alkalmas, mindössze 49 négyszögölnyi telket. A kérést a tűzoltóféparancsnok támogatja, a kisgyűlés pedig megszavazza. 1942. december 15-én fizeti be a 600 P-t. (Ekkor már a Bezerédj u. 1.-ben laknak.) 1943. május 5-én azonban kénytelen lemondani róla: „Minden utánjárásom hiábavalónak bizonyult, hogy valamelyes építési kölcsönt tudjak szerezni, és a mostani körülmények között egyáltalán nincs rá reményem, hogy a házat fölépíthetném... sajnos adósságba keveredtem, amit másképpen kifizetni nem tudok. A megélhetés napról-napra nehezebb lesz és így a fizetésemből sem tudok semmit sem nélkülözni, mert különben magam és családom teljesen lerongyolódunk. Ezt a 600 P-t szeretném arra fölhasználni, hogy a dolgaimat kissé rendezhessem”. Május 27-én kapja az értesítést, hogy felveheti a pénzt.[46\(163\)](#) (Ekkor utazik az Irodalmi Kör gárdája Marosvásárhelyre, Joós szeretne kapcsolódni, de csak verseit viszik magukkal...)

266 Nem sokkal később újabb reménysugár villan a láthatáron. Az Uj Sopronvármegye két közleményben is tudtára adja azoknak, akik „szerető-féltő figyelemmel kísérik... sajnos eléggé rögzös pályafutását”, hogy a költő legközelebbi verskötete Budapesten jelenik meg. 1943. július 28. áll a fejlécen. Már október közepén jön a hideg zuhany: a Centrum-kiadó csak akkor jelenteti meg Joós „Hazavágyás” c. kötetét, ha a szerző 1000 P-vel beszáll az üzletbe. Honnan vegye? „Szomorú, megdöbbentő és felháborító karkép, sőt karkép ez, amely ezer pengőtől teszi függővé a tehetség elismerését, az új magyar érték megszólaltatását és közkinccsé tételét” – háborog az újságíró.

Megpróbálják menteni, ami menthető: Varga József ny. miniszter, Sopron országgyűlési képviselője, közbelép. Lehetőség az újabb bizakodásra. Sőt, november végén már azért utazik Joós Budapestre, mert minisztériumi anyagi támogatást helyeztek kilátásba. Ennek az útnak a konkrétuma azonban csak annyi volt, hogy átnyújthatta Szelezky Zitának, a tavasszal tartott soproni Turul-katonaest egyik szereplőjének az emléklapot.[47\(164\)](#)

7. Sopron viszonylag későn, 1944-ben, ismerte meg a háború borzalmait. A növekvő ellátási nehézségek, a katonakórházaknak lefoglalt iskolák, az egyre jobban összezsúfolódó menekültek tömege elvette az élő, lüktető kultúra elől a levegőt. Ezt betetőzte a nyilas uralom, s az utolsó háborús tél bombázásainak sora. Ilyen körülmények között szerepelni már nem, de alkotni is csak nehezen lehetett. A szálak meglazultak, az emberek egyre inkább csak magukkal törődtek. Joós budapesti kapcsolatai ennek ellenére sem szakadtak meg. Horváth László 1943. május 11-ével beszüntette a Soproni Notesz megjelenését,[48\(165\)](#) és a fővárosba költözött, feleségével együtt. Ennek minden bizonnyal a zsidótörvények voltak az okai, bár azt is meg kell jegyeznünk, hogy a vidéki sajtóra egyre nehezebb napok vártak. Nemcsak a szellemi elnyomorítás, a gazdasági nyomás szintén egyre elviselhetlenebb. Az Uj Sopronvármegye csak 1944. június 30-ig bírta, aztán beolvadt a Soproni Hírlapba, mert képtelen lett volna a rendelet által előírt plusz négy újságíró fizetni.[49\(166\)](#)

Horváth Lászlóék Budapesten a Család című, havonta megjelenő folyóiratban, annak XII. évfolyamától,

pontosabban 1943. június 15-től vállalnak szerepet. Horváth ettől kezdve mint főszerkesztő jegyzi a lapot. Egyik munkatársa az ugyancsak Sopronból ismert Szőke László. Felelős szerkesztő és kiadó a korábbi főszerkesztő, barabásszegi Bihar Elemér.⁵⁰⁽¹⁶⁷⁾ Joós visszaemlékezése szerint levelet kapott Horváthéktól, hogy minden számban szeretnének egy-egy Joós-verset látni. „Kívánságuknak eleget téve, odaküldözgettem dolgaimat”. Mindössze három versről van szó, mind a három előzőleg megjelent az Uj Sopronvármegyében. A Család az utolsót 1944 februárjában közölte, utána még márciusban egy hírben olvashattunk a szerzőjéről, aki héthatárban dicséri Szelezky Zitát, mert „lent járt a költő kis városkájában és verseket szavalt, köztük költőnk verseit is...”, aztán Budapesten a „művész nő nyomban fogadta. És új verseit is meghallgatta”.⁵¹⁽¹⁶⁸⁾ A kapcsolatuknak ezzel vége. Horváthék a deportálástól, ostromból megmenekültek.

Joós 1945. március 10-én családi pótlékot kér. Ekkor a Színház u. 10-ben lakik. Családját viszont még a bombázások elől Kapuvár mellé, a Földvári-majorba menekítette. A háború utolsó napjait éljük, ügyében már senki sem intézkedik.⁵²⁽¹⁶⁹⁾

2678. A költő maga gépelte verseinek egy kötege fennmaradt. Ez „persze nem teljes. Főleg azok a versek hiányoznak, amik beállítottságuk miatt nyomtatásban nem jelenhettek meg, mert esetleg bírósági eljárás lett volna az eredmény. Volt egypár, ami csak kézzel-kézre járt. Pl. Sopron minden évben egy színházi ünnepség keretében emlékezett meg a népszavazás évfordulójáról. (Ez már a háború alatt történt.) Fölkértek egy alkalmi vers megírására. A nyugati gyepüknel címen írtam egy verset, amit a műsorfüzetben teljes egészében kinyomattak. Mielőtt a függöny fölment volna, jött a rendőrség belügyminiszteri rendeletre hivatkozva, hogy bizonyos részeket változtassak meg, egy versszakot teljesen hagyjak ki. Erre én határozott nemmel válaszoltam, mire a verset betiltották, és az összes műsorfüzetet elkobozták. Vagy a Wieden című versemnek a befejező sorai így szóltak: »A Győri úton berobog a reggel mint vörös áradat.« Így írni akkor bűn volt. Ezek az írások kéziratnál nem igen jutottak tovább, esetleg egyesek kézzel-kézre adták”. (Megjegyzendő, hogy a Wieden, a poncichter-negyed kellős közepén, szinte jelképe volt akkor a soproni volksbundistáknak.)

A felszabadulást mint tűzoltó élte át, de már június 5-én bejelenti, hogy lemond állásáról. Két nappal előbb az Uj Sopronban megjelenteti Együtt c. versét („...míg morc urak jó hitét széttörve / életre kelnek a régi holtak is / és fáradt karunkban új vér csörgedez”).⁵³⁽¹⁷⁰⁾ A Frankenburg Irodalmi Kör folytatójaként jelentkező Soproni Irodalmi Társaság július 11-én Romon virág címmel rendezett zászlóbontásán verseit szavalják⁵⁴⁽¹⁷¹⁾, ám négy nappal később régi híve, Szőke László, már búcsúztatja a Kapuvárra távozó költőt az Uj Sopron hasábjain. Addigi tevékenységét összefoglalva megállapítja, hogy kultúrember volt, aki állandóan képezte magát, s egyre több vizsgát rakott le. (Valóban, már mint tűzoltó iratkozott be a felső kereskedelmi iskola esti tanfolyamára, s hogy ezt nem tudta elvégezni, annak – még 1944-ben – az iskolák bezárása volt az oka.)⁵⁵⁽¹⁷²⁾

Szőke László Joós Sopronból való távozását így indokolja: „Most, amikor a demokratikus Magyarország visszaadja a földet azoknak, akiket megillet, Joós Sándor hozzátartozói is földhöz jutottak. A hazahívó föld Joós Sándort Kapuvárra szólította”. Lényegében így emlékezik vissza maga a költő is.⁵⁶⁽¹⁷³⁾

9. További életútja távol esik a költészettől, ezért csak röviden vázolólok. Földműves nem maradt sokáig: a kapuvári rendőrség politikai előadójaként hallat magáról.⁵⁷⁽¹⁷⁴⁾ Sopronba helyezik rövid időre, majd megint vissza Kapuvárra. Koholt vádak alapján 1949-ben három évre ítélik. Ezt letöltve a győri vagongyárban talál munkát. Innen távozik családjával 1956-ban Angliába. Előbb egy farmernál dolgozik, majd csokoládégyári munkás lesz. Ma nyugdíjas. A magyar emigránsokkal nem érintkezik. Vékony szál a

hazához: Sopronban élő öccsével tartja a kapcsolatot.

Verset 1945 óta nem írt (mert a rendőrségen felettesei hivatalból felülbírálhatták volna, a börtönben nem adtak rá lehetőséget, győri segéd munkásként pedig... erre nincs magyarázat), sőt a nála lévő kéziratokat is meg akarta semmisíteni. Kár lett volna. Mert egy tanulság mindenképpen leszűrhető ebből a csonkán maradt, ígéretes pályából: nemcsak az egyén visel felelősséget saját tehetségével szemben, hanem a környezete is. A felfedezés önmagában kevés.[58\(175\)](#)

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Fried István: Tudósítások Sopronról 1794-ből

268 Fried István: Tudósítások Sopronról 1794-ből

Nehezülő, majd lassan-lassan végképpen elkomoruló időkben a Magyar Kurir című lap tudósításaiból értesülhetett a magyar olvasó a világ és jelentéktelenebb részben Magyarország viselt dolgairól. Ezek között a viselt dolgok között időnként versek, irodalmi jellegű híradások is napvilágot láttak. A magyar irodalom olyan jónevű és érdemekben dús képviselőitől találhatott közleményt az újságolvasó, mint Gvadányi József¹⁽¹⁷⁶⁾ vagy Baróti Szabó Dávid.²⁽¹⁷⁷⁾ Nem csekélyebb érdeklődésre tarthatott számot egy gúnyvers, amelynek soproni vonatkozása van. A szerzőt nem ismerjük, a beküldőt sem. Az aláírás a szerkesztőt rejtí, sok közlemény alatt lelhetjük meg a D. D. S.-t, azaz Dr. Decsy Sámuel névjegyét. Hogy nem ő a szerző, azt egy korábbi versikével igazolhatjuk, Az Irigy című, szintén kevés költői tehetségre valló Vers az alábbi, terjedelmesebb, címkiegészítésként szolgáló magyarázattal szolgál:

„Egy szép elméjű barátom és levelezőm ekként festette le az emberi nemzetnek leg nagyobb mételetét az irigységet, melly olly mély gyökeret vert az embereknek szíveikben, hogy lehetetlen azt egészben ki irtani”.³⁽¹⁷⁸⁾

Ami figyelemre méltónak tetszhet, hogy Az Irigy versformája, mértéke nagyjában-egészében azonos a soproni illetőségű szerző gúnyversével, és így nem egészen lehetetlen (de nem is valószínűsíthető), hogy azonos az alkotó személye is.

Az alábbiakban közreadjuk ezt a verset, amely elsősorban helytörténeti jelentőségű, és talán az asszonycsúfolók számának szaporításában jelölhetjük meg igazi jelentőségét.⁴⁽¹⁷⁹⁾

„Egy Sopron Vármegyei versekbe foglaltatott rendes anekdóta az iszákos asszonyoknak tanúságokra.

*I. Ti Bakkusnak rut leányi,
Iszákos torku tanítványa,
Jer egy szóra!
Ma még van egy kis eszetek,
E' szóra figyelmezzetek,
Mert int jóra.
Nézzétek, melly gyalázatos
Éltetek, 's melly utálatos!
Vagy inkább – melly kárhozatos*

A' vég-óra!

2. *Tsak most Soprony Vármegyében*

A' Sárvári ut mentében

Ez hirhedett:

Itt közel – – – – –

Eggy társatok már a boronn

Még vénhedett,

Több bort ivott, mint más vizet;

Mert érzett benne jó izet,

De – ez végre nézzd mint fizet –!

Benn gebedett! –

2693. *Részeges Talabérnének*

Mind ez ifjak, mind a' vének

Öt' nevezék. –

Mert ha reggel fel kelt korán,

Bórt, pálinkát szájján, orrán

Már érezték.

Rég' jó – most roskadt házáról,

El prédált szép jószágáról,

Kivált tántorgó lábáról

Ki jegyezték! –

4. *El ment ez reggel – – – – –,*

Szomszéd faluba misére

Loggó fővel;

De leg elébb bé tammogott

Pálinkára 's hozzá fogott

Uj erővel;

Messzelyenként parantsolta

Hogy fel hordják – azt gondolta,

Ez előtt is így kóstolta

Sok idővel.

5. *Addig addig falta, nyelte*

Az italt, míg el nem telte

Gyomrát, esztét. –

Alá bukkant az asztalnak,

Nem birván a' sok italnak

Mérges szesztét. –

Eggszer lármát kiáltának:

Vége vagyon a' Kazánnak!–

'S vitte a' Hír halálának

Gyászos nesztét!

6. *Igaz hát e' magyar rége:
Rossznak soha sints jó vége.
'S nem is lehet!
Ki ki e' rut történetről
A' rossz végü rossz életről
Példát vehet.
A' ki rosszban uszik fennyen,
És fel adott poklon, mennyen,
S' nem bánya – dolga ugy mennyen,
A' mint mehet.*

2707. *Melly gonoszba im' ez merült,
Annak közepette került
Jaj-inségre!
Bár jó sokáig lám uszott,
De végtére tsak el tsuszott
A' sík jégre.*

*Ti otsmányok! rémuljetek!
Jobbitsátok meg éltetek',
Hogy illy kárba ne düljetek
Ti is végre! –*

D. D. S".[5\(180\)](#)

Érdeklődésre tarthat számot Bányai Sámuel, révkomáromi születésű soproni diák levele, amely betekintést enged a soproni mindennapokba, a diákszemmel nézett „hétköznapi élet”-be,[6\(181\)](#) valamint egy híradás a soproni „nád-méz fábriacá”-ról.[7\(182\)](#) Az említett soproni diák levelének fontosabb részeit adjuk az alábbiakban:

„Egyéb újsággal nem szolgálhatok, hanem csak a' mellynek magam nem csak távolról való szemlélője, hanem részese is voltam. Tegnap, u.m. Pütköst havának 16 dikán, reggeli hat és hét óra közt, szép rendel, az itt való ifjúság, a' Tiszt. Professor, és *Török* nevezetű Apatikárius uraknak vezérlések alatt, Sopron-körül lévő erdőbe mentünk botanisálni, avagy füvelni, a' hól sok jó és szép füveknek esméretére, 's természeti valóságának és hasznainak tudására jutottunk. Őszve jártuk továbbá a' kő-szén bányát is, és annak minden üregeit, melly bámulásra méltó temérdek szénnel bővölködik. Hasznos tapasztalásaink után, midőn a' nap is alkonyodott volna, szép rendel, 's egész meg elégedéssel haza mentünk. Most érzi ki ki közülünk, melly boldog legyen az olyan ifju, a' ki illy tudós, fáradhatatlan, és tanítványainak előmeneteleket munkálkodó Professor uraknak oktatásaik által épülhet, a' kik fáradtságokkal nem gondolván, kívánt boldogságunknak eszközlésén törekednek, hogy annak idejében bátran a' szerentse szárnyára ereszhessenek bennünket. Éllyenek szerentsésen! Éllyenek minden ilyen jó igyekezetű Nemes Magyar Hazánk férfiai!!”[8\(183\)](#)

271 Kiss Jenő: Cseregyerekek német szón Mihályiból

1. Gyermekcsere és nyelvtanulás című előadásában (megjelent: Honismeret 1981/1: 18–21) Kósa László foglalkozott a kérdéssel, hogy a történelmi Magyarország területén, a különböző nyelvű családok közötti, nyelvtanulási célú gyermekcsere mikor alakulhatott ki, s milyen főbb sajátosságok jellemezték e több szempontból is hasznos szokást. Megállapítása szerint „Nyugat-Magyarországon is szokás volt német szóra menni magyaroknak és horvátoknak egyaránt” (i. h. 20). Minthogy a vonatkozó kérdéskörrel csak kevés adatunk van, s mivel a nyelvtanulás szóban forgó módjának még élő emlékanyaga rohamosan zsugorodik, elhatároztam, hogy utánajárok a dolgoknak szülőfalumban, Mihályiban, s összefoglalom az idevágó, ma még elérhető információkat.

2. Rövid közleményemben – adatközlőim szóbeli közlése alapján – arról lesz tehát szó, kik voltak gyermekként német szón Mihályiból, amely falu lakóinak a száma 1890-ben 1417, 1900-ban 1398, 1930-ban pedig 1452 volt. Írott forrásokról nincs tudomásom, ezeket tehát nem faggathattam. Így kizárólag adatközlőim emlékezetére támaszkodtam. Adatközlőim, akiknek készséges segítségét ezúton is köszönöm, Kiss József, Marics Sándor, Pintér Miklós, Rabi Imre és Zsirai Sándorné sz. Marics Vilma, valamint Gyarmathi Pálné sz. Bognár Vilma voltak. Az az időszak, amelyről a visszaemlékezések alapján szólhatok, meglehetősen rövid, s emiatt éppen az az időszak esik ki látókörünkől, amely a cseregyerek-intézmény virágkora volt Nyugat-Magyarországon, ti. a monarchia ideje. Adatközlőim visszaemlékezéseiből az világosan kiderült, hogy a századforduló idején s azt megelőzően is többen voltak német szón Mihályiból, ám arra, hogy kik, hol és mikor – már nem emlékeznek pontosan. Az alább közlendő neveken kívül több más név is föl-fölbukkan, de a visszaemlékezők bizonytalanok közlésük helytálló voltában. Ezért ezeket nem is említem. Megemlítem viszont, hogy a Mihályival szomszédos Kisfaludról értesülésem szerint 1893 körül egyazon évben hárman is Lajtaszentmiklóson voltak német szón. Az itt közlendők tehát csak azt mutatják – csak azt mutathatják –, amit a mai adatközlőknek – köztük egykori cseregyerekeknek – az emlékezete pontosan megőrzött.

A múlt század végén voltak cseregyerekként német szón a következők: Pintér József (1872–1941) Ruszton, Rabi Ignác (1883–1940) Nagymartonban és Marics Lajos (1882–1953) Ruszton.

Századunkban a következők: Rabi Imre (1908–1987) az 1920/21-es tanévben volt Nagymartonban, a Reisner családnál, onnan pedig Reisner Mária, becenevén Mici ment Mihályiba. Rabi Imrével egyidőben Maráz Lajos Lövvöről, Horváth József Csepregből és Rosta Gyula Rábaszentandrásról volt cseregyerekként Nagymartonban. A nagymartoni tanítót, aki őket is tanította, s aki magyarul is tudott, Lorenz Antalnak hívták. Marics Gyula (1909–1940) az 1920/21-es tanévben volt Borbolyán, cseretársa lány volt, Rézinek hívták. – Marics Vilma (Zsirai Sándorné, 1922) 1934/35-ben volt Ruszton a vincellér Schreiner családnál, onnan pedig Schreiner Gizella ment Mihályiba a Marics családhoz, Bognár János (1921–1986) Meggyesen volt 1933/34-ben. Cseretársa lány volt (Rézi) Marics Sándor (1923) 1935/36-ban Harkán (ma: Magyarfalva) volt egy évig (szeptember 1-jétől szeptember 1-jéig) német szón Toma Gottlieb földműves családjánál, onnan pedig Toma Lujza ment Mihályiba.

3. Néhány tanulság: 1. személyes kapcsolatok, ismeretség útján jutottak a mihályiak a

cseregyerek-intézmény nyújtotta nyelvtanulási lehetőséghez. Így a fõnt említett Rabi Imre és Marics Vilma úgy, hogy apjuk Nagymartonban, illetõleg Ruszton, Bognár János úgy hogy az anyja Meggyesen volt korábban cseregyerekként. Marics Sándor pedig egy ismerõs révén került az akkori Harkára. 2. Cseregyerekként [272](#)csak németül, s a történelmi Magyarország határain belül maradván tanultak mihályi gyerekek. 3. Gazdagyerekek mentek német szõra. 4. Az elemi iskola elvégzése után, tehát 12 éves korukban mentek német szõra általában. Német tannyelvû iskolába jártak. 5. A német nyelvû család szülõpárját magyarul *német apám*-nak, *német anyám*-nak nevezték, egyébként pedig *Vater*-nak és *Mutter*-nak szólították. A német szõn egyazon településen levõ magyar gyerekeket „eltiltották egymástól, mert jól tudták, hogy gyakori együttlétük a nyelvtanulás rovására megy. Az osztrák gyerekek „matyar petyár”-nak titulálják a magyar fiúk egy részét. 6. Mennyiben vették hasznát a cseregyerekként megszerzett német nyelvismeretnek? A soproni vásárokra járva vették legtöbb hasznát. Ezen kívül a Mihályiban rendszeresen megforduló, magyarul nem vagy alig, németül viszont jól tudó kereskedõkkel való kommunikáció során. S végül: a II. világháborúban, illetõleg hadifogságban a német, illetõleg németül is tudó katonákkal s személyzettel való érintkezéskor.

4. Mihályiak a német nyelvet más úton-módon is tanulták. A vonatkozó információk – adatközlõim visszaemlékezése – alapján a következõképpen: 1. az iparosok közül a fiatal segédek egy része szakmai ismerete bővítése, korszerûsítése végett is megfordult osztrák földön. Mihályiból a múlt század végén három cipészsegéd és egy kovácssegéd volt hosszabb-rõvidebb ideig Bécsben, illetõleg Bécs környékén. Így apai nagyapám is (1872–1940), aki öt évig, 1890-tõl 1895-ig dolgozott Bécsben cipészsegédként. 2. Voltak, akik átmenetileg vállaltak munkát német nyelvû, illetõleg vegyes, német–magyar nyelvû településeken, s így tanultak meg többé-kevésbé németül (illetõleg azon a német nyelvjáráson, amelyet az ottani német anyanyelvûek beszéltek). Így például századunk elején Vass László családotul Kismartonba költözött több évre parádés kocsisnak a Gévy-Wolf családhoz. Gyerekei ott tanultak németül. Voltak továbbá, akik cselédnek mentek, így Varga Lajos e század elsõ évtizedében. (Jobaházi születésû apai nagyanyám – 1875–1963 – a múlt század utolsó évtizedében két évet a Bécs melletti Badenben dolgozott cselédként). – 3. A német nyelv megtanulásának a céljából járt pinkafõi polgári iskolába 1919/20-ban Pintér Miklós (1906–1983) és Horváth József (1905–1958).

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Frisnyák Zsuzsa: Közlekedési vámok Sopronban a XIX. század második felében

Frisnyák Zsuzsa: Közlekedési vámok Sopronban a XIX. század második felében

Jelen dolgozat alapját a Kereskedelmi Minisztérium levéltári anyagában megtalált vámügyi iratok képezik. [1\(184\)](#)

A XIX. század második felében Sopron út- és kövezetvámjoggal rendelkezett. Az útvám jövedelme a város közúti alapját illette meg. A kövezetvám bevétel a városi közköltségvetésben számolták el.

Az útvám eredetérõl egy 1888-ban készült vámügyi jelentés sem tudott semmi biztosat, ez a következõket írta: „eredetileg a várost a vám csak 1/3-d részben érintette, erre nézve külön okirat nem létezik, se fel nem található nem volt a levéltárban”. [2\(185\)](#) Sopron az útvám másik két tulajdonosával (az Esterházy családdal és a jezsuita renddel) 1763-ban kötött megállapodást, melyet Mária Terézia hagyott jóvá.

273A Sopronba vezető valamennyi út, több mint 56 km hosszban vámszedés alatt állt:

Az út megnevezése	Útvám alatti hossza (km)	Kövezetvám alatti hossza (km)	Összesen (km)
Pozsony–varasdi államút	12,252	1,836	14,088
Bécsi országút	10,155	0,365	10,520
Bécsújhelyi út	2,000	–	2,000
Somfalvi út	7,259	0,462	7,721
Ágfalvi út	3,165	–	3,165
Bánfalvi út	3,326	–	3,326
Győri országút	9,054	0,576	9,630
Nagyecenki út	2,862	–	2,862
Balfi út	6,503	0,542	7,045
	56,576	3,781	60,357

Forrás: K 227. 1897. 8. t. 973. cs.

Az útvámot csak a városba befelé jövet kellett megfizetni. Az útvámszedés alatt álló közutak városi szakaszán, már nem útvámot, hanem kövezetvámot szedtek. A pozsony–varasdi államútnak, a bécsi, a somfalvi, a győri és a balfi országútnak volt a városon belül is egy szakasza.

Az útvámszedés gyakorlatilag azt jelentette, hogy a közúton Sopronba jövő áruforgalmat a vámtételek megterhelték. Ez magasabb árakat eredményezett. Másrészt ezek a jó minőségű, kavicsolt, kerékvetőkkel ellátott, árokkal övezett, fákkal beültetett utak tették lehetővé a folyamatos áruszállítást. Rendkívül ügyes „húzással” a város elérte, hogy az útvám fizetése alól a vasúton érkező áruk se mentesüljenek.

1878-ban, az 1872 óta érvényes vámdíjszabályzatot, a „számos zavarra, nézetkülönbségre és egyenetlenségre” való hivatkozással kiegészítették. A kiegészítésben megállapították a városi vámterület határait, s a Déli és a GYSEV-indóházakat a vámterületeken kívülinek nyilvánították ki. Ennek az lett a következménye, hogy a „két pályaudvar és a város között közlekedő járműveknek szintén le kellett róniuk az útvámot, amely eredetileg csak a vámvonalon kívül fekvő helyekről a városba jövő járművekre volt megállapítva”.³⁽¹⁸⁶⁾

A Soproni Kereskedelmi és Iparkamara erről a helyzetről a következőket írta a miniszternek: „Ezt az intézkedést az érdekelt körök hallgatag túrték méltányossági szempontból, mert a két pályaudvar a város ház csoportján kívül és attól távol feküdt, s az összekötő kocsit jó karban tartása a városnak évenként pénzbe került.”⁴⁽¹⁸⁷⁾

Az 1890-es évekre ez a helyzet teljesen megváltozott. A város megnagyobbodott, a két pályaudvart már nem lehetett a városon kívül fekvőnek tekinteni. Sopron a pályaudvarra menő utakat kiköveztette, s azokon kövezetvámot is szedett.

A helybéli Iparkamara a megváltozott körülmények miatt úgy vélekedett, hogy a város útvámot az állomások és a város között közlekedő járművek után többé nem szedhet: „Nem jogos, ha egy jármű után, mely az út kövezetének használatáért már fizet, még a kövezet alatt lévő útért külön útvámot fizessen”.⁵⁽¹⁸⁸⁾

Az iparkamara számítása szerint egy vagon bort az út- és kövezetvám összesen 5 frt. 20 kr-al drágít meg.

Az éveken át húzódó ügy lezárásaként a város kénytelen volt a pályaudvari utakon az útvám szedését beszüntetni.

274A soproni útvám díjtételei 1872 és 1897 között nem változtak. Minden befelé jövő járműbe fogott, vagy a járműhöz kötött állat darabja után 6 kr-t kellett fizetni.

1897. március 10-én új vámszabályzat⁶⁽¹⁸⁹⁾ lépett érvénybe, a következő vámdíjakkal:

1. Minden szekér elé fogott igavonó	20 fillér
2. Minden ló, csikó; szekérhez kötve vagy vezetve	20 fillér
3. Minden szarvasmarha	8 fillér
4. Minden borjú, juh, kecske, bárány, gida	4 fillér
5. Minden sertés	2 fillér

Az útvámszabályzat kimondta, hogy az állatok tulajdonosa vagy vezetője, ha a felállított „útvámkötelezettség”-gel jelzett oszlopokat a város irányában átlépi, útvámot köteles fizetni. A vámszedő a kifizetett útvámért vámbárcát köteles kiszolgáltatni.⁷⁽¹⁹⁰⁾

Mely esetekben nem kellett fizetni útvámot?

A vámmentességek között megkülönböztetünk általános és eseti vámmentességeket. Témánk szempontjából az általános vámmentességek, melyek az egész ország területén érvényesek voltak, kevésbé érdekesek. Ezeket az 1890: I. tc. részletesen szabályozta.⁸⁽¹⁹¹⁾

Az eseti vámmentességek az adott település és a vámtárgy egymáshoz viszonyított földrajzi helyzetéből, a helyi speciális körülményekből és a szokásjogból fakadtak. A soproni útvám fizetése alól a következő eseti mentességek léteztek:

- a) Minden fafuvar a városi faraktárba és vissza;
- b) Minden fuvar a városi erdőből, ha saját szükségletére, saját fogatával szállítja a fát a soproni polgár;
- c) Minden a város határában termelt építőanyagot szállító fogat;
- d) Minden olyan fogat, melynek tulajdonosa bár a városon kívül lakik, de saját szükségletére szállít.

1897 tavaszán a fenti vámmentességek egyikét módosították. A filoxéra pusztítása miatt a gazdák egy része elszegényedett, s nem tudott saját fogatot tartani. Ezek a polgárok a városi erdőből megvásárolt fát kénytelenek voltak idegen fuvarossal hazaszállíttatni. Ezért a polgármester úgy döntött, hogy a saját szükségletre szállító soproniak minden esetben – idegen szekér használata esetében is – vámmentességet élvezzenek.

A város útvámszedési joga mellett igen jelentős volt a kövezetvámszedési joga is.

A két pályaudvarhoz menő útszakaszra a városnak a Kereskedelemügyi Minisztériumtól 1892-ben sikerült kövezetvámszedési engedélyt nyernie.

Az engedély a GYSEV indóházához vezető Erzsébet utca 452 m-es szakaszára és a Déli Vasút

teherpályaudvarához vezető bánfalvi út 569 m-es szakaszára szólt.

A két útszakasz kikövezésével Roschacher Antal mauthauseni vállalkozót bízták meg. A költségek igen nagyok voltak, majdnem 70 ezer forintra rúgtak.

A kövezetszám szedését engedélyező miniszteri leiratban a város vezetői a következő mondatot olvashatták: A város „vegye fontolóra, hogy egyes utcák vám alá helyezése helyett nem volna-e célszerűbb és a cím viszonyainak megfelelőbb az általános és egységes kövezetvám behozatala”.[9\(192\)](#)

275 Ez a gondolat indította meg a szervezést. Hosszas egyeztetések, tárgyalások, vámtarifaviták után 1897. január 1-jétől Sopronban bevezették az általános kövezetvámot. A díjszabás szerint azoknak, akik idegen határból jöttek és a városi kövezetvámot jelző sorompót átlépték, az alábbi vámot kellett fizetniük:

1. Üres szekér elé fogott igavonók db-ja	4 fillér
2. Rakott szekér elé fogott igavonók db-ja	10 fillér
3. Minden ló, marha	4 fillér
4. Minden csikó, borjú, sertés, kecske, juh, bárány	2 fillér
5. Minden egyfogatú bérkocsi, vagy magánkocsi	4 fillér
6. Minden kétfogatú bérkocsi, vagy magánkocsi	8 fillér

A díjszabás külön rendelkezett a vasúton érkező vagy onnét elküldött áruk utáni vámfizetésről. Minden árut 100 kg-ként 2 fillérrel vámostak meg. Élő állatokat attól függően, hogy milyen teherkocsival utaztak, 50 fillérrel, ill. 1 firt-tal vámostak el. A brennbergi kőszénbányából és Récényből a városba szállított kőszén után 100 kg-ként 2 fillért kellett fizetni.

Sopron a kövezetvámából befolyt összeget az útburkolatok előállításához szükséges évi tőke fedezetére és a fenntartásra költötte. A díjszabályzat megállapításánál a város vezetősége szem előtt tartotta, hogy „az ipar és kereskedelem túl ne terheltesék”.[10\(193\)](#)

A vámtárgyak csak egészen kivételes esetben álltak a tulajdonos kezelésében. Általában egy összegért, meghatározott időre bérbeadták a vámszedési jogot egy vállalkozónak. A vámbérlők, de különösen a vámszedők, nem tartoztak a népszerű emberek közé. Az utazók óhatatlanul is zaklatásnak élték át a vámostatást. A vámszedők életéről, a vámostatás hétköznapjairól kevés adat áll rendelkezésre. A vámsorompót általában lezárva tartották s a vámszedő behúzódott a vámszedőházba. Az utas lekászálódott a kocsiról, bement, majd kifizette a díjat. Ezután kijött a vámszedő, felemelte a sorompót. Szabad lett az út. Előfordult, hogy éjjel nem világították ki a sorompót s valaki nekiment. Mérges volt egyaránt a felébresztett vámszedő és az utas.

A mai napig elterjedt vélemény, hogy a vámszedés az ország gazdasági életének akadályozója. Mint minden sztereotípiá, ez is túlságosan leegyszerűsítő. Véleményem szerint, nem a vámszedés, hanem a jó út, a teherbíró híd hiánya okozott kárt. Önmagában a vámszedés nem volt „káros” vagy „hasznos”, hanem gazdasági szükségszerűség. Csak egy ilyen szempontból eredő megközelítés eredményezhet reális képet.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Adatok Gensel János Ádám életművéhez

Gensel neve Sopronban nem ismeretlen. Városunkban utcát neveztek el róla. Ezt 1945-ben – más német hangzású nevekkel együtt – megszüntették (ma Lenkey utca). Gensel működéséről legutóbb 1977-ben emlékeztünk meg Sopronban. Születése 300. évfordulója alkalmából a Magyar Gyógyszerészeti Társaság tudományos ülést rendezett. Azóta néhány újabb adattal bővültek ismereteink, ezek közreadása célszerű. Egyben alkalom nyílik arra is, hogy e neves tudós életéről átfogó képet adjunk.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Adatok Gensel János Ádám életművéhez / 1. A Gensel családról

1. A Gensel családról

Sopronban a „Fekete elefánt” gyógyszerterát 1642-ben Stephan János a Sárkány házból (ma Storno ház) átköltöztette a mostani Fő tér 2. alatti házba (ma Patikamúzeum). Egy év múlva Gensel Kornél gyógyszerész béreveszi tőle, majd 1646-ban meg is veszi 1200 forintért. Felesége, Eva Regina, Gensel halála után férjhez ment Bischof Gottfried gyógyszerészhez. Az özvegy 1665-ben végrendeletben fiára, ifjabb G. Kornélra hagyományozta a gyógyszerterát. G. Kornél városunkban botanikus kertet rendezett be, érdeklődése ezirányban élénk volt. 1703-ban halt meg. Özvegye: Zuanna Judit szakképesítés hiányában nem tudta vezetni a gyógyszerterát. Bérlet, vevőt sem talált. Egy darabig orvos fia, János Ádám kezelte még, de ez a gyógyszerterát hamarosan megszűnt. Ide költözött a „Fehér Angyal” gyógyszerterát. Zuanna Judit édesapja Z. Kristóf jogász és városbíró volt; Wittenbergben tanult.

Gensel János Ádám, a két Kornél leszármazottja a mostani Fő tér 2. alatti házban 1677. október 26-án született. 1720. augusztus 31-én halt meg.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Adatok Gensel János Ádám életművéhez / 2. Pályafutása

2. Pályafutása

Gensel János Ádám a Gymnasium Soproniense (Evangélikus Líceum) növendéke volt. 17 éves korában Jénába ment. Először természettudományi, filozófiai és részben teológiai tanulmányokat folytatott. Majd érdeklődése az orvosi hivatás felé fordult és beiratkozott az orvosi fakultásra. Nagy ambícióval tanult. Már 1799-ben tanulmányt írt „Aegrum ischuriam laborantem exhibens” címmel. Későbbi keltezésű önéletrajzában közli, hogy e cikk alapját édesapja betegsége szolgáltatta. Németországi tanulmányai után még néhány olasz egyetemet is meglátogatott (Bologna, Róma, Firenze, Velence).

1703-ban hazatért. Először Kismartonban, majd Sopronban működött. Itt 1710-ben elnyerte a megyei főorvosi tiszteletet. 1712-ben lett Esterházy gróf háziorvosa. Ugyanezen évben – munkássága elismeréseképpen – felveszik az 1677-ben alapított német Academia Naturae Curiosorum tagjai sorába. Ez az akadémia a neves Leopoldina elődje. Ennek a tudományos testületnek később még hét soproni orvos volt

tagja (Olajportréja a soproni Patikamúzeumban, vö. SSz. 1973, 59).

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Adatok Gensel János Ádám életművéhez / 3. Tudományos munkássága

3. Tudományos munkássága

Gensel János Ádámot kora neves polihisztorának kell tekintenünk. Munkássága elsősorban az egészségügy, a járványtan és az orvostudomány egyéb területeiről való. Édesapjától származott a botanika iránti érdeklődése, a gyógynövényekkel való gyógyítás (fitoterápia) lehetőségeinek kutatása. Ugyanakkor úttörő munkát végzett a meteorológia területén is.

Az orvostudomány és a botanika területéről már hazatérte után kezdett publikálni. Közleményeinek zöme az 1710 utáni időkből származik. A tárgykörök elég változatosak: rosszindulatú láz, az álomról, víziszony, hajhullás, magyar teák, néhány [277](#)anatómiai vonatkozás stb. Közleményeinek zöme az „Ephemerides”-ben jelent meg 1717-ig. Járványtani érdeklődését tanúsítja, hogy városunkban kezdeményezője volt a himlőoltásnak. Továbbá tanulmányozta a pestis elterjedését is.

Hazánkban valószínűleg Gensel végzett először műszeres meteorológiai megfigyeléseket, 1710 körül néhány éven át. Így 1711–1713 között Sopron környékén a csapadék, szél, hőmérséklet adatainak és a betegségek előfordulásának kapcsolatait kereste. Ugyanakkor az éghajlat és a szőlőtermés összefüggéseivel is foglalkozott.

Gensel ez irányú munkássága higiéniai-meteorológiai vizsgálódás volt. Ezt az ágazatot bioklimatológiának, biometeorológiának nevezik. E téren korát megelőzte. Munkássága később külföldön is követőkre talált. Hazánkban a XX. század közepén fejlődött erőteljesen ez az irányzat.

Gensel János Ádám a közéletben is fontos szerepet töltött be, városunk ismert polgára volt. Ugyanakkor kapcsolatot tartott fenn a német akadémiaival és Halle–Wittenberg egyetemével. Szociális érzékét tanúsítja, hogy élete vége felé végrendeletében 6000 forint alapítványt tett az Academia Naturae Curiosorum részére. Ez akadémia elnökének kellett az alapítvány felől 1721-től rendelkeznie. A kamatokból a német egyetemen tanuló soproni diákok részesülhettek volna. Az alapítvány hasznosítása adósságok, manipuláció miatt egy darabig szünetelt. Később az ugyancsak soproni Loew Károly Frigyes (1699–1741) bekapcsolódott az alapítvány kezelésébe és sikerült a hagyományozó szándékát érvényesítenie.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Adatok Gensel János Ádám életművéhez / 4. Patikamúzeum

4. Patikamúzeum

Itt őrizzük Gensel János Ádám mellképét (olajfestmény), továbbá sajátkezű önéletrajzának másolatát, orvosi pecsétjét, valamint a róla szóló közlemények különlenyomatait.

278A latin nyelvű önéletrajz eredetije a német Leopoldina Természettudományi Akadémia hallei levéltárában található. Ebben elsősorban egyetemi tanulmányaira vonatkozó adatokat közöl.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Adatok Gensel János Ádám életművéhez / 6. Meteorológiai Állomás

6. Meteorológiai Állomás

1974-ben a soproni állomás a Kurucdomb egyik, volt szélmalomnak épületébe költözött. Ekkor az Országos Meteorológiai Szolgálat Genselt ábrázoló domborművet állított fel a következő szöveggel:

„Gensel János Ádám Városi Főfizikus Tisztiorvos Sopronban 1710 körül néhány éven át meteorológiai megfigyeléseket végzett Magyarországon valószínűleg elsőként. Az ő emlékére állította e táblát az Országos Meteorológiai Szolgálat, amikor a Soproni Főállomás ide áttelepült 1974-ben” (vö. még SSz. 1988, 352).

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Adatok Gensel János Ádám életművéhez / 7. Javaslat

7. Javaslat

A bevezetőben említettem, hogy Gensel nevét egy téves, általános törlés tüntette el egy utcáról. Azóta több ízben tettünk kísérletet arra, hogy nevét ismét megörökítsük. Eddig ez nem járt eredménnyel. Városunk e neves polgára nevét külföldön is őrzik. A kiváló tudós munkásságát több közlemény értékelt. Láttuk, hogy szociális érzékű egyéniség volt.

Az utókor kötelessége, hogy Gensel nevét újból méltó módon megörökítse. Erre jó lehetőséget nyújthat, ha szülőházán, a Fő téren emléktáblát helyeznénk el.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nikolics Károly: Adatok Gensel János Ádám életművéhez / 8. Irodalom

8. Irodalom

Csapody, I.: A két Gensel (III. Magyar Gyógyszerésztörténeti Konferencia, Sopron 1976.); Kaiser, W.: Die Universität Halle-Wittenberg und die Ärzteschaft von Sopron im 18. Jh. (Wiss. Beiträge der Martin-Luther-Universität 1977/16); Kaiser, W.: Johann Adam Gensel. (Zahn-, Mund- und Kieferheilkunde 67, 42 (1979); Domonkos, O.: A soproni múzeum gyógyszerészeti, orvostörténeti gyűjteménye (A soproni múzeum gyógyszerészeti gyűjteménye c. kiadvány, Sopron 1968.); Halmai, J.: A soproni gyógyszerterek múltja a XVII. század végéig (A soproni múzeum gyógyszerészeti gyűjteménye c. kiadvány, Sopron 1968.); Nikolics, K.: Sopron Patikamúzeum (Tájak-Korok-Múzeumok 106. sz. 1982); Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp., 1982, 5417., 5418. sz.; Kocsis, K.: A gyógyszerészet megjelenése és fejlődése Sopron vármegyében a XVI. század végétől 1950-ig. (Gyógyszerészdoktori értekezés, Sopron 1986.)

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Metzl János: A „Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör” megalakulása Sopronban és első évi működése

Metzl János: A „Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör” megalakulása Sopronban és első évi működése

A „Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör” alulról jött kezdeményezés alapján, több hasonló baráti körhöz hasonlóan a Hazafias Népfront (HNF) keretében alakult meg Sopronban. Az előkészítő megbeszélésen, melyet a HNF 1987. okt. 30-ra hívott össze, részt vettek; Dr. Szendrei István, a HNF soproni szervezetének elnöke, Keresztény Richárd, a HNF titkára, Dr. Friedrich András, Dr. Kárpáti György, Kövessy 279 György, Krasznyánszky János, Krisch Alfréd, Dr. Metzl János, Rákóczy József és Szalay Csaba. Szalay Csaba előzetes tájékoztató megbeszélések alapján javasolta, hogy elsősorban Bécsújhellyel vegyék fel a kapcsolatot: egyrészt ez a város közel van Sopronhoz és hasonló nagyságú, másrészt ott is tervezik hasonló baráti kör megalakítását, ami lehetőséget nyújt a szoros együttműködésre. Az együttműködést azonban a Sopron közeli egész határmenti régióra ki kell terjeszteni. Az új baráti körnek a „Corvinus Magyar–Osztrák Baráti Kör” elnevezést javasolta, mivel Mátyás királyt mindkét városban tisztelet övezi, ami összekötő kapocs lehet a két város között. Mátyás király ugyanis, amikor Bécsújhely városa 1487-ben hosszú ostrom után meghódolt előtte, nemcsak megerősítette a város valamennyi kiváltságát, hanem díszes aranyozott ezüst serleget is ajándékozott a városnak, melyet azóta is féltett kincsként őriznek a városházán. Mátyás király lovagiasságát a mai napig sem felejtették el, emlékére minden évben ún. Corvinus-napokat rendeznek.

A Baráti Kör alakuló közgyűlését 1987. dec. 11-re hívták össze a Liszt Ferenc Művelődési Központ (LFMK) kamaratermébe. Az alakuló közgyűlésre kiküldött meghívón a Baráti Kör céljait a következőkben jelölték meg: „A népek barátsága szellemében ápolni a több évszázados magyar–osztrák kulturális hagyományokat, társadalmi, gazdasági és sport-, valamint jószomszédi kapcsolatokat. Éves program alapján, közös érdeklődésnek megfelelő kulturális, szakmai és sportprogramokat, rendezvényeket, találkozókat szervez. A programok kialakításánál figyelmet fordít a Tavaszi Napok, az Ünnepi Hetek, ill, a Szüreti Napok adta lehetőségekre, valamint az osztrák barátaink hasonló rendezvényeire. Azoknak, akik nyelvtanulásra és gyakorlásra együttműködő partnereket keresnek, a Corvinus-kör segíteni kíván a kapcsolatfelvételben”.

Az alakuló közgyűlésen az érdeklődők csaknem teljesen megtöltötték a LFMK kamaratermét, egy bécsújhelyi küldöttség, valamint az ORF burgenlandi stúdiójának munkatársa is megjelent. A közgyűlés keretében dr. Kurtán Sándor, a Magyar Népköztársaság volt bécsi nagykövete tartott előadást „Magyarország és Ausztria kapcsolatai napjainkban” címen. Ezután Szalay Csaba ismertette a kör céljait, a tervezett alapszabályt, valamint javaslatot tett a vezetőségre. Az alakuló közgyűlés az alapszabályt és a vezetőség névsorát egyhangúan elfogadta. Elnök: Dr. Metzl János. Alelnökök: Keresztény Richárd, Dr. Friedrich András, Dr. Gimesi Szabolcs. Titkár: Szalay Csaba. A vezetőség tagjai: Dr. Domonkos Ottó, Honyák József, Horváth József, Dr. Kárpáti György, Krasznyánszky János, Krisch Imre, Rákóczy József, Szigethy Dezső, Víghné Kovács Margit, Venesz Ernő és Dr. Winkler András. Pénztáros: Simon Erzsébet. Az ellenőrző bizottság elnöke Antal Vilmosné, tagjai Krisch Aladár és Puskás Árpád.

Miután az elnökség megkapta meghatalmazását, megkezdődhetett az érdemi munka. Az elnökség havonta ülésezett és szervezte a soronkövetkező rendezvényeket. Nagy segítséget jelentett, hogy 1988. márc. 4-én Bécsújhelyt is megalakult a Corvinus-kör testvéregyesülete „Österreichisch–Ungarischer Corvinus Kreis” néven, melynek elnöke Stephan Franye lett, titkára pedig Franz Pinczolits. A két kör azóta is a

legszorosabb baráti együttműködésben tevékenykedik.[1\(194\)](#)

A „Corvinus Kreis” már egy héttel megalakulása után, 1988. márc. 11-én bemutatkozott Sopronban, az Egészségügyi Továbbképző Intézetben rendezett összejövetelen, melyen Margit Moravek tartott színes diavetítéssel kísért előadást Alsó-Ausztria természeti szépségeiről. Az előadás után vetélkedőt rendeztek értékes díjakkal, többek közt néhánynapos tartózkodást sorsoltak ki Alsó-Ausztria legszebb üdülőhelyeire.[2\(195\)](#)

Márc. 19–20-án került sor a két kör vezetőségének ismerkedő találkozására Bécsújhelyt és Sopronban. Márc. 19-én Gustav Kraupa, Bécsújhely polgármestere [280](#) és a város vezetősége fogadta a városházán a két kör elnökségének képviselőit. Kölcsönös bemutatkozás és üdvözlőbeszéd után a polgármester megmutatta a küldöttségnek a város féltett kincsét, a Corvinus-kelyhet, majd a küldöttség beiratkozott a város díszkönyvébe, az ún. „Steinernes Buch”-ba. Délután városnézés és múzeumlátogatás volt műsoron. Este a két kör küldöttsége együtt jött Sopronba, ahol a Panoráma-szállóban beszélte meg a közös terveket. Másnap, márc. 20-án Sopronban volt városnézés, majd a bécsújhelyi küldöttség megtekintette a várostörténeti kiállítást és a Storno-gyűjteményt.[3\(196\)](#)

Az 1988. évben a következő rendezvényekre került sor:

Április 29. Horváth Zoltán főlevéltáros előadása a LFMK kamaratermében „Mátyás király és Sopron” címen.

Május 9. Diethardt Auner (gordonka) és Belanszkaja Auner (zongora) hangversenye a LFMK nagytermében.

Május 21. Kerékpáros csillagtúra a Bécsújhely–Sopron és Kismarton–Sopron útvonalon, melyen kb. 200 osztrák és 31 magyar kerékpáros vett részt. A kerékpárosokat Sopronban a Sportcentrum előtt a két baráti kör elnöke, Stephan Franye és Dr. Metzl János, valamint Mag. Schneeberger, Bécsújhely alpolgármestere és Gollnhoffer Sándor, Sopron tanácselnök-helyettese üdvözölte.[4\(197\)](#)

Június 4. Autóbuszos kirándulás Sopronból Bécsújhelyre és a Hohe Wandra. Ezt az első kirándulócsoportot de. a városházán fogadta Gustav Kraupa polgármester.[5\(198\)](#)

Július 1. „Zenélő Csarnok” a soproni Sportcentrumban. A műsorban osztrák részről a „Bucklige Welt Nord” fúvószenekar, a Wismatti Schulplattler népi táncegyüttes, magyar részről a Csornai Pántlika Ifjúsági Táncsoport, a bánfalvi német asszonykórus, a Lajtorja Népi Együttes, valamint a Soproni Ifjúsági Fúvószenekar szerepelt Dr. Friedrich András vezényletével. A rendezvényre népes bécsújhelyi küldöttség jött el, Stephan Franye, a Corvinus Kreis elnökének vezetésével. A rendezvény szervezőmunkáját Szalay Csaba titkár végezte.[6\(199\)](#)

Július 22–31. „Caroussel ’88” vásár Sopronban a Sportcentrumban. A vásárt ugyan nem a Corvinus-kör rendezte, de a tárgyalások a két Corvinus-kör közvetítésével indultak meg.[7\(200\)](#)

Augusztus 19. A bécsújhelyi vásár magyar napja. Erre meghívást kaptak a nyugat-magyarországi városok tanácselnökei és a két Corvinus-kör vezetősége is. Sopron város tanácsát Ulrich József tanácselnökhelyettes, Zalaegerszeget Kustos Lajos tanácselnök, Kőszegre Preininger Ferenc tanácselnök képviselte. A vendégeket Gustav Kraupa polgármester fogadta a városházán. A csornai Pántlika Ifjúsági Táncsoport és a bánfalvi német asszonykórus de. a város főterén, de. a vásáron adott műsort.[8\(201\)](#)

Augusztus 21. Corvinus-kupa vitorlásverseny a magyar Fertőn, a fertőrákosi öbölben. A bécsújhelyi Corvinus Kreis által adományozott szép vándorserleget a Corvinus-kör elnöke adta át a győztes csapatnak.

Szeptember 21. A „Corvinus-napok 1988” megnyitója Bécsújhelyt, melyen a Soproni Corvinus-kör vezetősége is képviseltette magát. Ennek keretén belül több magyar kiállítás nyílt. Körünk a Corvinus-szállóban szervezte Katona Áron Sándor tűzzománcművész kiállítását.[9\(202\)](#)

281 *Szeptember 24–25.* Oldtimer Cross Rallye. Útvonal: Sopron–Balf–Fertőrákos–Sopron–Kelénpatak–Ruszt–Kismarton–Kőhíd–Bécsújhely. Szept. 25-én Bécsújhely főterén ügyességi verseny, ahol a zenét a Soproni Ifjúsági Fúvószenekar és a „Löwer Buam” szolgáltatták. Ez alkalommal 87 magyar kerékpáros ment Bécsújhelyre.[10\(203\)](#)

Szeptember 24. Autóbuszos kirándulás Bécsújhely–Rozália–Fraknó útvonalon.

Szeptember 29-től kezdve a két Corvinus-kör kezdeményezésére minden csütörtökön ingyenes bevásárló autóbuszok indulnak Sopronból Bécsújhelyre. Az első utakat Bécsújhely városa, a továbbiakat 40, Corvinus-tagsággal rendelkező bécsújhelyi kereskedő finanszírozta.[11\(204\)](#)

Október 8. Szüreti multság Sopronban a Táncsics-pincében, melyen bécsújhelyi vendégek is résztvettek.

Október 22. A Corvinus-kör vasútbarát csoportjának autóbuszos kirándulása Puchbergbe és a Schneebergre.

November 7. A soproni állami kereskedelem vezetőinek látogatása a bécsújhelyi kereskedelmi kamaránál.[12\(205\)](#)

November 14. A Corvinus-kör örökös tiszteletbeli tagját, Dr. Friedrich Károlyt Sopron és Bécsújhely városok baráti kapcsolatai érdekében kifejtett több évtizedes tevékenységéért Bécsújhely városa az ún. „Silberne Nadel” kitüntetésben részesítette. A kitüntetés ünnepélyes átadásán a soproni Corvinus-kör vezetősége is képviseltette magát.[13\(206\)](#)

November 21. Az új Dogro Áruház megnyitása Bécsújhelyt, melyre körünk vezetőségét is meghívták.[14\(207\)](#)

November 24. A Soproni Városi Tanács Kórháza 9 tagú küldöttsége a Corvinus-kör szervezésében megtekinti a bécsújhelyi kórházat, mentőállomást és mentőhelikoptert.[15\(208\)](#)

December 8. A Soproni Zeneiskola növendékeinek Corvinus hangversenye a LFMK-ban.

December 20. A bécsújhelyi kereskedelmi kamara viszontlátogatása Sopronban az állami kereskedelem vezetőinél.

A két Corvinus-kör segítségével közvetlen kapcsolatot létesített Bécsújhellyel a Soproni Ifjúsági Fúvószenekar, a Zeneiskola és a Biliárdklub. Megtörtént a kapcsolatfelvétel a bécsújhelyi és soproni Vöröskereszt között, a bécsújhelyiek segélyszállítmányokat küldtek az erdélyi menekültek részére.

A Corvinus-kör kapcsolatot tart a budapesti Magyar–Osztrák Baráti Körrel. A decemberben Budapesten rendezett magyar–osztrák történelem szimposionon a Corvinus-kör képviselőjében Hárs József vett részt.

Az alakuló közgyűlésen 110 fő lépett a kör tagjai sorába. A taglétszám az év folyamán folyamatosan növekedett és az év végére elérte az 500 főt. Ezenkívül 6 kollektíva tagja a körnek. A tagok közt nem

soproni lakosokat is találunk Budapestről, Győrből, Szentendréről, Pécsről és Debrecenből is. A tiszteletbeli külföldi tagok száma 17, ebből 16 osztrák és 1 NSZK-beli.

A vezetőség nyelvgyakorlás céljából diákcsere-t is tervezett, ez azonban osztrák cserepartnerek hiányában nem valósult meg. 1989-ben újra megkísérlik.

Az elért eredményeket a kör csak kezdeti lépésnek tekinti. Legfőbb célja, hogy tevékenysége ne merüljön ki a hivatalos rendezvényekben, hanem közvetlen kapcsolat jöjjön létre a két város és a két régió lakossága, az azonos érdeklődésű csoportok és szervezetek között.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

---

282 MEGEMLÉKEZÉSEK

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Sarkady Sándor: Major Jenő (1922–1988)

Sarkady Sándor: Major Jenő (1922–1988)

Ha valahol azt hallom, hogy „Családi kör”, Arany János verse mellett mindig felképzik bennem Kónya Lajos *Soproni évek* c. könyvének egy részlete is:

„Pironkodva kopogok be hozzájuk, együtt reggelizünk, meleg kávé gőzölög az asztalon, friss jó illatú kiflik csábító mosolya, vaj, gyümölcsíz. Major néni tán nálam is szemérmesebben teszi elém a jófalatokat, mintha ő szégyellné, hogy nekem nincs reggelim. Tízórait is csomagol, ne álljak nyálatom nyelve az iskolaudvaron, félre. Özvegy tanítóné... Halk szavú, vékony kis asszony, három gyermeket nevel föl kis nyugdíjából. Samu már ötödéves, Laci évfolyamtársam, Jenő licista, az egyetlen, aki nem tanítónak készül. Értelmes, komoly fiúk, nagy beszélgetések és viták folynak náluk délutánonként, szívesen betérek hozzájuk mindig, ha arra visz utam”.¹⁽²⁰⁹⁾

Ennek a családi körnek csonkán is meghitt melege, magávalragadó szellemi kisugárzása engem is rabul ejtett. Jó húsz évvel később én is majd mindennapos vendég lettem az Ógabona tér 14. szám alatt meghúzózó udvari lakásban, ahol akkoriban, a szerterebbent családból már csak a középső fiú lakott ezüstkontyú, madártörekeny édesanyjával. Vasárnaponként én is megkóstolhattam még Major néni finom süteményeit, Laci pedig, aki akkoriban dolgozta ki a felsőfokú óvónőképzés első tantervi programját, barátjául fogadott.

Az ő révén ismerkedhettem meg öccsével, a család szemefényével, az akkor már a Műszaki Egyetemen tanító Dr. Major Jenővel. (Mint később kiderült, Jenő viszont az én bátyámat ismerte baráti közlelől, még az Eötvös Collegiumból.)

Első találkozásunk 1961 nyarára esett: Jenő a feleségével, Jolival és kisfiával látogatott haza Sopronba. Ma

is látom kedves alakját, amint ott állt a meghitt „családi kör”-ben, az Ógabona téri otthon nagyszobájában, háta mögött a könyvespolc s a falon Luther és Melancton képe. Mielőtt megszólalt, már pusztán megjelenésével megkapott. Ritkán láttam az övénél beszédesebb arcot. Vonásait a női szem szépnek, a férfiszem csillogóan értelmesnek, a gyermekszem jóságosnak érezhette. S a külső megjelenés harmonizált a lélek belső gazdagságával.

Már az első beszélgetésünk után szívembe zártam ezt a végtelenül rokonszenves, kivételes értékű embert. Sokoldalúsága, ismereteinek mélysége tiszteletet parancsolt. Nemzetnevelői elkötelezettsége, a jövő magyar nemzedékért érzett felelőssége lelkiismeret-ébresztő volt. Az emberi méltóság megőrizhetőségébe vetett hite a csüggedőnek is erőt adott.

Földi időnk közös negyedszázada alatt nem találkoztunk túl gyakran személyesen; soproni és pesti együttléteink nyomán mégis maradandó életérzés fakadt bennem iránta: a barátság, a becsülés és a szeretet érzése. És még valami. Biztonságérzés valahol a szívem mélyén. Jó volt tudni, hogy az ingatag talajon épült, szétzüllő emberi kapcsolatok világában is vannak biztos pontok. Vannak jellemek, eligazító sarkcsillagok, mert élnek köztünk Major Jenők is.

Halálának híre mélyen lesújtott. Lélekben azok között voltam, akik a sírjánál végső búcsút mondó jó baráttal együtt érezték: „Az én szívemben örökre üres marad a helyed.”

*

1922. február 15-én született a Sopron megyei Felsőszakonyban. Édesapja evangélikus kántor-tanító, a játékos olvasás-írás tanítási módszer megalkotója, édesanyja helybéli földművesek ivadéka. Hárman voltak testvérek. Korán elhunyt [283](#)édesapja helyett édesanyja és testvérbátyjai nevelték. És nevelte őt az ősi dunántúli falu is a maga tiszta közösségi szellemével, százados szokásaival, romlatlan magyar nyelvvel. Későbbi életútját, munkásságát, emberi magatartását megszabták ezek az ősi gyökerek.

1929-ben, édesapja halála után, a család Sopronba költözött, ahol bátyjai – a későbbi kiváló pedagógusok – az evangélikus tanítóképzőt végezték, ő maga pedig 1932-től a nagy múltú evangélikus líceum diákja lett.

A Csaba József által alapított legendás Nyugati Őrszem címlapját a licista Major Jenő tervezte. A soproni hegyeken vártát álló, szálfatermetű kuruc vitéz a német expanzióval szemben a végvári őrszem jelképeként magasodik a város fölött.

Az ifjú Major Jenő korán jelentkező tudósi hajlamáról, elmélyült alaposágáról vallanak a nevezetes diáklapban közzétett írásai is; többek között a Nyugati Őrszem emlékfüzetében megjelent tanulmánya a 150 éves Magyar Társaságról, amelynek főjegyzője volt. A tudás- és jellemformáló diákévek után, 1940-ben kitűnő eredménnyel érettségizett.

A sokoldalú, tehetséges fiatalember tanári pályára készült és a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem történelem-földrajz szakára iratkozott be. Ugyanekkor mint kivételes képességű bölcsészhallgatót, felvették az Eötvös Collegium tagjai közé. A szabad Eötvös Collegium őt választotta utolsó szeniorának. Egykori kollégiumi társai ma is úgy emlékeznek vissza rá, mint aki a magyar szellemi és erkölcsi elit szétveretése idején „maga lett volna a Collegium géniusza; a bátorságnak, a kötelességnek, az ismeretnek, a szorgalomnak, a világosságnak, a rendnek, a jóakaratsnak testbe öltözése”.

A visszaemlékezés igazát bizonyítja Keresztúry Dezső újkeletű esszé-memoárja is, amely külön foglalkozik Major Jenő példás helyállásával és máig útmutató nézőpontjával, miszerint a felsőoktatásban „a pártpolitikai és szociális hangsúlyú állásfoglalásokat mindenképpen a művelődéspolitikaiaknak kell, főhangsúlyosan, kiegészíteniük”.²⁽²¹⁰⁾

Egyetemi tanulmányai során különösen az emberföldrajz, ezen belül a településföldrajz keltette fel Major Jenő érdeklődését. 1944-ben szakvizsgázott; mestereinek Mályusz Elemért és Mendöl Tibort tekintette. A szakvizsgát követően adjunktusként Mendöl Tibor professzor irányítása alatt kezdett dolgozni, aki később, 1958-ban utódjának szerette volna meghívni őt a tanszékére.

1945-ben az Országos Széchényi Könyvtár térképtárában, majd 1947-ben a Kelet európai Intézetben tevékenykedett. Ebben az évben szerzett bölcsészdoktorátust ²⁸⁴emberföldrajzi, fizikai földrajzi és egyetemes történeti tárgyakkal. Doktori értekezését a fölnevelő város, Sopron városföldrajzáról írta.

A Kelet európai Intézetben a Vas megyei Őrség gazdasági-társadalmi fejlődésének és a földrajzi környezetnek a kapcsolatával foglalkozott. Ekkor alakult ki a rá annyira jellemző megközelítési mód, a földrajzi környezet és a településtörténet összefüggéseinek komplex vizsgálata.

Az embernek a mérnöki munkában megnyilatkozó tájálalakító tevékenysége került érdeklődése homlokterébe. Ez az érdeklődés határozta meg későbbi témaválasztásait is. Ezért, amikor a Kelet európai Intézet megszűnt, néhány, az akkori történelmi, illetve társadalmi-politikai helyzetből fakadó, kitérővel, a Budapesti Műszaki Egyetemen, a Városépítési Tanszéken a MTA által szervezett, településtervezéssel foglalkozó csoporthoz mint tudományos főmunkatárs csatlakozott. Itt sokoldalú tevékenységbe kezdett, amely felölelte a városi ellátóvezetek tervezésének módszertani problémáitól kezdve, a magyar város- és falutelepítés és tervezés múltján át, a mezőgazdaság és településtervezés elméleti és módszertani kérdéseig a hazai településtudomány számos fontos területét.

Ezzel kapcsolatos dolgozatait önálló könyvben, illetve különböző szakfolyóiratokban, többek között a Településtudományi Közleményekben és a Soproni Szemlében jelentette meg.

Emellett részt vett Akali és Uszód falvak úttörő jelentőségű településtudományi felmérésében, valamint az „Uszód” és a „Debrecen” c. oktatófilmek elkészítésében.

Az 1960-as évektől tevékenységének súlypontja a középkori magyar települések, településtípusok tanulmányozására helyeződött át. Így úttörő módon foglalkozott a középkori magyar vásárhelyek történeti-földrajzi feldolgozásával és egyes települések, mint pl. Sopron, Mogyoród, Feldebrő, Heves, Raja stb. településtörténetének tanulmányozásával. Tudományos módszerének lényege a régészeti, az okleveles, valamint a szakirodalmi anyag és a térképek információinak magas szintű szintézise volt.

A Magyar Urbanisztikai Társaságnak, a MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának és – 1972 és 1980 között – a Soproni Szemle szerkesztő bizottságának volt a tagja. Számos alkalommal volt kandidátusi értekezések opponense, jóllehet saját maga tudományos fokozatot nem szerzett; összefoglaló nagy művével már nem tudott elkészülni. Az emberi okokat és a mostoha körülményeket, az elhatalmasodó betegséget és az önmagával szemben mindig kíméletlenül magasra állított mércét együttesen okolhatjuk ezért a – ma már pótolhatatlan – veszteségért. Méltán hangzott el koporsója fölött: „Major Jenő tipikus magyar tudós; nemcsak a szakterületének pompás ismerője, hanem az egész szellemi életnek született zászlósura. Annál, amit aprólékos kutatások nyomán megírt, s ami alapvető eredményekkel szolgál, csak az nagyobb, amivel adós maradt”.

Major Jenő 1986-ban vonult nyugdíjba, de mint tudományos tanácsadó élete végéig segítette tanszéke munkáját. Halála után a Budapesti Műszaki Egyetem címzetes egyetemi docenssé nevezte ki.

1988. július 2-án halt meg, 13-án a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugovóra egyháza, az evangélikus egyház szertartása szerint. A sírnál, barátai, tisztelői, a volt Eötvös kollégisták nevében Dr. Kicsi Sándor vett tőle végső búcsút megrendítő, szívemelő beszéddel.[3\(211\)](#)

Gyászjelentésén Váci Mihály mély értelmű, fájdalmas sorai állnak:

„Olyan csend van így nélküled,
Hogy szinte hallani,
Amit még utoljára
Akartál mondani.”

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Sarkady Sándor: Major Jenő (1922–1988) / Major Jenő főbb munkái:

285 Major Jenő főbb munkái:

Ifjú Erdély, Nyugati Őrszem, 1939/2. sz. 23. p.

Az Ifjú Magyar Társaság vázlatos története, 1890–1940. A Nyugati Őrszem Emlékfüzete a Magyar Társaság 150 éves évfordulója alkalmából, 1940, 10–12.

Az Ödenburg név keletkezésének háttere, SSz. 1955, 68–74.

A XIV. század végi Sopron topográfiájának néhány kérdése, SSz. 1956, 122–140.

Régi és új Kollégiumok. Valóság, 1946. október

Mezőgazdaság- és településtervezés. Perényi–Faragó–Major 1962 (könyv)

A magyar városok ellátóvezete, Településtud. Közlemények 1952, 2. sz.

A regionális tervezés alapkérdései, Településtud. Közl. 1953, 5. sz.

A településtudomány feladatai a faluépítésben. Településtud. Közl. 1954, 6. sz.

A faluvizsgálatok célja és tartalma Településtud. Közl. 1954, 6. sz.

A középkori magyar városkép problémájához. Településtud. Közl. 1955, 7. sz.

A városkörnyéktervezés metodikája. Településtud. Közl. 1956. 8. sz.

Egy Duna menti falu településtud, vizsgálata. Településtud. Közl. 1956. 8. sz.

A magyar mezőgazdasági településhálózat fejlődésének kérdései. Településtud. Közl. 1957, 9. sz.

Szemponatok a faluépítési hagyományok kutatásának módszeréhez. Településtud. Közl. 1959, 11. sz.

A teletípusok kialakulásának kezdetei Magyarországon Településtud. Közl. 1960, 12. sz.

A külterületi lakóhelyek vizsgálatának településhálózati vonatkozásai Településtud. Közl. 1962, 14. sz.

A magyar városhálózatról. Településtud. Közl. 1964, 16. sz.

A magyar falvak morfológiai sajátosságainak néhány vonása, Településtud. Közl. 1965, 17. sz.

A városlaprajz mint a korai magyar várostört. forrása (Sopron belváros kialakulása) Ép. és Közl. tud. Közl. 1965.

A magyar városok és városhálózat kialakulásának kezdetei

Településtudományi Közlemények 1966, 18. sz.

Information Hungary, Pergamon Press Oxford Természeti földrajz 1968 (könyv)

Hazánk Magyarország. Főszerkesztő: Erdei Ferenc, Természeti földrajz. Akadémia Kiadó, Bp. 1970,

26–48.

A magyar városok szerkezeti jellegzetességei és azok kialakulása. Településtudományi Közlemények 1971, 23. sz.

Adalékok a két világháború közötti magyar településfejlődés történetéhez. Településtudományi Közlemények 1974, 24. sz.

Karcag településtörténete és a városkép alakulása. Karcagi várostörténeti tanulmány. Ép. és Közl. tud. Közl. 1974.

Adatok a feldebrői templom keletkezésének település- és birtoktörténeti háttéréhez. Ép. és Közl. tud. Közl. 1976.

Miskolctapolca fejlődése a terület funkcionális változásainak tükrében. Településtud. Közl. 1978, 27. sz.

Heves településtörténeti áttekintése, Heves m. kiadvány 1981.

Vecsés és környékének természeti földrajza. A Vecsés története c. műben. 1986.

Abony és környéke természeti földrajza. Az Abony története c. műben. 1987 (sajtó alatt).

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

---

286 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hegedűs András: A történelem és a hatalom ígázatában. Budapest, 1988, Kossuth Könyvkiadó, 353 lap

Hegedűs András: A történelem és a hatalom ígázatában. Budapest, 1988, Kossuth Könyvkiadó, 353 lap

A szerző nevével először középiskolás koromban találkoztam, amikor a Berzsenyi Gimnáziumban – az egykori Líceumban – Ijjas Lajos matematikatanárunk többször emlegette, mint kiváló tanítványát a számok tudományában. A bencés gimnáziumból – annak államosítása után, amely még egy évig „Fényi Gyula Gimnázium” néven működött – osztályunk mintegy fele az ugyancsak államosított evangélikus líceumot választotta tanulmányai folytatása színhelyéül. A többiek a „reált”, a Széchenyi Gimnáziumot, amely eredetileg is állami iskola volt. Azt hiszem, mindez ma már szintén adalék a soproni helytörténetíráshoz, de a későbbiek megértéséhez is.

Aki még nem ismerte volna a politikust: Ijjas tanár úr lenyűgöző „mesélő óráin” megismerhette Hegedűs András nevét. Hegedűs András pedig, most megjelent könyvében, ugyancsak nagy szeretettel emlékezik rá. Azt írja, hogy az ország egyik legrégebbi középiskolájának tanári kara hűen ápolta az iskola tradícióit és

viszonylag jó hírrel is dicsekedhetett a két világháború között. Egyszóval jó tanári kar volt ez! A matematika-fizika tanárt, Oraveczet (későbbi magyarosított nevén Ijjas Lajost) szerette a leginkább. Ő szerezte számára a tanítványokat és igen sokra tartotta. Nyitottnak mutatkozott a világ problémái iránt is. Így igaz! Hegedűs András úgy emlékezik, hogy kiszámíttatta velük, ha a németek olyan ütemben bombázzák Londont, mint ahogy 1940-ben, akkor még London nagy része virágzó város marad 2000-ben is. Ebben az egyházi iskolában nyíltan agitált a vallásoktatás ellen és azt mondta, ha elcsapják, elmegy fejszámolóknak a cirkuszba. Hihetetlenül tudott számolni – ezt a osztályunk is tapasztalhatta. Hegedűs írja: Valóban kitűnően számolt. Nem tudott beletörődni a kisváros filiszterségébe. Egy ideig, a háború után, ugyan igazgatóvá is kinevezték, de mind mélyebbre süllyedt az alkoholizmusba, s talán ez vitte a sírba.

Hegedűs András könyvének ismertetése kapcsán itt most egy elfelejtett kiváló képességű soproni tanárra is emlékezem, aki legalább ennyit megérdemel.

Soproni éveiből Hegedűs szívesen emlékezik Pröhle Jenőre is, akit nagyon szeretett, becsült. Görögöt és filozófiát tanított és sok bátorítást adott számára. Idézek a könyvből: „Az iskola tanári karában sajátságosan ütközött a német tradíció (osztályfőnökünk, Spanner Géza erősen németes akcentussal beszélt a magyar nyelvet), amelynek képviselői főleg az idősebb tanárok közül kerültek ki, és egy magyar népies megújulást képviselő tanári csoport – Benkő László, Szabó József, Kamondy Zoltán. (Nagy örömmel vettem kezembe a »Soproni líceum« című könyvet, bánatomra a szokványos megemlékezések halmozódnak benne, legtöbbször reális elemzések nélkül.)”

„A soproni evangélikus líceumban” című fejezetből megtudjuk, hogy Hegedűs András 1938 őszén iratkozott be a hatodik osztályba, Sopronba költözött egy girbegurba, kis meredek utcába kosztos diáknak. Itt harmadmagával élt egy német ajkú házaspárnál, sokat olvasó, könyvtározó életmódot folytatott s gyakran magányosan, egyedül járta a soproni erdőket, vagy ült a városi könyvtárban. Albérlőként egy 80 év körüli nyugdíjas, német anyanyelvű pap lakott a szomszéd szobában, akinek a magyar versírás volt a kedves időtöltése. Hegedűs stilizálta ezeket, bár mint megállapítja, bizonyára nem születtek remekművek ebből az együttműködésből.

287A már említett magyar népies megújulást képviselő tanári csoport révén kezdett megismerkedni a népi írókkal. Ösztönös úrgyűlölete vonzotta feléjük. 1938 és 1941 között tanult Sopronban és ez alatt az idő alatt olvasta Veres Péter, Németh László és Féja Géza írásait, akik itt előadást is tartottak. Kedvenc írói azonban Móricz Zsigmond és Szabó Dezső voltak. A nyilas mozgalom kezdettől fogva ellenszenvet váltott ki belőle. Egyik nyilas osztálytársával fogadott egy liter borban vagy egy pengőben, ami akkoriban Sopronban ugyanazt jelentette. A tét az volt, hogy a nyilas párt nem fog abszolút többséget kapni. A fogadást megnyerte, de a nyilasok Sopronban is erőteljesen előretörték. Negatív következményei később tragikussá váltak.

A soproni líceum légkörében idegen volt a politikai értelemben vett jobboldaliság. A magyar nemzeti, sőt sovíniszta érzelmek domináltak, amelyek azonban átszövődtek tradicionális németellenességgel és népi radikalizmussal. Ez hatott rá is, megtévezve úrgyűlölettel, ami a baloldali pártokhoz vonzotta anélkül, hogy közeledett volna feléjük.

Különös vallomás következik: „A líceum nem jelentette számomra az alma matert. Talán másként alakul ez, ha nem az utolsó három, hanem nyolc évben vagyok licista. Most inkább viszolygással olvasom, vagy ritkán látogatott osztálytalálkozókon hallgatom a hozsannákat az iskolánkról és tanárainkról, inkább a dolgok fonákját látom, de ennek feltárásához a találkozókön ünnepontóként nincs sok kedvem. Miért

bolygatnám meg a velem együtt élemedett korú emberek gyerekes illúzióit!” Én ezt ellentétesnek érzem a korábban írtakkal, illetve ismertettekkkel.

Elolvasásra ajánlom „Az egykori Sopron megye és a Rábaköz” című fejezetrészt is, ahol olyasmit is olvashatunk, hogy a Sopron megyeiek az ország leeurópaiabb lakosságának tekintették magukat, ahol leginkább érvényesültek a nyugati modernizációs folyamatok. Ezért a lokálpatrióták kis hivatkozással „kultúrsaroknak” nevezték megyéjüket. Ugyancsak ajánlom a „Falvak – ahová családom történetének száilai vezetnek”, a „Rábapordány”, „Szilsárkány társadalma a két világháború között”, „Szilsárkány mezőgazdasága a két világháború között” és a „Szülőfalum ma” című fejezetrészeket.

A végig izgalmas életrajzi elemzés még a későbbiek folyamán is vissza-visszatér József László 1980-ban, a Soproni Füzetekben. Ugyancsak ő az, aki – két évvel később – Sopronhoz, Sopron vármegyéhez, hiszen a szerző későbbi politikai pályafutása során visszatérően kapott itteni feladatokat. Itt működött miniszteri biztосként 1945-ben. Egy alfejezetben párhuzamot von Zemplén és Sopron megye között.

Hiller István

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dávidházy István műszaki tanácsadó, Soproni Szőnyeggyár, 9400 Sopron, Kossuth Lajos u. 14.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Király Tibor GYSEV-főtanácsos, Sopron, Deák tér 67.

Dr. Mikó Sándor ny. főiskolai docens, 1071 Budapest, Dembinszky u. 38.

Ruhmann Jenő okl. kohómérnök, 9400 Sopron, Szabadság körút 97.

Hárs József olvasószerkesztő, 9400 Sopron, Deák tér 21/23.

Dr. Fried István tszv. egyetemi tanár, 1072 Budapest, Akácfa u. 30.

Dr. Kiss Jenő egyetemi docens. 1052 Budapest, Pesti Barnabás u. 1.

S. dr. Frisnyák Zsuzsa muzeológus (Közlekedési Múzeum), 1426 Budapest, Pf. 37

Dr. Nikolics Károly c. egyetemi tanár, Sopron, Kis János u. 1.

Dr. Sarkady Sándor főiskolai tanár, 9401 Sopron, Pf. 112

Dr. Hiller István egyetemi könyvtári főigazgató, 9401 Sopron, Pf. 132.

1989. XLIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Dávidházy, Stefan: Tuchwalken in Ödenburg (Deutscher Auszug)
Mollay, Karl: Hausgeschichte und Stadtgeschichte im Mittelalter (III. Teil)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Mollay, Karl: Harka, der ungarische Name von Harkau soll wieder eingeführt werden!
Mollay, Karl: † Jenő Házi von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften als korrespondierendes Mitglied wieder eingesetzt

Kleine Mitteilungen

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie, Sechzehnte Mitteilung
Mikó Alexander: Geschichte des Marktes Losen im 16–17. Jahrhundert
Ruhmann, Jenő: Geschichte der Umgebung bei der Unterführung am Frankenburg Weg
Hárs, Josef: Alexander Joós und seine Gedichte
Kiss, Jenő: Kinder aus Mihályi im Tausch bei Deutschen in Westungarn
Frisnyák, Susanna: Verkehrsmauten in Ödenburg in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts
Nikolics, Karl: Zum Lebenswerk von Johann Adam Gensel

Kulturelles Leben in Ödenburg

Metzl, Johann: Ein Jahr des „Vereines Corvinus für Ungarisch–österreichische Freundschaft“

Nekrologe

Sarkady, Alexander: Jenő Major (1922–1988), Historiker und Siedlungsforscher

Bücherschau

Hiller, Stefan: Hegedüs, Andreas: Im Banne von Geschichte und Macht. Budapest, 1988 (ung.)

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A. Bohnsack: Spinnen und Weben. Reinbek bei Hamburg, 1981, 118.

2 (Megjegyzés - Popup)

A személynevek utáni zárójelbe tett számok a Házi Jenő Soproni polgárcsaládok 1535–1848 (Bp., 1982). c. műve irányítószámai.

3 (Megjegyzés - Popup)

Főképpen ácsok által használt hosszérték a XVI–XVII. században. Egyes források szerint fél bécsi röffel volt egyenlő, mások szerint ennél valamivel több. Az első változat alapján a kerek átmérője $5,5 \times 0,7775 = 4,27625 : 2 = 2,14$ m. Vö. még Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. sz. végéig. Bp., 1978.

4 (Megjegyzés - Popup)

A XVI. században a tóalmi völgyet még *Attengrabennek* hívták. 1587-ben három tó volt benne, mert a számadáskönyvben „mittere Teuchtmüll im Attengraben”-ről olvashatunk (182. b.).

5 (Megjegyzés - Popup)

A mesterség, a keresztnév és az időpont egybevetése alapján valószínű, hogy Peter Schön (9824) volt a szóbanforgó kőműves.

6 (Megjegyzés - Popup)

Mon. Hung. Hist. XXVII. Tört. Naplók 1663–1719, 468.

7 (Megjegyzés - Popup)

A latin nyelvű ügyszer fordítását Horváth László úrnak ezúton is köszönöm.

8 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy I.: A soproni és ebenfurti posztós céh kallózási szerződése 1811-ből. SSz. 1955, 129; Ua.: A soproni posztóscéh védekező iratai 1697–1821. (Előadás a VI. Kézművesipar-történeti Szimposiumon: Veszprém 1988.)

9 (Megjegyzés - Popup)

Geschäfts- und Auskunfts-Kalender für das Jahr 1859, A. Seyring, Ödenburg.

10 (Megjegyzés - Popup)

A szövegben közölt levéltári jelzetek kivétel nélkül a SVL anyagaira vonatkoznak. A jelen tanulmány összeállítása során tanúsított segítőkész együttműködésükért dr. Horváth Zoltán levéltári igazgatónak és

munkatársainak itt is köszönetet mondok.

11 (Megjegyzés - Popup)

Krausz Lajos posztósmester úr (a szövegben említett K. L. 1905-ben született fia) közlése

12 (Megjegyzés - Popup)

Szemanúk közlése az 1950-es évek elejéről.

13 (Megjegyzés - Popup)

Szűts Kázmér ny. terv- és üzemgazdasági osztályvezető közlése.

14 (Megjegyzés - Popup)

Vö. II/4: 7, 45, 67, 119, 137, 155, 172, 186, 200, 223.

15 (Megjegyzés - Popup)

Ingatlan vagyonát 10 dénárfontra becsülik (1459, 1463); adója 60 dénár (1459), 40 dénár (1461), 60 dénár (1462), 40 dénár (1463. 1464). Vö. II/4: 116, 133, 157, 174, 188, 202, 225.

16 (Megjegyzés - Popup)

Háza a Fő téren, a mai Storno-ház helyén állott. Az alapítványra vö. SSz. 1941, 157–158.

17 (Megjegyzés - Popup)

A kehely hamarosan eltörött: kijavításáért és újra aranyoztatásáért Ágoston soproni ötvös előre 4 dénárfontot kért, amelyből a munka elkészülte után 2 dénársolidust visszaadott. Ezután az új javadalmasnak a kehelyt újra kellett szenteltetnie (*wider weichen hat lassen*).

18 (Megjegyzés - Popup)

Neve (*Wynnpassinger, Wynppessinger, Bynpessinger*) a 7 ausztriai Wimpassing vagy pedig az ugyancsak ausztriai 5 Windpassing falvak egyikének nevével függ össze. Innen származhatott a mai javadalmasunk. A Sopron vármegyei Wimpassing (ma: Burgenlandban, 1663 óta magyarul *Vimpác*) itt bizonyára nem jöhet szóba, hiszen e falu német nevét csak 1521-től kezdve ismerjük, ómagyar *Cseke, Cseki* nevét viszont 1376–1457-ig adathozhatjuk (vö. Nagy Imre: Sopron vármegye története. Sopron, 1891, 11., 397). A falu ómagyar nevét 1490 táján válthatta fel a betelepült németesség által hozott német név.

19 (Megjegyzés - Popup)

Édesapja az a Flächel (Väkel) Lénárd kocsmáros (*Leitgeb*), akit a források hiánya miatt csak 1488-tól kezdve ismerünk: az Ezüst utcában adója 1/8 forint (1488) 1/2+1/4 forint (1489). 1/4 forint (1490); özvegyéé 1/4 forint (1495). Fia volt Lénárd kocsmáros, aki 1495-ben 1/4 kaszálot bérel Harkán a várostól, 1505-ben pedig lakó a Kovácsok utcájában (II/4: 405, 417; II/5: 8, 31, 44, 55, 168).

20 (Megjegyzés - Popup)

Édesapja, Sol Amandus 1490 eleje és 1495. nov. 27-e között vette meg Spiegel Tamás Szt. György utcai házát (1784-ben 105. sz.), mivel Spiegel Tamás a negyedik fertályba, a Fapiacra (*am Holczmarkch*) költözött (II/5 : 43; Pb. 92, 94). Itt 1495-ben 2 forint adót (lakójára, István festőre 1/4 forintot) és 1 forint városi kölcsönt vetnek ki (II/5 : 46, 64). Az 1496. évi bordézsmajegyzékben nem szerepel, tehát nem volt szőlője. A házat 1496-ban a Szt. Mihály-plébániatemplom Szt. Anna- és Szt.

Kunigunda-oltárjavadalmaitól felvett 20 forint kölcsönrel terhelte meg, amelyet a ház tulajdonosa, Erhard bognár fizetett vissza (Pb. 149; GedB. 36; Gb. 34. r). 1501. okt. 17-én végrendeleti tanú (II/1: 274).

Amandus ezután hamarosan, de mindenesetre az 1505. dec. 4-i adójegyzék elkészülte előtt meghalt.

Özvegye Balázs nyerges belvárosi polgárhoz ment feleségül. Második férjének halála (1510. szept. 21-e előtt) után, 1511-ben vagy 1512-ben harmadszor Moritz Pál kalmárral lépett házasságra. Amandusnak két fia volt: Kristof és Jeromos.

21 (Megjegyzés - Popup)

Itt mint Amandus fia (*her Kristoff Amandy*) szerepel, bár édesapja ekkor már régen nem él. E töredékes bordézsmajegyzéket Házi Jenő 1943-ban közölte (II/6: 315–317), írása alapján pedig 1520–1522-ből keletkezett. Két évvel ezelőtt magam 1524-ből keletkeztem (SSz. 1987, 295 27. jegyzet), most azonban tüzetes családtörténeti vizsgálat alapján már bizonyos, hogy 1529. nov. 11-e tájáról való és így töredékes volta ellenére is jó támpontot nyújt az első török hadjárat idejére nézve. Tanulságos azért is, mivel feltünteteti a környező favakból a török elől Sopronba menekített borokra kivetett bordézsma is, így ezek mennyisége is megállapítható.

22 (Megjegyzés - Popup)

Nála azonban a belvárosba való költözködés nem jelent egyúttal társadalmi emelkedést. Ugyanis csak lakó a Szt. György utcában (II/4: 162, 193, 208, 230, 282), akinek ingatlan vagyonát az 1463. évi összeírás nem is jelzi, adója vagy nincsen (1461) vagy 60 dénár (1463, 1464), ill. 4 dénársolidus. 1479-ben még van Felberbrunn-szőlője (I/5: 386).

23 (Megjegyzés - Popup)

Ezt megelőzően 1454-től a Széplaki utca (*Schlippergasse*) elején, az ispotály majorjában (*in allodio hospitalis*), majd a második fertály különböző helyein lakóként találjuk (II/4: 10, 37, 44, 67, 118, 136, 155, 171, 181, 185, 199, 222, 248). Ingatlan vagyonát 1459-ben 13 dénárfontra, 1463-ban 14 1/2 dénárfontra becsülik. Adója 4 dénársolidus (1454, 1456), 5 dénársolidus (1457), 6 dénársolidus (1458), 78 dénár (1459), 40 dénár (1461), 32 dénár (1462), 58 dénár (1463), 68 dénár (1464), 2 dénársolidus (1465).

24 (Megjegyzés - Popup)

A *Lunzer* családnév ugyan az alsó-ausztriai *Lunz* falura utal, István káplán apja *Miklós* azonban az akkor Sopron (1950-től Vas) megyei Ládonyból (1468: *Niclas von Ladon* II/4: 289) jött Sopronba. Nagyapjáról, Istvánról ezt nem jelzik forrásaink, így lehetséges, hogy ő valóban Lunz faluból származott. Vö. még a következő jegyzetet!

25 (Megjegyzés - Popup)

Nagyapja, Lunzer István halász 1447–1456-ig lakó a Kovácsok utcájában (II/3: 378; GerB. 64; II/4: 3); 1456-ban házat szerez az Újtelken (*in der Newstift*, ma *Neustift gasse* 'Újteleki utca'), amelyben 1460-ig él

(II/4: 40, 62, 114, 129; II/6: 208). 1447-ben 5/4 akó a bordézmája; ingatlan vagyonát 1459-ben 85 dénárfontra becsülik. Adója 4 dénárfont (1454), 5 dénárfont (1457, 1458), 17 solidus vagyonadó + 1 dénárfont kereseti adó (1459). 1459/60-ban az első fertály négy külső tanácsosának egyike (II/6: 206). 1461-ben és 1462-ben özvegye (*Steffan Lunczerin*) adózik 1–1 dénárfontot (II/74: 151, 168). 1463-ban már fia, Lunzer Miklós van a helyén egészen az 1470-es évek végéig (II/4: 182, 195, 218; II/6: 217; II/4: 270, 289, 300); ekkor még megszerezte a Szt. György-utcában a mai ún. Káptalanház helyén állott két ház közül az elsőt (10/a számú: SSz. 1988, 311, 37. jegyzet) és a belvárosba költözött (II/6: 253). Kereskedelemmel foglalkozott (házában lakik 1464-ben Farkas árus, *Tewschel*): 1466-ban ő szállítja a városi tanácsnak az egy étkezésre elegendő menyhalat (*1 essen rufen*), amelyet Monyorókeréki Ellerbach Bertold erdélyi vajdának és székelyispánnak ajándékozott (II/4: 260); ő szállított deszkát a várárok kibérelésére (II/4: 163). Volt többek között Höllersgrund-szőlője (Gb. 5 r) és 1/8 Weitengrund-szőlője, amelyet feleségének Borbálának elmóringolt. Ingatlan vagyonát 1463-ban 95 dénárfontra, 1468-ban 32 dénárfontra értékelték. 1463-ban –12 solidus 20 dénár vagyonadót + 1 dénárfont kereseti adót fizet, 1464-ben összevontan ugyanennyit (2 1/2 font 20 dénár), 1465-ben 1 dénárfontot, 1466-ban 5 dénárfontot, 1468-ban 8 1/2 dénársolidus vagyonadót + 7 1/2 dénársolidus kereseti adót (ez összesen 2 dénárfont) fizet. Lehet, hogy 1480-ban adószedő volt, mivel elszámol a tanáccsal (Bb. 32). 1481-ben Mátyás király cseh katonasága 20 dénárfontnyi kárt okozott neki (II/6: 253). 1483. okt. 25-én a Szt. Mihály plébániatemplom Szt. Anna-oltárjavadalmától a felvett 10 dénárfont kölcsön után még tartozik a Szt. Mihály-napi (szept. 29) 1 dénárfont kamattal (II/1: 211). 1488-ban már az özvegye, Borbála asszony adózik (II/4: 393, 395, 407; II/5: 9, 21, 23, 45, 64, 74, 86, 172; II/6: 284), a Szt. György utcai házat 1490-től kezdve azonban unokatestvérével (*veter*), Lang Farkassal megosztva bírja. 1489. szept. 21-én tudjuk meg, hogy az említett kölcsönrel a külvárosi ház volt megterhelve, a kamatot az új tulajdonos, György fazekas (*hafner*) fizeti (Gb. 214 r: *vnd was das haus passer ist hat die Lunczerin czu sannd Michel kirichen gewydmert und geschafft*). Volt 1/4 Höllersgrund-, 1/8 Anger-, 1/8 Weitengrund-, 1/4 Scheichner-szőlője és négy irtásföldje (*grefften*) a Kräftner-dűlőben (Gb. 24 r. 40 v). Bordézmája 1496-ban 2 1/4 akó (Lang Farkasé 2 alsó); 1504-ben a városi tanács a városkapitány ajándéka számára (II/5: 165) 1 hordó bort vesz tőle. Adója 7 forint (1488; lakói: Sebestyén festő özvegye 1/4 forint. Tamás szabó özvegye 1/8 forint), 7 + 4 forint (1489; lakói: egy varrónő 1/4 forint, Tamás szabó özvegye 1/4 forint), 5 forint (1490; Lang Farkas 4 forint), 6 forint (1495; Lang Farkas 4 forint), 3 1/2 forint (1505; Lang Farkas 3 forint, lakója Glatz Mihály 1/2 forint), 5 forint (1509; Lang Farkas 5 forint). 1487-ben 4 forint (két lakójára 72 dénár, ill. 1/4 forint), 1493-ban 4 forint (Lang Farkas 1 forint GedB. 151), 1495-ben 4 forint (Lang Farkas 3 forint), 1498-ban 1 forint városi kölcsönt vetnek ki rá, amit aztán utólag az adóba beszámítanak. Borbála asszony 1504. márc. 30-án végrendelkezett (II/1: 289–291). A szokásos ún. nagy temetést rendeli magának, a halált követő 1., 7. és 30. napi megemlékezéssel (*mit der grossenn begebenuss begee denn erstenn, subennden vnd dreyssigist*) amire 10 forintot hagy. A papok testvérületének jut két ezüstőve, az egyik szegélyezett (*geplecht*), a másik fekete paszományon csattokkal van ellátva. Az ispotálytemplom örökmécseének (*liecht bey dem sacrament im spitall*) fenntartására szánja 1/8 Anger-szőlőjét, továbbá 10 forintot ugyancsak az ispotálytemplomnak az oltáriszentség ünnepének, azaz Úrnapjának (*zu dem löblichen ambt Gotsleichnambs*) megünneplésére, megtévezve evvel Wetzler Farkas ispotályplébános nem sokkal korábbi alapítványát. 4-4 forintot juttat a Szt. Mihály-plébániatemplom, ill. a ferences kolostor fenntartására (*zum paw*). Az említett Lang Farkas örökli a Szt. György utcai házrészét, hozzá 5 forintot a fenntartásra, az 1/4 Scheichner-szőlőt; ő és testvére, Lunzer István káplán (akit Borbála asszony fogadott fiának, *angenomen sun* nevez) kap 15 akó óbort, 12 akó újbort, minden ingóságot; még külön 10 forintot a káplán, akit Borbála Lang Farkas oltalmába ajánl *als meinen sun*. Moringját képező 1/8 Weitengrund-szőlőjét Lang Farkasnak hagyja, aki ezért a várárokmenti Boldogasszony-kápolnában négyévenként örökmécsest tart

fenn. Schaden Egyednek jut a négy irtásföld. A vorauai prépostság (vö. a 25. lapalji jegyzetet) kanonokjaira hagyja 1/4 Höllersgrund szőlőjét, hogy 1000 misét mondjanak érte; továbbá 18 akó óbort és három hordó újbort. A végrendelet! tanúk (Wetzer Farkas ispotályplébános, Plesweter Osvát belső tanácsos, Steirer Lénárd belvárosi polgár) és Schöckel Bernát városi nótárius, aki a végrendeletet írta, 1-1 forintot kapjanak. – Borbála asszony ezután még sokáig, 1520-ig élt, másodszer is végrendelkezett. A ferencesek gondnoka a második végrendelet értelmében nem 4, hanem 6 magyar aranyforintot, azaz 9 dénárfontot vételez be számadáskönyvében (II/5: 272). 1520. máj: 14-én a hagyatéki tárgyalás megegyezéssel zárul Láng Péter káplán és testvére, Lázár között, mivel ekkor már sem Lang Farkas, sem Lunzer István káplán nem él (vö. Gb. 40 v, 71 r; GedB. 213).

26 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő a *g(e)mainer* szót helytelenül 'jobbágy'-nak értelmezi (II/4: 492), holott a német szótárak szerint német nyelvterületen csak 'közösség tagja; társ; üzlettárs' jelentésben használják. A soproni adatok is ezt igazolják. Így pl. 1457-ben Hengst Tamás mészáros 6 dénárfont, ugyanabban a házban rokona, Hengst György *gmainer* 4 dénárfont adót fizet (II/4: 43) Ugyanakkor Rais Lőrinc szabómester 10 dénársolidus, *ibidem gmainer Timar Jorg* 2 dénárfont (= 16 dénársolidus) adót ró le (II/4: 41) stb. Itt nyilván csak a 'társ, üzlettárs' jelentés jöhet szóba. Schaur Mihály pap esetében Ambrus (aki a tárgyalandó végrendelet szerint a pap nővérenek fia volt) és Bertalan *gmainer* bordézsmaja, tehát termése is a papénaék éppen pontosan 1/4-ét tette ki! Bizonyára a termés egynegyedéért vállalták a pap szülőinek megmunkálását. A *gmainer* szóval kapcsolatos adatok feldolgozása Sopron középkori gazdaságtörténetének tanulságos részleteit nyújthatja.

27 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri Jánosnak itt köszönöm az építőáldozat fényképének és az első közlés jogának átengedését.

28 (Megjegyzés - Popup)

A soproni nyelvjárásban a *gasse* egyes száma és többes száma (*gassen*) közti különbség az utóbbi javára már a XIV. században kiegyenlítődt. A birtokviszonyban a középkori német sorrend ugyanaz, mint a magyarban.

29 (Megjegyzés - Popup)

Ennyit kapott pl. a vásárbíró (*marcktrychter*) hivatali öltözékének (*hoffklaidt*) beszerzésére (II/5: 344).

30 (Megjegyzés - Popup)

Puckl István (–1421 Sopronból); Göbel János (–1426–1436–); Pogner Farkas (–1438–1452 Sopronból); Elek (–1459–); Vid (–1464–); Hauser Lőrinc (1466–1493 Ausztriából); Klein Márton (1493–1511); Knopf Kelemen (1511–1535 a passauai egyházmegyéből); Újkéri Máté (1535– a győri egyházmegyéből).

31 (Megjegyzés - Popup)

Innen kezdve kimaradt: *faciendis quibus omnibus et singulis ex certa mea sciencia libere et sponte renuntiauy. Quod si in casibus prememoratis in contrarium*

32 (Megjegyzés - Popup)

Plettel János (–1421–); Keresztély (–1424– az akkor még Sopron vármegyei Csepregből); Istvánt (–1426–Sopronból); Pehaim György (–1431–1442– az olmüci egyházmegyéből); István így (–1447–1450– az olmüci egyházmegyéből); Hermann (–1452–1468–); ? (1469–1494); Benedek (–1495–1520–).

33 (Megjegyzés - Popup)

Dányi Dezső és Zimányi Vera „Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig” (Bp., 1989) c. műve csak 1518-tól kezdve közöl házak értékére vonatkozó adatokat. A helytörténeti kutatással már a XV. századra nézve, méghozzá a házak nagysága és fekvése szerint differenciálva, kaphatunk adatokat.

34 (Megjegyzés - Popup)

Ekkor a bécsi egyetemet végzett, soproni Sörös Mihály a Bertram-alapítvány javadalmasa 1463-ig (1420–1426-ig volt a Szt. Mihály plébániatemplom Szt. Katalin-oltárának 1426–1440-ig a Szt. György-kápolna főoltára Hohensinner-alapítványának a káplánja: apjánál vagy testvérénél, Sörös Tamás városi másodnótáriusnál lakott; utóbbi megszöktette az elfogott Ulászló-párti Thallóczi Matkó bánt, emiatt testvére elvesztette javadalmát; 1459-ig különböző kápolnáknál húzódott meg: **4.** fejezet). 1463–1468-ig a Bertram-javadalmat a Locsmándról (ma: Lutzmannsburg) származó Weisspeck János tölti be, aki apjának, István fehérpéknek (*weisspeck*) Szt. Mihály utcai házában lakik (**12.** fejezet).

35 (Megjegyzés - Popup)

Az 1379. évi házösszeírásban szerepel egy *Peter wasner* 1/3 házzal (I/1: 186), de nem a Halászkövek utcájában. Lehetséges, hogy a fenti Wasner Péterrel azonos.

36 (Megjegyzés - Popup)

A Baboti kapu először 1217-ben szerepel. A XIV. század második felében ez lesz a közelében létesült szélmalomról (1436: *Wintmül* I/3: 122; II/3: 57) elnevezett Szélmalom kapu (a XIX. században Bécsi kapu), ahol a város vámot szed (1459: *dem Michelen studentten, das er an der mawtt ist gewessen pey der wintmüll* II/4: 97; 1513: *pey dem Windmulerthor* Bd. 202); a hozzá vezető utca egészen a XIX. századig a Szélmalom utca (*Windmühlgasse*), utóbb Bécsi utca. A Rózsák utcája (1414: *in der Rasengassen* I/2: 86), a Fövényverem (1399: *in der Sandgassen*; 1416: *auf der Santgrub* I/1: 257; I/2: 115) és a Szent Mihály utca (1459: *strata Sancti Michaelis* II/6: 207) a XIV. században ugyancsak kialakult.

37 (Megjegyzés - Popup)

A Bizottságot csak az 1954. évi 9. sz. tvr. szüntette meg. Helyébe lépett a Földrajzinév Szakbizottság

38 (Megjegyzés - Popup)

A *Magyarfalva* név nem is felel meg a magyar helynévadásnak, mert a *-falva* utótagú helynevek birtokos jelzős összetételek, amelyeknek első tagja személynév. Nem véletlen tehát, hogy az egész magyar helynévanyagban ez az egyetlen, noha *-falva* utótagú helynevünk rengeteg van. Vö. Kázmér Miklós: A „falu” a magyar helynevekben (XIII–XIX. század). Bp., 1970.

39 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a Benkő Loránd szerkesztette „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára” második kötetében a *horka* címszót: Bp., 1970. Egy *Horka* helynévből ugyanúgy lett *Harka* mint az ugyanilyen régi, de szláv eredetű *vojda* szóból *vajda*.

40 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1988, vö. még Mollay: SSz 1955/A, 138.

41 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. Sopron, 1921–1943, I/1. kötetének névmutatóját a „Harkai nemesek” címszó alatt (a továbbiakban: SoprOkl.)

42 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/2: 398–403. A harkai nemesek elköltöztek, pl. Budára.

43 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Sopron vármegye története II. kötet. Sopron, 1891, 183.

44 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/3: 79, 93, 104, 111.

45 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982 a *gróf* címszó alatt. Tanulságos, hogy 1327-ben a gyári káptalan Miklós soproni városbíró, aki foglalkozására nézve gyapjúcsapó, ványoló, kalló (*dictus Buller* 'Wuller') volt, comes-nek nevezi (SSz. 1987, 93).

46 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/6: 22.

47 (Megjegyzés - Popup)

Magyar–zsidó Oklevéltár VI. kötet. Bp., 1961, 267.

48 (Megjegyzés - Popup)

Surányi László. Hamisított bélyegzések klasszikus bélyegeken. *Philatelica*, 1980. 2. szám.

49 (Megjegyzés - Popup)

Kostyán Ákos. M.B.M. I. kötet, 602.

50 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Sopron vármegye vázlatos története. In: Csatkai Endre–Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1956,² 74.

51 (Megjegyzés - Popup)

Mohl Adolf: Lövő története. Győr, 1930, 25.

52 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: XVI. századi magyar nyelvű levelek Sopron szabad kir. város levéltárából. Sopron, 1928, 125–126.

53 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár (továbbiakban: OL): E. 159.152. csomó.

54 (Megjegyzés - Popup)

Vanyó Tihamér: Sopron vármegye hadügyi, gazdasági viszonyai és közállapotai (1640–1690). SSz. 1976, 28–31.

55 (Megjegyzés - Popup)

OL. Khuen Héderváry család levéltára. P. 427. 3. d. IV.

56 (Megjegyzés - Popup)

Mohl i.m. 37.

57 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. II. Vö. Soós Imre Ősi sopronmegyei nemzetségek. Sopron, 1941. 228.

58 (Megjegyzés - Popup)

Mollay i.h. 81.

59 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: Egyháztörténeti emlékek. I. k. Sopron, 1910, 183.

60 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. IV. Nádasdy Tamás és felesége, Kanizsai Orsolya – az 1557. évi pestis idejét kivéve – szintén látogatták lózsi szőlőjüket, miként ez Nádasdy 1557. június 15-én keltezett, feleségéhez írt leveléből is kitűnik: „Az hol azt írod, hogy ott Szent Miklóson vársz én tülem tanuságot, az tanuság ez, hogy se te, se Ferko, se házad népe az házból soha egy lépést is kü ne merjetek mennyi, se az kertbe, se az szőlőbe, se Kapuba, se Söjtörrre, se Csapodra, se a lózsi szőlő (ebben „muskatal körtvély” fák is voltak, M. S.), se az Kereszturi tó látnyi” (Károlyi Árpád–Szalai József: Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Budapest, 1881, 17.)

61 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó László: A sárvár–felsővidéki gróf Széchenyi család története. Budapest, I. k. 1911, 397.

62 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I/7. k. Sopron, 1929, 243.

63 (Megjegyzés - Popup)

Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938, 238.

64 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. I.

65 (Megjegyzés - Popup)

Kempelen Béla: Magyar nemes családok. XI. k. Budapest, 1932, 98–99.

66 (Megjegyzés - Popup)

Úriszék XVI–XVII. század perszövegek. Budapest, 1958, 394.

67 (Megjegyzés - Popup)

Soós i.m. 215.

68 (Megjegyzés - Popup)

OL. Széchenyi család levéltára. P. 623. II. k. 28. sz.–II. cs.

69 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. I.

70 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: XVI. századi magyar nyelvű levelek... 130.

71 (Megjegyzés - Popup)

Soós i.m. 216.

72 (Megjegyzés - Popup)

Úriszék... 396–399.

73 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 403–404.

74 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 406–407.

75 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 407–409.

76 (Megjegyzés - Popup)

Bedy i.m. 402; *szurdék* 'kis helyiség, kuckó'.

77 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 453.

78 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A Dunántúli evangélikus egyházkerület története. I. k. Sopron, 1924, 132.

79 (Megjegyzés - Popup)

Úriszék... 418–419; *seldelem*: a lózsi öregek szerint 'megrugdalom'.

80 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–III. cs. Nádasdy Pál tábornok, Vas vármegye főispánja, a Dunántúl főkapitánya, főudvarmester, az 1671-ben kivégzett Nádasdy Ferenc országbíró apja.

81 (Megjegyzés - Popup)

Úriszék ... 422–423. Lósi Imre ebben az időben még mint az esztergomi káptalan tagja tartózkodott a török elől Nagyszombatba menekült káptalan székhelyén.

82 (Megjegyzés - Popup)

Úriszék ... 425–428.

83 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 428–429.

84 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 433–435.

85 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 439–443. Vö. Eckhardt Ferenc: A földesúri büntető bírászkodás a XVI–XVIII. században. Budapest, 1954, 195–197.

86 (Megjegyzés - Popup)

Úriszék... 498.

87 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Sopron vármegye története. Sopron, 1891. II. k. 178.

88 (Megjegyzés - Popup)

Bendeffy László: Az akadémiai térképtár térképei, 36/a–b: Sopron vármegye, 130–132.

89 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron megye gabonadézmája a Jagellók korában. SSz. 1964, 171.

90 (Megjegyzés - Popup)

OL. E. 158. Sopron. Rakszám A. 2659. Tom. XXXVIII.

91 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: XVI. századi magyar nyelvű levelek... 130.

92 (Megjegyzés - Popup)

Soós i.m. 215.

93 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: Egyháztörténeti emlékek... 46.

94 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. 1696. évi megyei dikális összeírás. Oppidum Loos. Összeírásra az alapelv az 1609. évi 62. tc. volt.

95 (Megjegyzés - Popup)

Canonica Visitatio. 1697.

96 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. I.

97 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mikó Sándor: A mezőgazdasági viszonyok és a termelés alakulása Nagylózson. SSz. 1980, 308.

98 (Megjegyzés - Popup)

OL. E. 159. 152. csomó.

99 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: XVI. századi magyar nyelvű levelek... 131.

100 (Megjegyzés - Popup)

Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. Budapest, 1887. 105.

101 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. I.

102 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 427. 3. d. II.

103 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Budapest, 1976, 180.

104 (Megjegyzés - Popup)

Eckhardt i.m. 81–82.

105 (Megjegyzés - Popup)

Úriszék... 468.

106 (Megjegyzés - Popup)

Mohl i.m. 132.

107 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2. sz. Megyei közgyűlési jkv. 1581, 105.

108 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: Egyháztörténeti emlékek ... 47.

109 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A Dunántúli evangélikus egyházkerület ... 130–134.

110 (Megjegyzés - Popup)

A Déli pu.-t és a vasútvonal Sopron–Wienerneustadt közti szakaszát 1847. augusztus 20-án adták át a forgalomnak. A vonal Sopron–Nagykanizsa közti szakaszát 1865. szeptember 21-én helyezték üzembe. Mindkét évből levonható 2-2 esztendő, mint az előkészületekre és az építkezésre fordított időtartam. Az üzemeltető vasúttársaság neve a trianoni békeszerződés utáni időig Sopron–Németújhelyi Vasút Társaság volt, valamikor 1921 és 1923 között változott Duna–Száva–Adria Vaspálya Társaság-ra (Lovas Gyula vasúttörténész adatközlése). Dolgozatomban a továbbiakban a DSZAV elnevezést alkalmazom.

111 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre–Dercsényi Dezső (szerk): Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956²

112 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: „Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában, 1848 és 1914 között” (SSz. 1985, 119). Hasenauer Ágost városi mérnök a világítógáz vezetékrendszerére és az utcák közvilágítására tett javaslatot a városi tanács megbízásából. Rajzán a kiindulópont – feltehetőleg a Gázmű javasolt helye – a mai Kossuth utca és Baross utca sarkára van bejelölve. A Gázmű telepítésének előzményeivel Molnár József is foglalkozott (SSz. 1976, 30), ő a kiindulási pontot a Kőszegi út és a DSZAV-vasút keresztezésének környékére állapította meg. „A Rákpaták hasznosítása a XIV. századtól napjainkig” című tanulmányomban (SSz. 1988, 40) én Molnár közleményének adtam igazat, mert Hasenauer eredeti rajzát nem sikerült áttanulmányoznom. Időközben e hiányosságot pótoltam, s hivatkoztam tanulmányomban levő tévedésemet itt korigálom.

113 (Megjegyzés - Popup)

Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiaja. Sopron, 1936.

114 (Megjegyzés - Popup)

1695–1708 között már szerepel Sopronban Neyheller János Frigyes ruszti származású nemes. Vö. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp., 1982, 8305. sz.

115 (Megjegyzés - Popup)

Grundbuch (Városi Levéltár). Német nyelvű kéziratos kötetek két változatban: a) az ingatlan értéke, b) az ingatlan nagysága (geometrikus leírása). Használatukat nehezíti, hogy sem helyrajzi számot, sem utcanevet nem tartalmaznak. 1740 és 1851 között évenként készültek, utána kezdődött meg a bírósági telekkönyvezés. 1770-től a Grundbuchok külön tárgyalták a külső várfalakon kívül eső ingatlanokat. Kutatásomhoz az Újteleki kapun túli bejegyzéseket tanulmányoztam, a kérdéses területen levő ingatlanok behatárolásához a Krausz-malom és a Malátagyár közti bejegyzéseket vettem figyelembe.

116 (Megjegyzés - Popup)

Saját visszaemlékezéseim és személyes konzultáció alapján. Horváth Istvánné Gulyás Matild közléseiért ezúton mondok köszönetet.

117 (Megjegyzés - Popup)

Hárs József hozzászólása szerint „a lakosság nagyobb része sáncásásra volt kivezényelve”. Tény, hogy Szálasiék október 6-án a középiskolákat és a soproni egyetemi fakultás alsó két évfolyamát bezárták, s az így tétlenségre kényszerített tanulóifjúság a Todt-szervezet irányítása alatt a város környékén tankcsapdák talajmunkálatain működött. Ezekre – természetesen – a Miklós napi szünet nem vonatkozott. Én akkor már a Városi Villanytelepen segéd munkásként dolgoztam, s határozottan emlékezem, hogy ott szabadnap volt, az ügyeletes szolgálat kivételével. Ez engem nem érintvén, libaszerzés ügyben Bükre kerékpároztam, s így a bombázás keserű élményeitől megszabadultam.

118 (Megjegyzés - Popup)

Kovács József László: Nyugati Őrszem (1938–1944). Soproni Füzetek '80, 189; Kovács László: Botka Ferenc–Vargha Kálmán: A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1945. Személyi rész. I. (A–K) 6.

kötet Akadémiai Kiadó, Bp., 1982. SSz. 1985, 380–381; Augusztinovicz Elemér: A Frankenburg Irodalmi Kör hét évtizede (1877–1949). SSz. 1982, 297–298; Hegedűs Sándor: A Soproni Frankenburg Irodalmi Kör története (1876–1949). II. kötet 329. lap. (Kézirat a Soproni Állami Levéltárban.)

119 (Megjegyzés - Popup)

Farkas Mihály: A nagygeresdi ág. hitv. evang. gyülekezet története. Sopron, 1885, 64 lap; Csatkai Endre: Sopronvármegyei várak, kastélyok és nemesi kúriák: Iván (gróf Széchenyi), Nagygeresd (Karcsey és Mesterházy). Sajtoskál (Losonczy). SSz. 1941, 53–56; Horváth László (szerk.): Ősi sopronmegyei nemzetségek. Sopron, 1940. Mesterházy Ernőről: 464–465. lap.

120 (Megjegyzés - Popup)

A családra vonatkozó adatok kéziratban, a Vasi Szemle szerkesztőségében.

121 (Megjegyzés - Popup)

A Nem tudom c. versből (megj. a Porszemek c. kötetben).

122 (Megjegyzés - Popup)

A „szent asszonyról” ld. Aludj, anyám c. versét (Soproni Hírlap 1933. szept. 1., utolsó versszaka sírversként az új Szt. Mihály-temetőben kétszer is). Ki tudja, holnap?-ban: „Csendes kis zugban bibliáz anyám” (Soproni Hírlap 1936. júl. 26. A továbbiakban: SH.).

123 (Megjegyzés - Popup)

A költőn kívül János, a legkisebbik, van még életben.

124 (Megjegyzés - Popup)

A kovász éneke e. vers kezdete (Uj Sopronvármegye 1940. márc. 6. A továbbiakban: UjSvm.).

125 (Megjegyzés - Popup)

Adatait ld. Horváth László–Madarász Gyula–Zsadányi Oszkár (összeáll.) : Sopron és Sopron vármegye ismertetője 1914–1934. Székely és Társa, Sopron, 1934, 220.

126 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a Kapunál c. versét, megj. a Porszemekben.

127 (Megjegyzés - Popup)

Adatait ld. Horváth László–Madarász Gyula–Zsadányi Oszkár i.m. 207.

128 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Szabad-e c. verse, megj. a Soproni Hírlap 1932. jan. 6. számában a költő neve Jós-nak írva.

129 (Megjegyzés - Popup)

Horváth László: Jós [!] Sándor, a háziszolgaköltő sört csapol az Erzsébet-kertben... SH. 1933. aug. 18.

130 (Megjegyzés - Popup)

Soproni házassági anyakönyv 1935., 58. tétel.

131 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Notesz V. évf. (1935) 12. sz. (dec. 14.).

132 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Baranyai Lenke: Sopron és vidékének munkásmozgalma 1929–1933. Győr, 1982.

133 (Megjegyzés - Popup)

Az elismerésről szóló oklevelet ld. a Liszt Ferenc Múzeum kéziratárában, Sopron. Az Erdélyi Emlékérmét a kék szalaggal az 1940. szeptemberi bevonulásban részt vettek kapták. Az előlapon Mátyás király feje, születésének 500. évfordulója alkalmából (Szalay Pál Sopron, Udvarnoki u. 4. közlése és tulajdonában).

134 (Megjegyzés - Popup)

Szolnoky az Esterházy hercegi hitbizománynak 1922 óta központi igazgatója, kultúrmérnök, szül. a Vas megyei Rum községben, 1876-ban. Családi háza (Sopron, Deák tér 14.) ma Úttörőház. Szolnoky adatait ld. Halász H. Imre (szerk.): Soproni és Sopronmegyei fejek. Sopron, 1930. 253. lap.

135 (Megjegyzés - Popup)

Közi-Horváth Miklós író és hírlapíró, Agyagosszergényben született 1896-ban. 1925-ben jött Sopronba. A SH. belső munkatársa, majd – 1933-tól – felelős szerkesztője. Ld. Horváth László–Madarász Gyula–Zsadányi Oszkár i.m. 207. lap. A katolikus klérus erős befolyása alatt (testvére dr. Közi-Horváth József pápai kamarásnak).

136 (Megjegyzés - Popup)

Az ismert kéziratgyűjtemény magántulajdonban van, benne 5 kartonnyi anyag tartalmaz Joóstól származó vagy rá vonatkozó írásokat.

137 (Megjegyzés - Popup)

Csaba József: Joós Sándor versei: Porszemek. Sopron, 1937. Székely és Társa kiadása. SH. 1937. dec. 27. Csaba Józsefről ld. Kovács József László: Nyugati Őrszem (1939–1944). Soproni Füzetek '80, 184–185., SSz. 1967, 64. lap, Soproni Füzetek '86, 141, 145–149. lap stb.

138 (Megjegyzés - Popup)

Folyamodványa: SVL. 10857/1938. jún. 14.; elintézés: 14769/1938. I. véghatározat; beosztása; 16739/1938. szept. 17.

139 (Megjegyzés - Popup)

SH. 1938. aug. 11. Kérvényének dátuma: aug. 4. (lakik: Győri út 15.). „...évek óta a legnagyobb nélkülözések között élek, a legnehezebb fizikai munkával megkeresett filléreimből még öreg szüleimet is el kell tartanom... menyasszonyom van, akivel a legcsekélyebb fixfizetést biztosító állás elnyerése esetén megesküdnék.” SVL. 14165/1938. aug. 4. Bár balszeméről orvos állapította meg, hogy nem használható, mégis felvették.

140 (Megjegyzés - Popup)

Az első bevonulás: SVL 18755/1938. okt. 18. A második: SVL. 09640/1940. jún. 1.

141 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 19356/1940. I. sz. „Ideiglenes kiegészítő vámszedő”.

142 (Megjegyzés - Popup)

Eskütételi jkv.; SVL. 21960/1940. nov. 19. és hatósági erkölcsi bizonyítvány, mellékletként.

143 (Megjegyzés - Popup)

Joós Sándor közlése 1989. febr. 22.

144 (Megjegyzés - Popup)

SVL 19947/1940. okt. 22. Házasságát 1939. nov. 11-én kötötte. Akkori lakása: Kossuth u. 30.

145 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Varga Imréné: Adalékok a Sopronban és Sopron megyében megjelent magyarnyelvű újságok történetéhez. SSz. 1968, 155–160. lap.

146 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Kovács József Lászlónak a 20. jegyzetben i.m.

147 (Megjegyzés - Popup)

A sajtóestről: Nyugati Őrszem III. évf. (1939) 2. sz., UjSvm 1939. nov. 7. és dec. 20. A vers: Huszti Pál: Szántsunk együtt! Nyugati Őrszem III. évf. (1939) 2. sz. 13. lap.

148 (Megjegyzés - Popup)

A polémiáról Augusztinovicz i.m. 298. és Csaba József SSz. 1967, 64. lap. Az idézet: SH. 1939. okt. 3.

149 (Megjegyzés - Popup)

Erdélyi Tibor (1904–1983) főhadnagyot felfedezik mint költőt: Uj siratója támadt a végeknek. SH. 1934. jan. 5. Ekkor a Várkerület 104.-ben laknak. A házat 1944. dec. 6-án lebombázták.

150 (Megjegyzés - Popup)

Marosvásárhelyt 1943. máj. 31.-én, Nagyváradon jún. 1-jén és 2-án, Kolozsvárott 1944. jan. 8-án és 9-én

szerepelt a Kör gárdája, közel azonos műsorral. Joós versei helyet kaptak, de ő maga nem. Ld. Augusztinovicz i.m. 299. lap és Hegedűs i.m.

151 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros írása az 1. sz.-ban 3. lap, Joósról a 4. sz. borítóján, a vers a 109. lapon.

152 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Kovács József László: Nyugati Őrszem... 191. lap és tudósítás az estről: ÚjSvm. 1940. febr. 11.

153 (Megjegyzés - Popup)

A Gyalogút megj.: Kelet Népe VI. évf. (1940) 4. sz. (febr. 15.) 7. lap. Szőke Lászlóról ld. SSz. 1987, 188–189. lap.

154 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Hegedűs i.m. II. köt. 294. lap.

155 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzendő, hogy a szóban forgó hetilapnak akkor már Színházi Magazin volt a címe, és példányai közül éppen az 1943. évi 1. szám hiányzik az Országos Széchényi Könyvtárból.

156 (Megjegyzés - Popup)

Az egyesületnek sok tanítóképzős volt a tagja, pl. Kónya Lajos is. Egyik vezetője Thalabér Lajos ipariskolai rajztanár, ld. SSz. 1996, 198. lap.

157 (Megjegyzés - Popup)

N(owinszky) R(ezső) cikke ÚjSvm. 1949. máj. 26. A rendezők a várostól a villanydíj elengedését kérik, mert csak erkölcsi sikerük volt. Nem adnak helyet kérésüknek. SVL. 11295/1940. jún. 21.

158 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 04417/1945. márc. 10.

159 (Megjegyzés - Popup)

Véglegesítése: SVL 21858/1941. I., vizsgálja: SVL. 13000/1941. júl. 2.

160 (Megjegyzés - Popup)

A TESZ (Társadalmi Egyesületek Szövetsége)-estről: SH. 1941. nov. 16. Az 1994 óta létező „működő tagságról”: A Frankenburg Irodalmi Kör főtítkári jelentése az 1942–1943. működési évről. 31. lap. Oklevél: ÚjSvm. 1941. jan. 15.

161 (Megjegyzés - Popup)

Heimler Károly: Sopron topográfiaja. Sopron, 1936, 106. lap.

162 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 06038/1942. márc. 24.

163 (Megjegyzés - Popup)

Vétel: SVL. 17981/1942. 85 kü. V.: lemondás: SVL. 8788/1943. Az utca nevérol: Hárs József: Sopron (Balf, Brennbergbánya, Kőhíd-telep, Tómalom) utcanévjegyzéke 1983. Sopron, 1988.

164 (Megjegyzés - Popup)

Remény: UjSvm. 1943. júl. 28.; hideg zuhany: UjSvm. 1943. okt. 15.; újabb remény: UjSvm. 1943. okt. 21.; Bp.-en: UjSvm. 1943. nov. 27. és „Család” XII. évf. (1944) márc. XVIII. lap.

165 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 13246/43. júl. 9. Már Bp.-en lakik (Király u. 1. c.) A bejelentés dátuma, valószínűleg elírásból: 1942. máj. 11.

166 (Megjegyzés - Popup)

Erről szóló közlemény: UjSvm. 1944. jún. 30.–júl. 1-jével kapcsolódnak be a SH.-ba.

167 (Megjegyzés - Popup)

Barabásszegi Bihar Elemér (szül. 1875), ny. tábornok, a Fehér Ház Bajtársi Szövetség tagja. Katonai tárgyú cikkeit említik. Ld. Kerkápoly M. Emil (szerk.): A magyar legújabb kor lexikona. Bp., 1930. 477. lap.

168 (Megjegyzés - Popup)

„Család” XII. évf. (1944) márc. XVIII. lap.

169 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 04417–1945. márc. 10. Családi pótlék kérése. Kiderül belőle, hogy gyermeke Vitnyéden született.

170 (Megjegyzés - Popup)

Uj Sopron 1945. jún. 3., a vers, némi változtatással jelent meg itt, eredetije 1940. máj. 19-én, ill. jún. 16-án az UjSvm-ben. Lemondása az állásáról: SVL. 07295/1945. jún. 2.

171 (Megjegyzés - Popup)

Uj Sopron 1945. júl. 14. Kuszák István tanár szavalta verseit.

172 (Megjegyzés - Popup)

Joós visszaemlékezése 1987. márc. 18.: „Ebben a város segített.” Kellemetlensége támadt, mert az iskolai dolgozatában (visz. 1943-ban) ezt írta: „Mintha egyéb gondunk, bajunk nem lenne, országos ünnepséget

csapunk egy Herzog nevezetű verseci svábnak.”

173 (Megjegyzés - Popup)

Szóke László: Joós Sándor búcsúja Soprontól. Uj Sopron 1945. júl. 15.

174 (Megjegyzés - Popup)

Uj Sopron 1945. júl. 19.

175 (Megjegyzés - Popup)

Ennek a tanulmánynak a bővebb eredetijét – Egy őstehetség Sopronban (Joós Sándor élete és versei) címen – mint a Szülőföldünk 1988 pályázat díjazott darabját lektorálta: Jászberényi Ferencné (Győr, Kisfaludy Megyei Könyvtár) és Dr. Környei Attila.

176 (Megjegyzés - Popup)

Egy méltóságos jó hazafi (...) Tót-magyar versekkel köszöntötte meg Barátytát (...). Magyar Kurir 1794. I. Nr. 10., 159–160.

177 (Megjegyzés - Popup)

Uo. III. júl. 25, 118–120.

178 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. Nr. 4., jan. 14. 63–64.

179 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. Nr. 13., febr. 13, 207–208.

180 (Megjegyzés - Popup)

Kiemelések a vers szerzőjétől.

181 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. Nr. 49., jún. 20, 750.

182 (Megjegyzés - Popup)

Uo. IV. Nr. 47., dec. 9, 743–744.

183 (Megjegyzés - Popup)

A közölt vers valamelyik, akkor Sopron vármegyei falura vonatkozik, amely a Vas vármegyei Sárvár közelében, a Sárvári út mentén feküdt. A másik híradásban említett Bányai Sámuel soproni diák nem szerepel Bodolay Géza könyvében (Irodalmi diáktársaságok 1785–1848. Bp., 1963) A soproni „nád-méz fábrica Rupprecht János cukorüzeme (Újteleki u. 6. Sz.). Pünkösdi hava májussal azonos, bár 1794-ben Pünkösdi jún. 8-ra esett. Török István ev. patikusról tudjuk, hogy 1781. jan. 15-én lett soproni polgár,

1797-ben pedig külső tanácsos (vö. házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp., 1982, 3833. sz.). Mollay Károly jegyzete.

184 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár K. 227. szekció 1897. 973–974. cs. 8. tétel.

185 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár K. 173. 1888. 12. t. 1123. cs.: Sopron sz. kir. város tvh. területén lévő vámok (Sopron, 1888. aug. 6.).

186 (Megjegyzés - Popup)

K. 227. 1897. 8. t. 973. cs. Sopron Kereskedelmi és Iparkamara a miniszterhez (Sopron, 1895. jan. 24.).

187 (Megjegyzés - Popup)

Ua.

188 (Megjegyzés - Popup)

Ua.

189 (Megjegyzés - Popup)

A minisztérium Sopron közigazgatási bizottságának (Bp. 1897. jan. 31.).

190 (Megjegyzés - Popup)

A vámbárca ma már különleges ritkaság. Az országban csak a legnagyobb forgalmú vámszedő helyeken adtak vámbárcát (pl. Lánchíd, a zentai Tisza-híd). A soproni útvám bárcáját sajnos még sohasem láttam, talán nincs is ma ilyen.

191 (Megjegyzés - Popup)

Vö. A közutakról és vámokról szóló 1890. évi I. törvénycikk (Bp., 1890, 73–75.).

192 (Megjegyzés - Popup)

Engedélyokirat a 0,452 km hosszú Erzsébet utcára nézve (Bp., 1892. aug. 17.).

193 (Megjegyzés - Popup)

Sopron polgármestere a miniszternek (Sopron, 1894. aug. 25.)

194 (Megjegyzés - Popup)

Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt (ASWN), Mai 1988, 51.

195 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, April 1988, 16.

196 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, April 1988, 22.

197 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, Mai 1988, 51; Juni 1988, 39.

198 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, Juli 1988, 41; Horváth Ferenc: A közös múlt emlékei. Kálalföld, 1988. jún. 18. ASWN September 1988, 18.

199 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, Juli 1988, 82.

200 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, Juni 1988, 7; Juli 1988, 31; August 1988, 46–47; September 1988, 32–35.

201 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, September 1988, 31–32.

202 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, Oktober 1988, 38–39.

203 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, Oktober 1988, 40–41.

204 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, Dezember 1988, 41.

205 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, Dezember 1988, 41.

206 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, Dezember 1988, 40.

207 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, Dezember 1988, 61.

208 (Megjegyzés - Popup)

ASWN, December 1988, 40.

209 (Megjegyzés - Popup)

Kónya Lajos: Soproni évek. Bp., 1973, 17.

210 (Megjegyzés - Popup)

Keresztúry Dezső: Emlékezés az Eötvös Kollégium utolsó éveire. Valóság, 1989/3. sz. 76.

211 (Megjegyzés - Popup)

A nekrológban a három forrásjelölés nélküli idézet Dr. Kicsi Sándor búcsúbeszédéből való. A sírbeszéd teljes szövegét – a szerző és a család hozzájárulásával – a Soproni Füzetek soron következő száma közli.